

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ :
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ Α΄ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2002 - 2003

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Της Κλεονίκης Ιωάννου Μανουσάκη
ΑΜ 300

ΣΥΜΒΑΣΗ CONSULTING

Επιβλέποντες

Απόστολος Σ. Γεωργιάδης
Καλλιόπη Χριστακάκου -Φωτιάδη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΕΝΝΟΙΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ	4
1. Τα συμβαλλόμενα μέρη.....	4
2. Η παροχή συμβουλών – Έννοια	5
3. Λειτουργία της σύμβασης στην οικονομική ζωή	8
B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ – ΒΑΣΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ – ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΚΛΑΔΟΙ CONSULTING.....	11
1. Ιστορική αναδρομή.	11
2. Η οργάνωση των συμβούλων σε επαγγελματικές οργανώσεις – Πιστοποίηση Συμβούλων και Γραφείων Μελετών.	12
3. Οι βασικοί τομείς consulting	13
3.1 <i>Management consulting</i>	14
3.2 <i>Consulting engineering</i>	15
4. Οι σύγχρονοι κλάδοι συμβουλευτικών – μελετητικών υπηρεσιών.....	16
Γ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ CONSULTING.....	19
1. Προσυμβατικό στάδιο	19
2. Τύπος	20
Δ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING ΣΤΗ ΣΥΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ.....	21
1. Οι δύο βασικοί άξονες – οι κύριες υποχρεώσεις των μερών.....	21
1.1 <i>Η παροχή συμβουλών: Το αντικείμενο της σύμβασης, η κύρια υποχρέωση του συμβούλου.</i>	21
1.2 <i>Η αμοιβή του συμβούλου – Η κύρια υποχρέωση του πελάτη.....</i>	25
1.2.1 Μέθοδοι Υπολογισμού της αμοιβής.....	25
1.2.2 Όρια στον καθορισμό της αμοιβής.....	27
2. Οι παρεπόμενες υποχρεώσεις των μερών.....	28
2.1 <i>Γενικά</i>	28
2.2 <i>Υποχρεώσεις συμβούλου</i>	29
2.2.1 Ρήτρα εμπιστευτικότητας – εχεμύθειας (non disclosure agreement) ...	29
2.2.2 Ρήτρα περί μη ανταγωνισμού (non competition agreement).....	31
2.3 <i>Υποχρεώσεις πελάτη</i>	32
2.3.1 Παροχή στοιχείων και πληροφοριών στο σύμβουλο.	33
2.3.2 Συνεργασία του πελάτη ή των προστηθέντων σε αυτόν προσώπων με τους συμβούλους για την επίτευξη του σκοπού της σύμβασης.	33
2.4 <i>Κοινές παρεπόμενες υποχρεώσεις (πελάτη – συμβούλου)</i>	34
2.4.1 Μη προσέγκυση ανθρώπινου δυναμικού	34
2.4.2 Επιστροφή εκατέρωθεν εγγράφων και στοιχείων μετά τη λήξη της συμβάσεως.	34
Ε. Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ – ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ .35	
1. Γενικά η υποχρέωση προς παροχή συμβουλών στα πλαίσια συμβάσεως.....	35
1.1 <i>Η υποχρέωση παροχής συμβουλών ως παρεπόμενη υποχρέωση</i>	35
1.2 <i>Η υποχρέωση παροχής συμβουλών ως κύρια υποχρέωση</i>	36

1.3	Η παροχή συμβουλών κατ' άρθρο ΑΚ 729	37
2.	Σύγκριση της συμβάσεως consulting με άλλους συμβατικούς τύπους	38
2.1	Σύμβαση consulting και σύμβαση εντολής (ΑΚ 713)	39
2.2	Σύμβαση consulting και σύμβαση μεσιτείας (ΑΚ 703).....	41
2.3	Σύμβαση consulting και σύμβαση εργασίας (ΑΚ 648)	42
2.4	Σύμβαση consulting και σύμβαση μεταφοράς τεχνογνωσίας (know – how). 43	
2.5	Σύμβαση consulting και σύμβαση management	44
ΣΤ. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING : ΣΥΜΒΑΣΗ		
ΕΡΓΟΥ – ΣΥΜΒΑΣΗ ΠΑΡΟΧΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ.....		
1.	Η σύμβαση consulting ως σύμβαση έργου (681 ΑΚ)	46
1.1	Υπαγωγή στις 681 επ. ΑΚ.....	46
1.2	Η έννοια του συμβουλευτικού έργου – αποτελέσματος.....	48
1.3	Παρεπόμενες υποχρεώσεις των μερών δυνάμει των 681 ΑΚ επ.....	51
2.	Η Σύμβαση consulting ως σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών.....	52
2.1	Υπαγωγή στις 648 επ. ΑΚ.....	52
2.2	Συνδυασμός στοιχείων συμβάσεως έργου και μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών.....	54
2.3	Παρεπόμενες υποχρεώσεις των μερών δυνάμει των άρθρων 648 επ.	56
Ζ. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ		
ΣΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ CONSULTING.....		
1.	Γενικά	57
1.1	Τα άυλα αγαθά στην σύμβαση consulting	57
1.2	Τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των μερών.....	59
2.	Δικαιώματα Πνευματικής ιδιοκτησίας	61
2.1	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση έργου.....	62
2.2	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά σύμβαση μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών	63
3.	Δικαιώμα στην εφεύρεση και δικαιώματα ευρεσιτεχνίας	64
3.1	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση έργου.....	64
3.2	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών.	67
Η. ΑΝΩΜΑΛΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING ..		
1.	Ανώμαλη εξέλιξη της συμβάσεως.....	69
1.1	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται ως σύμβαση έργου (681 επ. ΑΚ και διατάξεις γενικού ενοχικού)	69
1.2	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται ως σύμβαση μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών ή παρουσιάζει ουσιώδεις ομοιότητες μ' αυτήν (648 επ. ΑΚ και διατάξεις γενικού ενοχικού).	71
1.2.1	Αθέτηση των υποχρεώσεων του συμβούλου.....	71
1.2.2	Αθέτηση υποχρεώσεων πελάτη.....	72
1.3	Ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης consulting δια της παραβάσεως παρεπομένων υποχρεώσεων.	73
2.	Λύση της συμβάσεως consulting.....	73
2.1	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση έργου.....	73
2.2	Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών	74

Θ. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ - ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ	
ΕΥΘΥΝΗΣ	76
1. Ενδοσυμβατική ευθύνη προς αποζημίωση.....	76
2. Ευθύνη προς αποζημίωση από αδικοπραξία	78
3. Ευθύνη από τις διαπραγματεύσεις.....	79
4. Ευθύνη από τον Ν. 2251/94	79
5. Απαλλακτικές ή περιοριστικές της ευθύνης ρήτρες – παραγραφή και αποσβεστική προθεσμία	83
6. Έκταση ευθύνης προς αποζημίωση – Συντρέχον πταίσμα πελάτη	84
I. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ	87
ΙΑ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	88

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΕΝΝΟΙΑ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ

1. ΤΑ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ

Η σύμβαση consulting (σύμβαση παροχής συμβουλών), είναι μια σύμβαση που συνάπτεται μεταξύ και του συμβούλου και του «πελάτη» με αντικείμενο την επ' αμοιβή παροχή συμβουλών από τον πρώτο στο δεύτερο.

Ο πελάτης μπορεί να είναι οποιοδήποτε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που δραστηριοποιείται επαγγελματικά - επιχειρηματικά σε οποιοδήποτε τομέα της οικονομίας. Συνηθέστερα στην πράξη συναντώνται ως συμβαλλόμενοι στη σύμβαση consulting νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου κυρίως με τη νομική μορφή εταιριών του εμπορικού δικαίου, δηλαδή επιχειρήσεις οποιουδήποτε μεγέθους (από μικρομεσαίες μέχρι πολυεθνικές), δραστηριοποιούμενες σε οποιοδήποτε κλάδο (παραγωγή - βιομηχανία, διανομή - πώληση προϊόντων ή υπηρεσιών, τομέας κατασκευών κτλ.). Ωστόσο η προσφορά συμβουλευτικών υπηρεσιών απευθύνεται σε όλους τους φορείς της οικονομικής ζωής, τόσο δημόσιους όσο και ιδιωτικούς. Μεγάλο τμήμα της αγοράς των υπηρεσιών consulting ιδίως στη χώρα μας, καταλαμβάνουν οι συμβάσεις consulting που συνάπτονται μεταξύ συμβούλων και νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου αλλά και νομικών προσώπων μικτής φύσεως δηλαδή νομικών προσώπων ιδιωτικού δικαίου τα οποία ασκούν δημόσια εξουσία και που εντάσσονται στον ευρύτερο δημόσιο τομέα (επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, δημόσιες επιχειρήσεις).¹ Περαιτέρω, αξίζει να επισημανθεί ότι σημαντικός «πελάτης» των συμβουλευτικών υπηρεσιών τα τελευταία χρόνια είναι η Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ενόψει των ποικίλων προγραμμάτων που προωθεί και στα οποία η συμμετοχή των συμβούλων ακολουθεί ανοδική πορεία.²

Στην έννοια του συμβούλου εντάσσεται κατ' αρχάς το φυσικό πρόσωπο που διαθέτει εξειδικευμένη κατάρτιση σε συγκεκριμένο τομέα της επιστήμης ή της τεχνικής, επαρκή εμπειρία και τεχνογνωσία πάνω στο αντικείμενο του και που κατ' επάγγελμα παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες σε περισσότερους πελάτες. Στη

¹ Στην ελληνική αγορά, οι μεγαλύτεροι πελάτες των συμβούλων επιχειρήσεων είναι το δημόσιο – ΟΤΑ με ποσοστό 26,23%, βλ. συγκεντρωτικά στοιχεία της FEACO, Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 38, Απρίλιος 2000, σελ. 10.

² Μπακόλας Δ., Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 32^ο, Απρίλιος 2000, σελ. 24.

σημερινή πρακτική ο σύμβουλος σπάνια ασκεί την δραστηριότητα αυτή ως μεμονωμένος ελεύθερος επαγγελματίας, αλλά συντάσσεται συνήθως με άλλους συμβούλους σε κοινωνία ή σε μια επιχείρηση με οργανωτικό τύπο (μορφή) εμπορικού δικαίου (εταιρία) – επιχείρηση Consulting. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να δημιουργηθούν επιχειρήσεις που προτείνουν – διαθέτουν εύρος υψηλών εξειδικευμένων συμβουλευτικών υπηρεσιών, τις οποίες κανένας «μοναχικός μαχητής» δεν μπορεί να διαθέσει.³ Το σύνηθες λοιπόν είναι να εμφανίζεται στην αγορά ένα νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου (εταιρία) παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών το οποίο στελεχώνεται από φυσικά πρόσωπα εξειδικευμένους επαγγελματίες τους συμβούλους (consultants) οι οποίοι συνδέονται με το νομικό πρόσωπο με σχέση εξαρτημένης εργασίας ή παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών και οι οποίοι αναλαμβάνουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στους εκάστοτε πελάτες με τους οποίους συμβάλλεται το νομικό πρόσωπο και για λογαριασμό του τελευταίου. Περαιτέρω πρέπει να επισημανθεί και η παρουσία στην ελληνική αγορά και ειδικότερα στον τεχνικό – κατασκευαστικό τομέα μιας πλειάδας μελετητικών εταιριών του δημοσίου τομέα, από τη δεκαετία του '80.⁴ Εξάλλου η ανάληψη και η εκτέλεση μελετών έχει ρητά συμπεριληφθεί στους σκοπούς μιας σειράς νομικών προσώπων του δημοσίου τομέα.⁵ Η δραστηριότητα των μελετητικών εταιριών του ιδιωτικού ή του δημοσίου τομέα (εκπόνηση μελετών) εμπίπτει κατεξοχήν στην έννοια της παροχής υπηρεσιών του συμβούλου στη σύμβαση consulting όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στη σημερινή πρακτική, όπως θα αναλυθεί κατωτέρω.

2. Η ΠΑΡΟΧΗ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ – ΈΝΝΟΙΑ

Ως συμβουλή νοείται η πρόταση προς τήρηση ορισμένης συμπεριφοράς, συνοδευόμενη από υπόμνηση συμμορφώσεως στην προτεινόμενη συμπεριφορά, προς το συμφέρον του προσώπου στο οποίο απευθύνεται. Ο όρος «συμβουλή» διακρίνεται μεν από τον όρο «πληροφορία» με τον οποίο ορίζεται η μετάδοση ή περιγραφή ορισμένης παρούσας (ή μελλοντικής) πραγματικής ή νομικής κατάστασης, ωστόσο όταν η πληροφορία παρέχεται προς το συμφέρον του αποδέκτη ο διαχωρισμός των

³ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 311.

⁴ Βασίλειος Σκουρης – Νίκος Φραγκάκης, Συνδυασμένη ερμηνεία και εφαρμογή ελληνικού και κοινοτικού δικαίου για τις δημόσιες συμβάσεις υπηρεσιών, ΝοΒ 46, σελ. 177, υποσημείωση 1.

⁵ ο.π. σελ. 178.

δύο αυτών εννοιών (συμβουλή – πληροφόρηση) είναι δυσχερές. Διότι αφενός μεν και μόνο η παροχή πληροφορίας στον αποδέκτη μπορεί να αποτελέσει το έρεισμα για την υιοθέτηση ορισμένης συμπεριφοράς από αυτόν, αφετέρου δε δυσχερώς νοείται παροχή συμβουλής η οποία δεν συνοδεύεται από καμία πληροφόρηση. Η ουσιώδης διαφοροποίηση των δύο εννοιών έγκειται στο πνευματικό στοιχείο που συνδέει την παροχή με τον παρέχοντα: η συμβουλή ως συνδεόμενη με το βουλευτικό στοιχείο είναι ανακοίνωση βούλησης ενώ η παροχή πληροφορίας ως στηριζόμενη στο γνωστικό στοιχείο αποτελεί ανακοίνωση γνώσης.⁶

Ο πελάτης κατά την άσκηση της όποιας δραστηριότητας του θέτει εύλογα ως στόχο τη συνεχή βελτίωση και αναβάθμισή της ώστε να διατηρήσει και να ενδυναμώσει την οικονομική του θέση σε ένα συνεχώς εντεινόμενο ανταγωνιστικό περιβάλλον. Βρίσκεται καθημερινά αντιμέτωπος με νέες προκλήσεις - στόχους και προβληματικές για τις οποίες υπάρχει ανάγκη αντιμετώπισης ή επίλυσης με τον καλύτερο για τα συμφέροντα του τρόπο. Συχνότατα τα προς αντιμετώπιση προβλήματα χρήζουν την αξιοποίηση γνώσεων και εμπειρίας που διαθέτουν μόνο εξειδικευμένοι επιστήμονες – επαγγελματίες και οι οποίοι δεν εντάσσονται μέσα στο εργατικό δυναμικό της επιχείρησης - πελάτη. Ο πελάτης στρέφεται προς το σύμβουλο (Consultant) ή την εταιρία συμβούλων εξ' αιτίας αναγκαιότητας επίλυσης του προβλήματος που τον απασχολεί επειδή ο ίδιος δεν διαθέτει επαρκείς γνώσεις, ή πείρα σχετικά με το επίπεδο, την οικονομία και την τεχνική γνώση του αντικειμένου και επειδή χρειάζεται έναν ανεπηρέαστο και ενημερωμένο ειδικό με εξειδικευμένο know – how στο αντικείμενο, ο οποίος μπορεί να του υποδείξει εξασφαλισμένες προτάσεις επίλυσης και αιτιολογημένες δυνατότητες επιλογής.⁷

Δεν αποκλείεται βέβαια κατά περίπτωση η παροχή του συμβούλου να περιορίζεται και μόνο στην παρουσίαση δεδομένων – πληροφοριών και στην επιστημονική αξιολόγησή τους, στοιχεία που θα λάβει υπόψη ο πελάτης προκειμένου να επιλέξει τη στάση – τακτική που θα υιοθετήσει (δηλαδή δεν διατυπώνεται άμεσα η πρόταση προς τήρηση συμπεριφοράς αλλά διατίθενται από τον σύμβουλο στον πελάτη εμμέσως τα ερείσματα για να λάβει αποφάσεις)

⁶ Καράσης σε ΑΚ Γεωργιάδη - Σταθόπουλου, άρθρο. 729, αρ.2.

⁷ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 310.

Εν όψει των αναγκών του πελάτη που καλείται να καλύψει ο σύμβουλος (επίλυση σύνθετων προβλημάτων – καθοδήγηση για την επίτευξη επιθυμητών στόχων) σε επίπεδο βιομηχανίας – παραγωγής, διοίκησης επιχειρήσεων, κατασκευής κλπ. και της υψηλής επιστημονικής – τεχνικής κατάρτισης και εμπειρίας που απαιτείται να διαθέτουν οι σύμβουλοι προκειμένου να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις αυτές, καταδεικνύεται ότι η έννοια της παροχής συμβουλών στη σύμβαση consulting υπερσκελίζει κατά πολύ την έννοια της συμβουλής όπως αυτή χρησιμοποιείται στις καθημερινές συναναστροφές. Η παροχή συμβουλών στα πλαίσια της σύμβασης consulting περιλαμβάνει μια σύνθετη διανοητική εργασία του συμβούλου της οποίας το τελικό μέρος μόνο θα αποτελεί η διατύπωση πρότασης ή προτάσεων προς τήρηση ορισμένης συμπεριφοράς. Διότι, η παροχή της συμβουλής προκειμένου να καλύπτει τις εκάστοτε ανάγκες του πελάτη προϋποθέτει α) διάγνωση και ανάλυση του προς επίλυση προβλήματος ή του προς επίτευξη στόχου - σχεδίου σε σχέση με τα υπάρχοντα δεδομένα του πελάτη αλλά και τους σχετικούς εξωτερικούς παράγοντες β) αξιοποίηση των γνώσεων και της εμπειρίας του συμβούλου στον τομέα δραστηριότητας – αντικείμενο του πελάτη με κατεύθυνση και στόχο την διατύπωση μιας πρότασης ή εναλλακτικών προτάσεων για την αντιμετώπιση της συγκεκριμένης προβληματικής ή για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου – σχεδίου, όπως αυτά κάθε φορά εξειδικεύονται και συγκεκριμενοποιούνται στο πρόσωπο του πελάτη. Η παραπάνω συνολική νοητική διεργασία κρίνεται ότι εμπεριέχεται στην έννοια της παροχής συμβουλών, προκειμένου η πρόταση προς τήρηση ορισμένης συμπεριφοράς που θα απευθύνεται στον πελάτη να είναι επιστημονικά θεμελιωμένη, με την κατά το δυνατόν πληρέστερη αιτιολόγηση και τεκμηρίωση και προσαρμοσμένη στα δεδομένα και τις ανάγκες του ώστε να είναι και πρακτικά εφαρμόσιμη.

Ακριβώς επειδή το αντικείμενο της παροχής συμβουλών ανατίθεται σε επαγγελματίες με υψηλή επιστημονική – τεχνική κατάρτιση και η παροχή του συμβούλου συνίσταται στην προπεριγραφείσα διανοητική εργασία, στην πράξη μεγάλο μέρος των συμβάσεων consulting έχουν ως αντικείμενο την εκπόνηση μελετών (οικονομοτεχνικών, αναπτυξιακών, κτλ.), γνωμοδοτήσεων ή σχεδίων χωρίς βέβαια να εξαντλούνται απαραίτητα εκεί οι παρεχόμενες υπηρεσίες. Σε μεγάλο δηλαδή βαθμό στην παροχή συμβουλών υπό το διεθνή όρο consulting εντάσσεται η δραστηριότητα των γνωστών στην ελληνική αγορά γραφείων μελετών ή μελετητικών εταιρειών τα οποία ενεργοποιούνται εδώ και χρόνια σε πλείστους τομείς (βιομηχανία, ανάπτυξη κτλ.) με σημαντικότερο τον κατασκευαστικό τομέα – έργα υποδομής

(μελέτες τεχνικών προδιαγραφών, εκπόνηση σχεδίων, επίβλεψη έργων κ.α. - δραστηριότητα γνωστή διεθνώς υπό τον όρο consulting engineering). Εν όψει των ανωτέρω πολλά μελετητικά σχήματα που παραδοσιακά ασχολούνταν με την εκπόνηση σχεδίων και μελετών και τα οποία ήταν γνωστά στην αγορά ως γραφεία μελετών τείνουν να μετεξελίσσονται πλέον και να εντάσσουν τη δραστηριότητά τους στην ευρύτερη έννοια της παροχής συμβουλών υπό τη διεθνή ονομασία consulting.

3. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ

Στη σύμβαση παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών ιδίως προβάλλονται τα εξής οφέλη για τον πελάτη:

- Η αξιοποίηση των εξειδικευμένων γνώσεων του συμβούλου:

Ο πελάτης απευθύνεται για την αντιμετώπιση των αναγκών του σε επαγγελματίες που διαθέτουν άρτια επιστημονική - τεχνική κατάρτιση και υψηλή εξειδίκευση στον τομέα δραστηριότητας ή στο αντικείμενο που τον απασχολεί. Η εξειδίκευσή τους αυτή τους δίνει το πλεονέκτημα να ενημερώνονται συνεχώς πάνω στο αντικείμενό τους και να παρακολουθούν τις τρέχουσες εξελίξεις. Έτσι ο πελάτης μπορεί να προσδοκά ότι θα του παρασχεθούν οι κατά το δυνατόν πληρέστερες επιστημονικά και προσαρμοσμένες στη σύγχρονη πραγματικότητα συμβουλές.

- Εμπειρία και know – how του συμβούλου στην αντιμετώπιση προβλημάτων – ταχύτητα και αποτελεσματικότητα.

Λόγω της συνεχούς ενασχολήσεως του συμβούλου με έναν συγκεκριμένο αντικείμενο αποκτά αυτός εκτεταμένη πείρα πάνω στην επίλυση των προβλημάτων που ανακύπτουν στο τομέα αυτό δραστηριότητας. Μια προβληματική που ανακύπτει για πρώτη φορά στη δραστηριότητα του πελάτη μπορεί να έχει αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά πολλές φορές από τον έμπειρο σύμβουλο ο οποίος έχει αναπτύξει μεθόδους και «εργαλεία» κατάλληλα για διάφορες κατηγορίες ζητημάτων, ένα know-how επίλυσης προβλημάτων που έχει δοκιμαστεί στην πράξη. Συνεπώς ο πελάτης κερδίζει αφενός μεν ταχύτητα στην επίλυση των προβλημάτων του αφετέρου δε αξιοπιστία και αποτελεσματικότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών.

- Αποφυγή υπέρμετρου κόστους σε σχέση με τις παρεχόμενες υπηρεσίες.

Με την χρήση συμβούλων αποφεύγει ο πελάτης υπέρμετρο κόστος το οποίο θα επιβαρυνόταν εάν ήταν υποχρεωμένος για την κάλυψη των αναγκών του σε ορισμένο

αντικείμενο να χρησιμοποιεί με σύμβαση εξαρτημένης εργασίας εξειδικευμένους επιστήμονες που οι υπηρεσίες τους δεν θα του ήταν χρήσιμες σε μόνιμη βάση. Πολλές φορές μάλιστα στην πράξη ανακύπτουν σύνθετα προβλήματα τα οποία απαιτούν την συνδυαστική αξιοποίηση γνώσεων και εμπειρίας περισσότερων ειδικοτήτων συμβούλων οι οποίοι θα συνεργαστούν για την επίτευξη του επιθυμητού αποτελέσματος. Απευθυνόμενος σε μια εταιρία συμβούλων που διαθέτει ολοκληρωμένο δίκτυο συνεργατών επιβαρύνεται με την αμοιβή των συμβούλων, επιτυγχάνει ωστόσο να ασχοληθούν ειδικά με το πρόβλημα που τον απασχολεί άρτια εκπαιδευμένοι και με υψηλή εξειδίκευση επαγγελματίες, τη χρονική στιγμή και για όσο διάστημα τους χρειάζεται.

- Αντικειμενικότητα του συμβούλου⁸:

Στην πρακτική των συναλλαγών δεν καθιερύεται με τη σύμβαση consulting μία σχέση εξαρτημένης εργασίας μεταξύ συμβούλου και πελάτη. Ο σύμβουλος δεν αντιλαμβάνεται την ανάθεση υπηρεσιών Consulting σε αυτόν υπό την έννοια εργασιακής σχέσης με τον πελάτη και δεν θεωρεί εαυτόν ενσωματωμένο στην επιχείρηση του πελάτη, αλλά ασκεί τα καθήκοντά του δίνοντας την γνώση του ως εξωτερικός ανεξάρτητος τρίτος έναντι συμφωνημένης αμοιβής. Ο σύμβουλος μη ενταγμένος στην επιχείρηση του πελάτη αλλά δρώντας ως εξωτερικός παρατηρητής χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερη αντικειμενικότητα και διαύγεια στις αξιολογήσεις του, προτείνει λύσεις χωρίς να εξαρτά από αυτές κανένα άλλο συμφέρον πλην της αμοιβής του. Σχηματίζει άποψη δεδομένα αντικειμενική και ανεπηρέαστη από τυχόν εσωτερικές σκοπιμότητες και επιδιώξεις και αυτό ακριβώς συνιστά σημαντικό πλεονέκτημα για τον πελάτη. Χαρακτηριστικό της ανεξαρτησίας του συμβούλου είναι ότι δεν εκπληρώνει τις συμβουλευτικές υπηρεσίες του σε συσχετισμό με άλλες συμβάσεις, όπως η παράδοση προϊόντων ή συσκευών, αλλά χωρίς εξάρτηση οικονομικών ενδιαφερόντων εκτός από την δική του έναντι αμοιβής πραγματοποίηση του Consulting.

Ο σύμβουλος μεταβιβάζει τις ειδικευμένες γνώσεις του στον πελάτη ελεύθερα, δεν ζητά ούτε λαμβάνει από τον πελάτη εξουσιοδότηση απόφασης για να πραγματοποιήσει ο ίδιος τις δεδουλευμένες και προτεινόμενες λύσεις της προβληματικής. Η παροχή του συμβούλου κατά κανόνα ολοκληρώνεται στην διατύπωση τεκμηριωμένης πρότασης – σχεδίου επίλυσης και δεν επεκτείνεται και

⁸ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 311.

στην υλοποίηση της. Το χαρακτηριστικό αυτό, δηλαδή η αποστασιοποίηση και η ανεξαρτησία του συμβούλου από την υλοποίηση της «συμβουλής» του θεωρείται επίσης σημαντικό πλεονέκτημα για τον πελάτη καθώς συνιστά εγγύηση ότι θα του παρασχεθούν αντικειμενικές και αμερόληπτες συμβουλευτικές υπηρεσίες. Ωστόσο στη σημερινή πρακτική των υπηρεσιών consulting παρατηρείται ένας παραμερισμός του στοιχείου της αντικειμενικότητας των συμβούλων κυρίως στις συμβάσεις consulting που συνάπτει ο δημόσιος τομέας και όπου παρατηρείται το φαινόμενο ο ίδιος φορέας να αναλαμβάνει το σχεδιασμό ενός project αλλά και την υλοποίησή του. Στο χώρο των δημοσίων έργων, επισημαίνεται πως η συχνή χρησιμοποίηση του συστήματος δημοπράτησης «μελέτη – κατασκευή» έχει νοθεύσει τον τεχνικό – επιστημονικό – αδέσμευτο από οικονομικά συμφέροντα χαρακτήρα του μελετητή.⁹ Ανάμεσα στα προβλήματα που κατατράχουν τον τομέα των μελετών, σύμφωνα με την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την πορεία των μεγάλων έργων της χώρας μας εντός του 1999, το βασικό πρόβλημα σε ότι αφορά τον τομέα των μελετών είναι ότι οι μελέτες αυτές συντάσσονται σε πολλές περιπτώσεις από τους ίδιους τους αναδόχους των έργων και όχι από τα αρμόδια μελετητικά γραφεία, με αποτέλεσμα να μη δίδεται η πρέπουσα έμφαση σε θέματα ποιότητας υλικών αλλά και σε ζητήματα προδιαγραφών ασφαλείας.¹⁰

⁹ Σκουρής Βασίλειος –Φραγκάκης Νίκος, Συνδυασμένη ερμηνεία και εφαρμογή ελληνικού και κοινοτικού δικαίου για τις δημόσιες συμβάσεις υπηρεσιών, ΝοΒ 46, σελ. 177 υποσημ. 1.

¹⁰ Καλμαντής Χ. , Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΙΠΡΕΣ, Έτος 39^ο , Μάρτιος 2001, σελ. 12.

B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ – ΒΑΣΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ – ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΚΛΑΔΟΙ CONSULTING.

1. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.¹

Η παροχή συμβουλών (Consulting) ως αυτοτελές επάγγελμα στο οικονομικό σύστημα των δυτικών κρατών ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα γεννήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες η κίνηση του «επιστημονικού μάνατζμεντ» (scientific management) με σκοπό την επικράτηση του ορθολογισμού στις εργασιακές σχέσεις και την στροφή στην οργάνωση. Οι πρωτοπόροι του είδους πίστευαν στην εφαρμογή της επιστημονικής μεθόδου προς την επίλυση προβλημάτων παραγωγής. Η συμβουλευτική υπηρεσία, που απέρρευε από το επιστημονικό μάνατζμεντ, εστίαζε κυρίως στα εργοστάσια και στην αποτελεσματικότητα της παραγωγής, στη λογική οργάνωση εργασίας, στη μελέτη χρόνου και κίνησης, στον περιορισμό των υπολειμμάτων και στη μείωση του κόστους παραγωγής, γι' αυτό ονομάστηκε «βιομηχανική μηχανολογία» και οι σύμβουλοι «ειδικοί αποδοτικότητας». Αυτές οι ιδέες προωθήθηκαν στις επιχειρήσεις από επαγγελματίες ειδικούς, κατά μείζον μέρος από «φρέσκους» πανεπιστημιακούς και λιγότερο από έμπειρους πρακτικούς και μετατράπηκαν σε τρόπους συμβούλευσης.

Τα παραπάνω αφορούσαν το Consulting της πρώτης γενιάς που αναφερόταν πάνω κάτω στο επίπεδο της παραγωγής. Οι περιορισμοί των προσεγγίσεων της «βιομηχανικής μηχανολογίας» και των «ειδικών αποδοτικότητας» οδήγησαν σε ένα διευρυμένο ενδιαφέρον για άλλες πλευρές και διαστάσεις της οργάνωσης επιχειρήσεων. Έτσι από το 1914 γεννήθηκαν οι εταιρίες συμβούλων στο Σικάγο και σε άλλες πόλεις των ΗΠΑ. Αυτές ήταν ικανές να κάνουν διάγνωση σε επιχειρηματικούς οργανισμούς στην ολότητά τους, να χειρίζονται τα κατασκευαστικά και παραγωγικά προβλήματα με ευρύτερη προοπτική πωλήσεων και ευκαιριών για ανάπτυξη της επιχείρησης. Αναφερόμαστε πλέον στο Consulting της δεύτερης γενιάς που αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '30 και αφορούσε περισσότερο την επιχείρηση σε επίπεδο εμπορικό – οικονομικό. Επίσης το στοιχείο του προσωπικού

¹ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 312, αλλά και Σιάσος Β., Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 39^ο, Μάρτιος 2001, σελ. 3.

(φυσικού προσώπου) υπό την αυξανόμενη σημασία που δίνεται στον ανθρώπινο παράγοντα (human factor), αναγνωρίστηκε ως σημαντικό ως στόχος διαμόρφωσης και επικράτησης του ορθολογισμού κατά την οργάνωση της επιχείρησης. Περαιτέρω το ξεκίνημα της παγκόσμιας επικρατήσασας φιλοσοφίας Marketing στις αρχές τις δεκαετίας του '50, πραγματοποιούνταν ήδη στις ΗΠΑ από τα τέλη της δεκαετίας του '30 στην πρακτική και μπορούσε να ενταχθεί κάλλιστα στις συμβουλευτικές υποχρεώσεις ενός συμβούλου.

Η Γερμανία έμεινε ανεπηρέαστη από αυτές τις εξελίξεις, αν ανατρέξει κανείς στις μεμονωμένες προσπάθειες σχετικά με την φύση της επιχείρησης και την αντίστοιχη παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών που πραγματοποιούνταν στην σχολή οικονομίας της επιχείρησης του Eugen Schmalenbach. Μόνο κατά την μεταπολεμική περίοδο, κατά τα μέσα της δεκαετίας του '50 σε συνδυασμό με την φάση ανοικοδόμησης κέρδισε έδαφος – αν και στην αρχή με σχετική επιφύλαξη – η αμερικανική πρακτική consulting στη Γερμανία. Στη συνέχεια όμως έλαβε ισχυρή άνοδο, όταν η οικονομία των επιχειρήσεων όπως επίσης η τεχνική σε θεωρία και πρακτική προσανατολίστηκαν στα αμερικανικά πρότυπα.

Γενικότερα, η μεταπολεμική ανοικοδόμηση και η γρήγορη επέκταση των επιχειρήσεων συνδυασμένες με την επιτάχυνση των τεχνολογικών αλλαγών, την ανάδυση νέων αναπτυσσόμενων οικονομιών δημιούργησαν ευνοϊκές ευκαιρίες για συμβούλους. Στην δεκαετία του '60 έγινε στην Γερμανία η έκρηξη στο τομέα του Consulting (Consulting Boom). Τότε ιδρύθηκαν οι περισσότερες εταιρείες που υπάρχουν σήμερα και τότε ήταν που οι σύμβουλοι απέκτησαν τη δύναμη και τη φήμη που απολαμβάνουν μέχρι σήμερα.

2. Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ ΣΕ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ – ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ ΚΑΙ ΓΡΑΦΕΙΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ.

Στα πρώτα χρόνια ανάπτυξης της παροχής συμβουλών είχε δημιουργηθεί ένα κλίμα δυσπιστίας απέναντι στον κλάδο, λόγω του ότι μεγάλος αριθμός «συμβούλων» δραστηριοποιούνταν στην αγορά χωρίς να διαθέτουν εχέγγυα επιστημονικής κατάρτισης, θέτοντας σε αμφισβήτηση την αξιοπιστία των παρεχομένων υπηρεσιών.²

² Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 313.

Προς το σκοπό αναβάθμισης της εικόνας του κλάδου και ενίσχυσης της αξιοπιστίας του καθώς και για να προωθηθεί η συνεργασία μεταξύ των συμβούλων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, δημιουργήθηκαν επαγγελματικές οργανώσεις συμβούλων, οι οποίες έθεταν κάποια κριτήρια- προδιαγραφές ποιότητας (παράλληλα θέσπισαν κώδικες δεοντολογίας και επαγγελματικής συμπεριφοράς) που έπρεπε να πληρούν οι σύμβουλοι ή οι εταιρίες συμβούλων προκειμένου να γίνουν μέλη. Στο πλαίσιο του management consulting διακρίνονται σε ευρωπαϊκό επίπεδο η FEACO (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Συνδέσμων Συμβούλων Επιχειρήσεων) ιδρυθείσα από το 1960, της οποίας μέλος αποτελεί ο ΣΕΣΜΑ (Συνδεσμος Εταιριών Συμβούλων Management Ελλάδος), στις Ηνωμένες Πολιτείες αντίστοιχα η AMCF (Association of Management Consulting Firms), στη Γερμανία ο BDU (Γερμανικός Σύνδεσμος Συμβούλων Management) κ.α . Στον κλάδο του Consulting Engineering ξεχωρίζουν η FIDIC και η EFCA (European Federation of Consulting Engineers). Σε επίπεδο γραφείων μελετών στην Ελλάδα αναφέρουμε τον ΣΕΓΜ (Σύνδεσμος Ελληνικών Γραφείων Μελετών).

Ιδιαίτερα, έχει προβληθεί η ανάγκη καθιέρωσης του θεσμού του πιστοποιημένου συμβούλου. Προς αυτή την κατεύθυνση ιδρύθηκε το Μάιο του 1987 από δέκα χώρες ανά τον κόσμο που εκπροσωπούσαν τα εθνικά επαγγελματικά ινστιτούτα και είχαν υιοθετήσει τον θεσμό της πιστοποίησης για τα άτομα που ασκούν το επάγγελμα του συμβούλου επιχειρήσεων, ο οργανισμός ICMC (The International Council of Management Consulting Institutes) με σκοπό την διεθνή αναγνώριση και καθιέρωση του θεσμού.³ Τα περισσότερα γραφεία μελετών είναι εγγεγραμμένα στο Μητρώο Μελετητών και στο Μητρώο Γραφείων Μελετών του Ν. 716/1977. Γενικότερα, σε επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας των εταιριών συμβούλων και των γραφείων μελετών επικρατεί η τάση να επιδιώκουν την απόκτηση πιστοποιητικού ποιότητας κάποιου φορέα (ISO κλπ.).

3. ΟΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΤΟΜΕΙΣ CONSULTING

³ Ο ελληνικός ΣΕΣΜΑ έγινε δεκτός το Σεπτέμβριο του 2000 ως “προσωρινό μέλος” (provisional member) του ICMCI, βλ. Συμβουλευείν – Ενημερωτικό Δελτίο του Συνδέσμου Εταιριών Συμβούλων Μανατζμέντ Ελλάδος, Τεύχος 10, Άνοιξη 2001, σελ. 12.

Η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών (consulting) αναπτύχθηκε σε σχέση με δύο κυρίως τομείς οικονομικής δραστηριότητας με αποτέλεσμα να καθιερωθούν – πέρα από τις εύλογες γκρίζες ζώνες - δύο βασικοί κλάδοι υπηρεσιών consulting. Στην περίπτωση παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών σε επίπεδο οργάνωσης και οικονομίας της επιχείρησης αναφέρεται κανείς στο Management Consulting (και στους συμβούλους επιχειρήσεων) και στην περίπτωση της οικονομίας κατασκευής – τεχνικής στο Consulting Engineering (στους συμβούλους μηχανικούς)⁴

3.1 Management consulting

Ο κλάδος του management consulting αντιπροσωπεύεται στην αγορά κυρίως από νομικά πρόσωπα – εταιρίες συμβούλων οι οποίες διαθέτουν μεγάλο αριθμό εξειδικευμένων στελεχών που παρέχουν ποικιλία υπηρεσιών που αφορούν την οργάνωση, λειτουργία και ανάπτυξη των επιχειρήσεων. Αρκετές από αυτές δραστηριοποιούνται σε παγκόσμιο επίπεδο (από τις μεγαλύτερες του κλάδου οι McKinsey & Co, PriceWaterhouseCoopers, KPMG, Andersen Consulting πλέον Accenture, Ernst & Young κ.α. οι οποίες διαθέτουν εκατοντάδες ή χιλιάδες συνεργάτες).

Οι κυριότερες κατηγορίες συμβουλευτικών υπηρεσιών που παρέχονται στον κλάδο του management consulting είναι σε γενικές γραμμές οι εξής:⁵

α) Στρατηγικός και επιχειρησιακός σχεδιασμός (Εταιρική Στρατηγική, μελέτες σκοπιμότητας κ.α.), β) Χρηματοοικονομικός σχεδιασμός (μοντέλα χρηματοοικονομικής αξιολόγησης, αποτιμήσεις εταιριών, οικονομοτεχνικές μελέτες, μακροχρόνια επενδυτικά σχέδια κ.α.), γ) Οργανωτική και λειτουργική ανάπτυξη - Διοίκηση (οργάνωση τμημάτων, διαδικασίες αύξησης παραγωγικότητας, ανασχεδιασμός λειτουργικών διαδικασιών), δ) Εμπορικός σχεδιασμός (εκπόνηση σχεδίων marketing και προγραμμάτων πωλήσεων, προγράμματα προώθησης, προγράμματα επικοινωνίας με την αγορά, ανάλυση αγοράς, έρευνα αγοράς), ε) Παραγωγή (σχεδιασμός και έλεγχος παραγωγής, ποιοτικός έλεγχος, προγράμματα παραγωγικότητας), στ) Αξιοποίηση ανθρώπινου δυναμικού – (σχεδιασμός επάνδρωσης τμημάτων, αξιολόγηση θέσεων εργασίας, έρευνα και πρόσληψη

⁴ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 311.

στελεχών κ.α) και η) Εκπαίδευση προσωπικού (προσδιορισμός εκπαιδευτικών αναγκών, εισηγήσεις, αξιολογήσεις κλπ.).

3.2 Consulting engineering

Σε αντιδιαστολή με τον κλάδο του management consulting στον τομέα του Consulting Engineering επικρατεί η μορφή μικρών επιχειρήσεων με λίγους συνεργάτες, όπου τα μεμονωμένα γραφεία Consulting Engineering (γνωστά στην ελληνική αγορά κυρίως ως γραφεία μελετών) με τη σειρά τους παρέχουν μια άκρως εξειδικευμένη συντονισμένη άποψη σε συγκεκριμένα projects.⁶ Στην Ελλάδα σύμφωνα με στοιχεία του ΣΕΓΜ (Σύνδεσμος Ελληνικών Γραφείων Μελετών) υπάρχουν δύο κατηγορίες γραφείων. Η πρώτη αφορά στα προσωπικά γραφεία φυσικών προσώπων και η δεύτερη τα οργανωμένα γραφεία σε εταιρικές μονάδες. Τα γραφεία φυσικών προσώπων είναι μερικές χιλιάδες, οι δε εταιρίες μελετών είναι περίπου τετρακόσιες.⁷

Τα γραφεία αυτά δραστηριοποιούνται στην εκπόνηση μελετών και στην παροχή υπηρεσιών που αφορούν μια μεγάλη γκάμα έργων. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες αφορούν κατά κύριο λόγο α) Εκπόνηση πάσης φύσεως μελετών και σχεδίων (αρχιτεκτονικών, περιβαλλοντικών κ.α) που απαιτούνται για να υλοποιηθεί ένα έργο, β) Επίβλεψη, παρακολούθηση, ποιοτικός έλεγχος κατά την κατασκευή τεχνικών έργων δ) Αξιολόγηση - Διαχείριση τεχνικών έργων και υπηρεσιών. Οι παρεχόμενες υπηρεσίες στις συμβάσεις μεταξύ συμβούλων – μηχανικών και πελατών, σε κάποιες περιπτώσεις ξεπερνούν την παραδοσιακή έννοια της παροχής «συμβουλών» ως πνευματικής εργασίας (σχεδιασμός, επίβλεψη κατά την κατασκευή κλπ.- αρμοδιότητες του αρχιτέκτονα και επιβλέποντος μηχανικού) και χορηγούν στο σύμβουλο – μηχανικό ένα ευρύτερο πεδίο δράσης όπου ο τελευταίος εξουσιοδοτείται από τον πελάτη να συνάπτει συμβάσεις με κατασκευαστές και προμηθευτές υλικών κατά την υλοποίηση του έργου.

⁵ Χατζηθωμάς Θ. , Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 32^ο, Απρίλιος 2000, σελ. 28.

⁶ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 311.

⁷ Παναγόπουλος Π., Τεχνικά Έργα, ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 39^ο, Νοέμβριος 2001.

Ειδικά σε ότι αφορά τα μεγάλα έργα υποδομής, ο ρόλος τους είναι καθοριστικός.⁸ Τα γραφεία μελετών - συμβούλων τεχνικών έργων καθορίζουν με τις μελέτες τους τις τεχνικές προδιαγραφές των έργων υποδομής, ενώ οι προμελέτες που εκπονούν αποτελούν και την αφετηρία από την οποία ξεκινούν η δημοπράτηση των έργων και η επιλογή του αναδόχου φορέα κατασκευής όταν πρόκειται για έργο του δημόσιου τομέα.⁹

4. ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΩΝ – ΜΕΛΕΤΗΤΙΚΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ.

Στο σύγχρονο οικονομικό - επιχειρηματικό περιβάλλον το πεδίο δραστηριοποίησης των εταιριών παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών και των γραφείων μελετών συνεχώς διευρύνεται.

Πλάι στις παραδοσιακές υπηρεσίες των συμβούλων επιχειρήσεων (corporate strategy, financial planning, human resources management κλπ.) των οποίων η ζήτηση διατηρείται σταθερή, εμφανίζονται ιδιαίτερη άνθιση σύγχρονοι κλάδοι που έρχονται να καλύψουν τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες στην οικονομική πραγματικότητα. Ειδικότερα:

Το αντικείμενο των συμβούλων επιχειρήσεων επεκτείνεται σε νέες υπηρεσίες **όπως η τεχνική διαχείριση προγραμμάτων και έργων (Program & Project Management)** και η ανάληψη ευθύνης συμπληρωματικών λειτουργιών των επιχειρήσεων (outsourcing).¹⁰ Η παροχή υπηρεσιών αυτού του είδους προφανώς ξεφεύγει από το πλαίσιο των συμβουλευτικής υπηρεσίας όπως ορίστηκε ανωτέρω ως διανοητική εργασία με κατεύθυνση την σε θεωρητικό επίπεδο επίλυση προβληματικής ή καθοδήγηση προς επίτευξη στόχου. Η σύγχρονη τάση είναι να παρέχουν οι σύμβουλοι όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένες υπηρεσίες παρακολουθώντας ένα project από το σχεδιασμό έως την ολοκλήρωσή του.¹¹ Αυτό

⁸ Σημαντική είναι η δραστηριότητα των ελληνικών γραφείων μελετών και στο εξωτερικό (εκπόνηση μελετών για έργα υποδομής στη Μέση Ανατολή και ιδίως στη Σαουδική Αραβία καθώς και στις αγορές της Ανατολικής Ευρώπης και της Ρωσίας βλ. Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΙΠΡΕΣ, Έτος 38, Απρίλιος 2000, σελ. 19.

⁹ ο.π., σελ. 19.

¹⁰ Σύμφωνα με τα outsourcing ή servicing contracts ανατίθενται συμβατικά επιμέρους λειτουργίες επιχείρησης σε τρίτες βλ. Περάκη Ε., Γενικό Μέρος του εμπορικού δικαίου, 1999, σελ. 396, Λ. Γεωργακόπουλου, Εγχειρίδιο εμπορικού δικαίου – Συμβάσεις Υπηρεσιών, 1999, σελ. 438.

¹¹ Στο σημείο αυτό αφορά και η προβληματική της διάκρισης της σύμβασης consulting με τη σύμβαση management για την οποία θα γίνει λόγος κατωτέρω.

συνεπάγεται την ανάληψη από το σύμβουλο σημαντικού μέρους του επιχειρηματικού κινδύνου και κατά συνέπεια το άμεσο ενδιαφέρον του συμβούλου για την επιτυχή έκβαση του έργου που αναλαμβάνει.¹²

Η συμβουλευτική υπηρεσία του project management αναδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντική στον τομέα της κατασκευής έργων υποδομής (κατεξοχήν πεδίο του consulting engineering) αναδεικνύοντας πως η ανάγκη παροχής ολοκληρωμένων συμβουλευτικών υπηρεσιών μπορεί να απαιτεί συνδυασμό επαγγελματιών διάφορων κλάδων consulting. Η κατασκευή ενός μεγάλου έργου είναι μια πολυσύνθετη διαδικασία που απαιτεί οργάνωση, συνεννόηση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών, οικονομικό προγραμματισμό, νομικές συμβουλές κ.α. Αυτή την επίπονη εργασία συντονισμού και διοίκησης (project management) αναλαμβάνουν οι σύμβουλοι έργων (σύμβουλοι κατασκευής, διαχείρισης κ.α) των οποίων η παρουσία καθιερώνεται πλέον ως απαραίτητη από το πρώτο χρονικώς στάδιο (προετοιμασία για δημοπράτηση – ανάθεση) έως και το στάδιο της κατασκευής και παραλαβής του έργου (έλεγχος χρονοδιαγραμμάτων κατασκευής, διασφάλισης του ποιοτικού ελέγχου του έργου, έλεγχος της φυσικής και οικονομικής προόδου, επίβλεψη κλπ).¹³ Συναφής με τη διαχείριση έργων συμβουλευτική υπηρεσία που αποτελεί νέο πεδίο δράσης για τους συμβούλους στη χώρα μας αποτελεί η **αξιολόγηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων ή δράσεων** η οποία μπορεί να περιλαμβάνει την εκ των προτέρων (ex – ante), την ενδιάμεση (on – going) και την εκ των υστέρων (ex – post) αξιολόγηση.¹⁴

Οι εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας είναι αναμφίβολα αυτές που δίνουν τον τόνο στην αγορά. Και ενώ το «επιχειρείν» ως έννοια δεν μπορεί να αλλάξει εκ βάθρων, ο τρόπος με τον οποίο μεταφέρεται σε καθημερινή επιχειρησιακή πρακτική έχει ήδη αλλάξει σημαντικά.¹⁵ Ο προσανατολισμός προς τις επιχειρηματικές πρακτικές της «νέας οικονομίας» που αναπτύσσονται στο πλαίσιο της υιοθέτησης

¹² Στις υπηρεσίες αυτές παρατηρείται η τάση για σύνδεση σημαντικού μέρους της αμοιβής του συμβούλου με την επίτευξη συγκεκριμένων στόχων (success fee) βλ. Μάυρος Αθ., ΧΡΗΜΑ, Σεπτέμβριος 2001, σελ. 85.

¹³ Πολίτης Ν., Μεγάλα αναπτυξιακά έργα, ΕΞΠΡΕΣ, Ειδική Έκδοση, Δεκέμβριος 1996, σελ.68.

¹⁴ Η υπηρεσία αυτή ξεκίνησε αρχικά τη δεκαετία του 1960 από τις ΗΠΑ και έχει πλέον εδραιωθεί σε όλο τον κόσμο. Στην Ελλάδα, η αξιολόγηση εμφανίστηκε σχετικά πρόσφατα ως συγκεκριμένη χωριστή δραστηριότητα που την επέβαλλε η Ευρωπαϊκή Ένωση στα συγχρηματοδοτούμενα από αυτήν προγράμματα, βλ. Γιαννακίκου Α., Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων Εφημερίδα ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 38, Απρίλιος 2000, σελ. 23.

¹⁵ Consulting και τεχνολογία: Βίοι Τεμνόμενοι, Συμβουλευέιν – Ενημερωτικό Δελτίο του Συνδέσμου Εταιρειών Συμβούλων Μαντατζμεντ Ελλάδος, Τεύχος 10, Άνοιξη 2001, σελ. 3.

συνδυασμένων εφαρμογών της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών (υιοθέτηση – εφαρμογή του «ηλεκτρονικού επιχειρείν»¹⁶ έχει οδηγήσει στην άνθηση των κλάδων υπό το διεθνή όρο Information Technology Consulting (συμβουλευτικών υπηρεσιών που αφορούν το σχεδιασμό και ανάπτυξη πληροφοριακών συστημάτων, συστήματα αποθήκευσης και ανάλυσης πληροφοριών κλπ.) και e–consulting (με αντικείμενο την καθοδήγηση των επιχειρήσεων κατά την δραστηριοποίησή τους στο ηλεκτρονικό εμπόριο κτλ.).¹⁷

Δυναμική άνοδο στο χώρο των συμβουλευτικών – μελετητικών υπηρεσιών εμφανίζουν α) οι κλαδικές μελέτες (προσφέρουν έγκυρη και σφαιρική ενημέρωση για κάθε κλάδο της οικονομίας μέσα από οικονομικά στοιχεία και αποτελούν χρήσιμα εργαλεία για την αξιολόγηση των επιχειρήσεων,¹⁸ β) οι περιβαλλοντικές μελέτες που έχουν αναδειχθεί ιδιαίτερα σημαντικές στους τομείς της βιομηχανίας και των έργων υποδομής γ) ο τομέας της ανάπτυξης, εκτίμησης, διαχείρισης ακινήτων υπό το διεθνή όρο real estate κ.α.¹⁹

¹⁶ Παπαδάτος Ν., Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, ΕΞΠΡΕΣ, Έτος 39^ο, Μάρτιος 2001, σελ. 16.

¹⁷ Ένα σημαντικό τμήμα από τα σχετικά κονδύλια του Γ'ΚΠΣ, και από εθνικούς πόρους, είναι προορισμένο να διατεθεί για την εκπόνηση μελετών, με τη βοήθεια των οποίων θα ανιχνευθούν οι καλύτεροι τρόποι εισαγωγής μας στην «Κοινωνία της Πληροφορίας». Η εφαρμογή νέων τεχνολογιών αναμένεται για τα προσεχή έξι χρόνια να «κλέψει την παράσταση» της μελετητικής δραστηριότητας, βλ. Καλμαντής Χρ., ο.π., σελ. 13.

¹⁸ ο.π., σελ. 14.

¹⁹ Ουρανός Γ., ο.π., σελ. 25.

Γ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ CONSULTING

1. ΠΡΟΣΥΜΒΑΤΙΚΟ ΣΤΑΔΙΟ

Το στάδιο που προηγείται της σύναψης της συμβάσεως παροχής συμβουλών, ήτοι αυτό της προσέγγισης πελάτη και ενός ή περισσότερων εταιριών συμβούλων και η τελική επιλογή ενός εξ' αυτών για την κατάρτιση της σύμβασης εξαρτάται από τις συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτωσης (ανάγκες του πελάτη, φύση των υπηρεσιών consulting που απαιτούνται κ.α) και επαφίεται στην συναλλακτική ελευθερία των υποψήφιων συμβαλλομένων μερών. Στην πράξη, όταν ο πελάτης έχει λίγο πολύ καθορίσει ποια προβληματική τον απασχολεί και τι είδους συμβουλευτικές υπηρεσίες θα του φανούν χρήσιμες, προσεγγίζει συνήθως περισσότερους συμβούλους (ή εταιρίες συμβούλων) που εξειδικεύονται στον ζητούμενο τομέα. Εν συνεχεία οι «υποψήφιοι» εταιρίες consulting ενημερώνονται από τον πελάτη για την προς επίλυση προβληματική ή το προς υλοποίηση project και σε σύντομο χρονικό διάστημα του υποβάλλουν προφορικώς ή συνηθέστερα εγγράφως μια συνοπτική παρουσίαση που θα περιλαμβάνει μια πρώτη αξιολόγηση – ανάλυση του προβλήματος, ποια προσέγγιση θα ακολουθήσουν κατά το χειρισμό του ζητήματος καθώς και μια πρώτη εκτίμηση για τον απαιτούμενο χρόνο και κόστος. Μετά από εκτίμηση των υποβαλλόμενων προτάσεων – προσφορών ο πελάτης καταλήγει στην επιλογή του συμβούλου μετά από στάθμιση των παραγόντων ποιότητα παρεχομένων υπηρεσιών και προβλεπόμενου κόστους. Τόσο κατά την πρώτη προσέγγιση υποψήφιων συμβούλων όσο και κατά την τελική επιλογή ενός συμβούλου ή εταιρίας συμβούλων συνεκτιμώνται από τον πελάτη και διάφορα άλλα κριτήρια όπως η φήμη και το κύρος της εταιρίας συμβούλων στην αγορά, η αξιοπιστία της, η πείρα και η εξειδίκευση στο αντικείμενο, οι τυχόν δοθείσες συστάσεις κ.α Η ανωτέρω συνήθης στην πράξη διαδικασία δεν σημαίνει ότι αποκλείεται να απευθυνθεί ο πελάτης εξ' αρχής μόνο σε μία συμβουλευτική επιχείρηση βασιζόμενος σε άλλα κριτήρια όπως η μεταξύ τους προγενέστερη ικανοποιητική συνεργασία, η υψηλή εξειδίκευση ή η εκτεταμένη εμπειρία της συγκεκριμένης εταιρίας συμβούλων στις υπηρεσίες που χρειάζεται ο πελάτης.

2. ΤΥΠΟΣ

Στις συμβάσεις consulting που συνάπτονται με πελάτη του ιδιωτικού τομέα ισχύει η αρχή του ατύπου των συμβάσεων (158 ΑΚ) και επαφίεται καθαρά στη βούληση των μερών (361 ΑΚ) να επιλέξουν την τήρηση ορισμένου τύπου. Εδώ βέβαια τίθεται και το ζήτημα ορισμένων ρητρών στη σύμβαση που δεν μπορούν να ισχύσουν εάν δεν διατυπωθούν εγγράφως : μεταφορά τεχνολογίας, μεταβίβαση ή παραχώρηση αδειών εκμετάλλευσης δικαιωμάτων πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας, ρήτρες παρέκτασης δικαιοδοσίας και συμφωνίες διαιτησίες (αρθρ. 43 και 868 Κ.Πολ.Δ). Στη συνήθη πρακτική οι συμβαλλόμενοι υιοθετούν τον έγγραφο τύπο καθώς η τακτική αυτή εμφανίζει ευκολονόητα πλεονεκτήματα και για τα δύο μέρη με κυριότερο αυτό της «ασφάλειας» στη διαμόρφωση της μεταξύ τους σχέσης. Κατά κανόνα στο έγγραφο της σύμβασής τους περιλαμβάνουν διεξοδική περιγραφή των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μερών, γενικές και ειδικές προβλέψεις για διάφορα προβλήματα που ενδέχεται να προκύψουν κατά τη διάρκεια της σύμβασης. Η λεπτομερής καταγραφή των παραπάνω στοιχείων επιτρέπει στα μέρη να καθορίσουν από την αρχή τις προσδοκίες και τους στόχους τους και τη δυνατότητα να ανατρέχουν ανά πάσα στιγμή στο κείμενο της σύμβασης για να διασαφηνίσουν και να κατοχυρώσουν τα δικαιώματά τους.

Ειδικά στον τομέα του consulting engineering συχνά συμβαίνει στην πράξη να υιοθετούν τα μέρη προδιατυπωμένα μοντέλα συμβάσεων που έχουν διαμορφωθεί από επαγγελματικές οργανώσεις του κλάδου και τα οποία τα μέρη προσαρμόζουν στις δικές τους ανάγκες. Πολύ γνωστά και με μεγάλη πρακτική εφαρμογή είναι τα πρότυπα συμβάσεων της FIDIC (International Federation of Consulting Engineers) τα οποία διακρίνονται σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με το αντικείμενο της σύμβασης (υπηρεσίες συμβούλου μηχανικού, υπηρεσίες κατασκευαστή, κτλ.). Ειδικά για τους συμβούλους μηχανικούς (consulting engineers) υπάρχει το λεγόμενο “White Book” το οποίο περιέχει πρότυπα και οδηγίες για την κατάρτιση συμβάσεων μεταξύ συμβούλου μηχανικού και πελάτη.¹

¹ The terms of the Client/Consultant Model Services Agreement (The White Book) have been prepared by the Fédération Internationale des Ingénieur-Conseils (FIDIC) and are recommended for general use for the purposes of pre-investment and feasibility studies, designs and administration of construction and project management, where proposals for such services are invited on an international basis. They are equally adaptable for domestic agreements., βλ.<http://www.fidic.com/resources/contracts>.

Δ. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING ΣΤΗ ΣΥΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ.

1. ΟΙ ΔΥΟ ΒΑΣΙΚΟΙ ΑΞΟΝΕΣ – ΟΙ ΚΥΡΙΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ.

Κάθε ενοχική σχέση κατευθύνεται κατά πρώτο λόγο στην εκπλήρωση ορισμένων παροχών οι οποίες αποτελούν ουσιώδες στοιχείο της σχέσης αυτής, και της δίνουν το χαρακτηριστικό της γνώρισμα, που τη διακρίνει από τις άλλες συμβατικές ενοχές. Αυτές οι παροχές μπορούν να ονομασθούν κύριες και οι σχετικές υποχρεώσεις κύριες υποχρεώσεις.² Στη σύμβαση παροχής συμβουλών (σύμβαση consulting), αυτές οι κύριες παροχές, που οδηγούν στις αντίστοιχες κύριες υποχρεώσεις των μερών, συνίστανται αφενός μεν για το σύμβουλο στην παροχή των συμβουλών (όπως αυτή εξειδικεύεται κατά περίπτωση στη σύμβαση) αφετέρου δε για τον πελάτη στην καταβολή της συμφωνηθείσας αμοιβής.

1.1 Η παροχή συμβουλών: Το αντικείμενο της σύμβασης, η κύρια υποχρέωση του συμβούλου.

Στο αντικείμενο της σύμβασης αφιερώνουν τα μέρη τη μεγαλύτερη προσοχή. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, επιδιώκεται από τα μέρη ο ακριβής προσδιορισμός του αντικειμένου σε είδος και εύρος, των υπηρεσιών που πρέπει να παρέχει ο σύμβουλος, καθώς διευκολύνει αφενός μεν το σύμβουλο που μπορεί να προσφεύγει στη σύμβαση για να γνωρίζει τις υποχρεώσεις του, αφετέρου δε και τον πελάτη για να ελέγχει πως παρέχονται οι υπηρεσίες.³ Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις οι συμβάσεις consulting περιλαμβάνουν προίμιο στο οποίο και παρουσιάζεται συνοπτικά ο τομέας της δραστηριότητας του πελάτη στα πλαίσια του οποίου θα παρέχει τις υπηρεσίες του ο σύμβουλος, περαιτέρω δε στη σύμβαση εξειδικεύεται αναλυτικά το αντικείμενο της παροχής του συμβούλου.

Πέραν των διάφορων πιθανών παραλλαγών που μπορούν να προκύψουν στην πράξη δυνάμει της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων, στην συνήθη πρακτική η

² Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 49.

³ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 322.

παροχή consulting λαμβάνει τις εξής δύο μορφές, με αντίστοιχα αντικείμενα παροχής του συμβούλου και καθορισμό τους στη σύμβαση:

α) Ο σύμβουλος καλείται να διατυπώσει μια επιστημονικά τεκμηριωμένη και ολοκληρωμένη πρόταση ή και περισσότερες εναλλακτικές προτάσεις για την επίλυση μιας συγκεκριμένης προβληματικής ή την επίτευξη ενός στόχου που απασχολούν τον πελάτη.

Στην περίπτωση αυτή - που είναι και η συνηθέστερη στην πράξη - το αντικείμενο της παροχής του συμβούλου συνίσταται στην ίδια την πρόταση - συμβουλή (όπως αυτή εξωτερικεύεται και ενσωματώνεται στο κείμενο μιας μελέτης, γνωμοδότησης ή ενός σχεδίου) και η οποία αποτελεί το παρεχόμενο «συμβουλευτικό έργο». Ως παράδειγμα τέτοιου αντικειμένου υπηρεσιών consulting μπορεί να αναφερθεί στον τομέα του management consulting ο σχεδιασμός ενός προγράμματος πωλήσεων για τα προϊόντα της επιχείρησης του πελάτη, ενώ στον τομέα του consulting engineering η εκπόνηση μιας αρχιτεκτονικής μελέτης για την κατασκευή ενός κτιρίου. Το αντικείμενο της παροχής του συμβούλου ολοκληρώνεται στο σημείο παράδοσης της τεκμηριωμένης προτάσεως και δεν επεκτείνεται στην υλοποίηση της πρότασης - συμβουλής η οποία θα λάβει χώρα κατόπιν σχετικής απόφασης του πελάτη και με δικές του πλέον ενέργειες.

Πέραν όμως των ανωτέρω, η υπηρεσία του συμβούλου μπορεί να επεκτείνεται ή και να αφορά αποκλειστικά στην παροχή στον πελάτη επιστημονικών συμβουλών του πεδίου της ειδικότητάς του σε σχέση με ένα συγκεκριμένο έργο – project που επιχειρεί να διεκπεραιώσει ο πελάτης, όπου πλέον η παροχή των υπηρεσιών του συμβούλου συνδέεται άμεσα με την υλοποίηση της πρότασης επίλυσης μιας προβληματικής ή του συγκεκριμένου project. Παράδειγμα τέτοιας υπηρεσίας consulting είναι στον τομέα του consulting engineering η επίβλεψη μιας οικοδομής κατά την κατασκευή της από το σύμβουλο μηχανικό. Το κοινό στοιχείο που χαρακτηρίζει και τις δύο παραπάνω μορφές παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών είναι η στενή σύνδεση της παροχής του συμβούλου με ένα συγκεκριμένο έργο - project ή προς επίλυση πρόβλημα είτε ο σύμβουλος αναλαμβάνει αποκλειστικά το σχεδιασμό του είτε αναλαμβάνει μόνο την επίβλεψη – καθοδήγηση του πελάτη κατά την υλοποίηση του ήδη καθορισμένου (όσον αφορά το σχεδιασμό του) project είτε αναλαμβάνει να παρέχει και τις δύο υπηρεσίες.

Στις ανωτέρω περιπτώσεις καταρτίζεται από τα μέρη ένα αυστηρό χρονοδιάγραμμα σύμφωνα με το οποίο πρέπει να παρασχεθεί η υπηρεσία του συμβούλου, στα άκρα χρονικά σημεία δε αυτού του χρονοδιαγράμματος περιορίζεται και η διάρκεια της όλης συμβάσεως. Το αντικείμενο της παροχής του συμβούλου χωρίζεται σε τμήματα και προσδιορίζεται συνοπτικά με τι θα ασχοληθεί ο σύμβουλος στο καθένα από αυτά, τα τμήματα δε αυτά του αντικειμένου αντιστοιχούν στις καθορισμένες φάσεις – στάδια του χρονοδιαγράμματος. Με την ολοκλήρωση του αντικειμένου του κάθε σταδίου στο συμφωνημένο χρονικό σημείο ο σύμβουλος θα οφείλει στον πελάτη την παράδοση σε ενσώματη μορφή (κατά κανόνα έγγραφο ή σχέδιο) του προϊόντος - αποτελέσματος της διανοητικής εργασίας που επιτέλεσε κατά το αντίστοιχο στάδιο (πχ. την έγγραφη ανάλυση – αξιολόγηση του προβλήματος ή της υφιστάμενης κατάστασης του πελάτη, ένα τμήμα της προς εκπόνηση μελέτης κ.λ.π). Τα ανωτέρω στοιχεία κατά κανόνα αποτελούν ξεχωριστό παράρτημα της σύμβασης.

Επίσης καθορίζεται από τα μέρη πόσοι σύμβουλοι – φυσικά πρόσωπα (ενδεχομένως και ονομαστικά τα συγκεκριμένα πρόσωπα) θα παρέχουν τη συμβουλευτική υπηρεσία και τι προδιαγραφές θα πληρούν αυτοί από άποψη επιστημονικής κατάρτισης, συμβουλευτικής εμπειρίας κ.α.(ομάδα εργασίας συμβούλου). Περαιτέρω καθορίζεται και ένα τουλάχιστον πρόσωπο από την ομάδα εργασίας του συμβούλου που θα έχει το ρόλο του υπευθύνου – συντονιστή και με τον οποίο θα μπορεί να επικοινωνεί ο πελάτης και να ενημερώνεται για όποιο ζήτημα προκύψει κατά τη διάρκεια της σύμβασης. Αντίστοιχα από την πλευρά του πελάτη και ανάλογα με τις ανάγκες του project μπορεί να καθορίζεται μια αντίστοιχη «ομάδα εργασίας» η οποία επιφορτίζεται με την τυχόν απαιτούμενη υποστήριξη – διευκόλυνση της ομάδας εργασίας του συμβούλου κατά τη διεκπεραίωση του συμβουλευτικού έργου. Τα ως άνω πρόσωπα ή κάποιο από αυτά θα παρακολουθούν την πορεία της συμβουλευτικής υπηρεσίας σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα. Στα υπεύθυνα αυτά πρόσωπα της ομάδας του πελάτη, θα υποβάλλονται στο τέλος της κάθε φάσης τα επιμέρους τμήματα του συμβουλευτικού έργου (παραδοτέα) προς έγκριση και αποδοχή. Ο πελάτης δια των προσώπων αυτών θα έχει το δικαίωμα να υποβάλλει παρατηρήσεις ή απαιτήσεις για τυχόν τροποποιήσεις – διορθώσεις στα παραδοτέα εντός συγκεκριμένης προθεσμίας από την υποβολή τους προς έγκριση. Ο σύμβουλος θα προβεί εντός προβλεπόμενης προθεσμίας στην πραγματοποίηση των διορθώσεων που ζητήθηκαν υποβάλλοντας πλέον τα παραδοτέα στην οριστική τους

μορφή, και τα οποία εφόσον ενσωματώνουν τις αιτηθείσες τροποποιήσεις θα τύχουν της οριστικής αποδοχής του πελάτη, κατ' αρχήν αποκλειόμενου κάθε νέου αιτήματος του τελευταίου για περαιτέρω διόρθωση εκτός βέβαια εάν πελάτης και σύμβουλος συμφωνήσουν και για περαιτέρω αλλαγές και για ενδεχόμενη επιπλέον αμοιβή. Σε περίπτωση που ο πελάτης αφήσει να περάσει άπρακτη η οριζόμενη προθεσμία για την υποβολή παρατηρήσεων, θα θεωρείται ότι αποδέχθηκε οριστικά τα παραδοτέα.

β) Ο σύμβουλος καλείται να παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες στον πελάτη για ορισμένο ή αόριστο χρόνο, σε σχέση με ένα συγκεκριμένο τομέα δραστηριότητας του πελάτη στον οποίο ο σύμβουλος έχει εξειδικευμένη κατάρτιση.

Στην περίπτωση αυτή δεν είναι δυνατόν να καθοριστεί εκ των προτέρων κάθε επιμέρους ζήτημα ή προβληματική που θα κληθεί να αντιμετωπίσει ο σύμβουλος καθώς δεν συνδέονται οι υπηρεσίες του εξ' αρχής με ένα ορισμένο «έργο». Οριοθετείται όμως σαφώς το πεδίο γνώσεων, δεξιοτήτων και εμπειρίας του συμβούλου που θα αξιοποιήσει ο πελάτης καθώς και σε γενικές γραμμές με ποιον τρόπο θα παρέχει τις υπηρεσίες του ο σύμβουλος. Μπορεί λόγω χάρη να συμφωνείται ότι ο σύμβουλος θα απαντάει εγγράφως και εντός συμφωνημένης προθεσμίας στα εκάστοτε ερωτήματα που θα του υποβάλλει ο πελάτης ή ότι με έγγραφες αναφορές ανά τακτά χρονικά διαστήματα θα ενημερώνει τον πελάτη για τυχόν εξελίξεις στον τομέα της ειδικότητάς του που ενδιαφέρουν τη δραστηριότητα του πελάτη. Συνήθως σ' αυτή τη μορφή παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών, συμφωνείται μεταξύ συμβούλου και πελάτη ένα minimum ωρών consulting την εβδομάδα, ένας ελάχιστος αριθμός προς εκπόνηση γνωμοδοτήσεων ή μελετών το χρόνο κλπ. και επαφίεται στην περαιτέρω συνεννόηση των μερών ο προσδιορισμός των ειδικότερων συνθηκών στις οποίες θα παρέχει τις υπηρεσίες του ο σύμβουλος (ποιες και πόσες ώρες ακριβώς για κάθε επιμέρους project ανάλογα με τις συγκεκριμένες ανάγκες). Εάν η σύμβαση καταρτίζεται μεταξύ πελάτη και εταιρίας συμβούλων - που είναι και το συνηθέστερο - κατά κανόνα ορίζεται και ποια συγκεκριμένα φυσικά πρόσωπα σύμβουλοι (καθώς και οι επιστημονικές προδιαγραφές που θα πρέπει να πληρούν) θα παρέχουν τις υπηρεσίες και εάν και υπό ποιες προϋποθέσεις θα μπορούσαν αυτά να αντικατασταθούν (για λόγους που αφορούν τα πρόσωπα, μετά από αίτηση του πελάτη ή της εταιρίας συμβούλων), πάντα βέβαια από συμβούλους με αντίστοιχα προσόντα.

1.2 Η αμοιβή του συμβούλου – Η κύρια υποχρέωση του πελάτη

Στον αντίποδα της κύριας υποχρέωσης του συμβούλου να παρέχει την συμβουλευτική υπηρεσία – έργο, ρυθμίζεται διεξοδικά από τα μέρη η κύρια υποχρέωση του πελάτη, αυτή της καταβολής στον σύμβουλο της αμοιβής του. Ειδικότερα προσδιορίζεται το ύψος της αμοιβής, ο χρόνος και τρόπος καταβολής της. Η ρύθμιση στην οποία προβαίνουν τα μέρη σχετικά με το ύψος της αμοιβής, το χρόνο και τον τρόπο καταβολής της στον σύμβουλο συνοδεύεται συχνά από πρόβλεψη συνεπειών σε περίπτωση παραβίασης. Προβλέπονται λόγου χάρι ποινικές ρήτρες σε βάρος του πελάτη για την από μέρους του καθυστέρηση στην καταβολή της αμοιβής, συμφωνείται σχετικός λόγος καταγγελίας της σύμβασης από την πλευρά του.

Τέλος στην πλειονότητα των συμβάσεων consulting, συμφωνείται ότι ορισμένες κατηγορίες δαπανών και έξτρα εξόδων (π.χ έξοδα μετακίνησης) δεν θα περιλαμβάνονται στη συμφωνημένη αμοιβή, κατά κανόνα δε θα επιβαρύνουν τον πελάτη αφού βέβαια ο σύμβουλος προσκομίζει σε αυτόν τα σχετικά παραστατικά.

1.2.1 Μέθοδοι Υπολογισμού της αμοιβής

- Προϋπολογισμένη αμοιβή:

Κατά κανόνα στις συμβάσεις consulting όπου η υπηρεσία του συμβούλου συνίσταται στην διατύπωση πρότασης για την επίλυση μιας συγκεκριμένης προβληματικής ή την επίτευξη ενός επιθυμητού για τον πελάτη στόχου, η αμοιβή του συμβούλου προϋπολογίζεται στο σύνολό της. Αυτός ο τρόπος υπολογισμού έχει παρατηρηθεί ότι παρουσιάζει τον κίνδυνο να μην αξιολογείται σωστά η δουλειά του consultant (μπορεί να προσφέρει υπηρεσία δυσκολότερη ή ευκολότερη σε σχέση με την αμοιβή που συμφώνησε).⁴ Ωστόσο ο σύμβουλος ή η εταιρία συμβούλων κατά τον υπολογισμό της συνολικής αμοιβής λαμβάνει υπόψη διάφορους παράγοντες όπως πόσα φυσικά πρόσωπα συμβούλους - και τι επιστημονικών προδιαγραφών ανάλογα με την πολυπλοκότητα και το βαθμό δυσκολίας της προβληματικής του πελάτη - θα απασχολήσει, καθώς και πόσο χρόνο θα ασχοληθούν αυτά προκειμένου να ολοκληρωθεί το συμβουλευτικό έργο (ανθρωπόωρες, εβδομάδες κτλ.) ώστε η

⁴ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 323.

εταιρία συμβούλων να καλύψει τις υποχρεώσεις της απέναντι στους ειδικούς που απασχολεί και φυσικά να βγάλει κέρδος. Όταν υιοθετείται από τα μέρη η ρύθμιση της προϋπολογισμένης αμοιβής, πολύ συχνά εισάγεται ρήτρα περί αποκλεισμού αναπροσαρμογής της συμφωνηθείσας αμοιβής.

Για τυχόν περαιτέρω εργασίες πέραν των ήδη συμφωνηθέντων συνήθως επιφυλάσσονται τα μέρη ότι τέτοιες θα τελεσθούν μόνο κατόπιν κοινής έγγραφης συμφωνίας η οποία θα περιλαμβάνει και επιπλέον αμοιβή.

Ο τρόπος καταβολής της προϋπολογισμένης αμοιβής ρυθμίζεται επίσης στη σύμβαση σε αρμονία με τη ρύθμιση της εκπλήρωσης της υπηρεσίας του συμβούλου. Η αμοιβή κατά κανόνα καταβάλλεται από τον πελάτη τμηματικά. Ένα μέρος της (προκαταβολή) καταβάλλεται πριν την έναρξη των εργασιών του συμβούλου, εν συνεχεία συμφωνείται η καταβολή μέρους της αμοιβής με την οριστική παραλαβή από τον πελάτη του εκάστοτε παραδοτέου όπως αυτό οφείλεται σύμφωνα με το χρονοδιάγραμμα της σύμβασης και τέλος εναπομείναν τμήμα της αμοιβής μπορεί να καταβάλλεται με την ολοκλήρωση της συμβουλευτικής υπηρεσίας.

- Αμοιβή υπολογισμένη με βάση το χρόνο απασχόλησης του συμβούλου:

Αυτός ο τρόπος υπολογισμού της αμοιβής του συμβούλου υιοθετείται κατεξοχήν όταν συμφωνείται η παροχή της συμβουλευτικής υπηρεσίας στον πελάτη για ορισμένο ή αόριστο χρόνο και σε σχέση με περισσότερα projects που μπορεί να ανακύψουν στη δραστηριότητα του πελάτη και που άπτονται του τομέα ειδικεύσης του συμβούλου. Για τον υπολογισμό της αμοιβής του συμβούλου λαμβάνονται υπόψη ο χρόνος απασχόλησης του συμβούλου ο οποίος μετράται συνηθέστερα σε ανθρωπόωρες (ενδεχομένως και σε μέρες ή εβδομάδες). Η ανά μονάδα χρόνου (λόγου χάρη ανά ώρα) αμοιβή του συμβούλου διαφοροποιείται ανάλογα με το «βαθμό» του συμβούλου που παρέχει τις υπηρεσίες του. Σε μια εταιρία consulting οι σύμβουλοι κατηγοριοποιούνται ανάλογα με την πείρα τους στο αντικείμενο σε βαθμίδες και ειδικότερα διακρίνονται σε partners, senior consultants και junior consultants. Όσο μεγαλύτερης βαθμίδας σύμβουλος απασχολείται, αντίστοιχα υψηλότερη καθορίζεται η αμοιβή του ανά ώρα (hourly rates).

Κατά κανόνα η αμοιβή του συμβούλου που υπολογίζεται κατά τον ως άνω τρόπο, καταβάλλεται ανά τακτά χρονικά διαστήματα (συνήθως ανά μήνα) ως εξής. Ο σύμβουλος κατά το χρονικό σημείο που συμφωνήθηκε (πχ στις τρεις πρώτες μέρες

κάθε μήνα) αποστέλλει στον πελάτη δελτία παροχής υπηρεσιών συνοδευόμενα από σχετική αναφορά των ωρών consulting που πραγματοποιήθηκαν – και των βαθμίδων συμβούλων που απασχολήθηκαν και ο πελάτης υποχρεούται να καταβάλλει την οφειλόμενη αμοιβή εντός ορισμένης προθεσμίας από την παραλαβή των δελτίων.

- Αμοιβή επιτυχίας (success fee):

Αυτό το σύστημα υπολογισμού της αμοιβής του συμβούλου υιοθετείται συνήθως όταν η παροχή της υπηρεσίας του συμβούλου συνδέεται άμεσα με την επιτυχή υλοποίηση ενός project σχετικά με το οποίο ο σύμβουλος έχει αναλάβει συντονιστικό /καθοδηγητικό κατά την πραγματοποίηση του ρόλου. Συμφωνείται τότε ότι μέρος της αμοιβής του συμβούλου θα καταβληθεί υπό την προϋπόθεση επιτυχούς εκβάσεως του project (αμοιβή επιτυχίας ή success fee). Ως παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί η περίπτωση που το έργο του συμβούλου θα συνίσταται στην καθοδήγηση μιας επιχείρησης κατά την προετοιμασία της για να συγχωνευθεί με μία άλλη, όπου μπορεί να συμφωνείται ότι μέρος της αμοιβής του συμβούλου θα του καταβληθεί μόνο στην περίπτωση που θα λάβει τελικά χώρα η συγχώνευση. Επίσης η παραπάνω μέθοδος αμοιβής υιοθετείται στην παροχή επενδυτικών συμβουλών όταν αυτή συνδυάζεται με διαχείριση χαρτοφυλακίου,⁵ με ποσοστά επί των κερδών της διαχείρισης με ενδεχόμενη απόληψη αμοιβής επιτυχίας, αν υπάρξει από τη διαχείριση υπεραξία στο χαρτοφυλάκιο.⁶

1.2.2 Όρια στον καθορισμό της αμοιβής

Κατά κανόνα το ύψος της αμοιβής του συμβούλου διαμορφώνεται ελεύθερα βάσει διαπραγμάτευσης των μερών, η συμβατική ρύθμιση ωστόσο πάντα θα υπόκειται σε έλεγχο δυνάμει του άρθρου 179 ΑΚ, ή σε αναπροσαρμογή όταν θα συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής της 388 ΑΚ ακόμη κι αν τα μέρη παραιτήθηκαν από την επίκληση των σχετικών δικαιωμάτων τους. Περαιτέρω η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών από συγκεκριμένες κατηγορίες επαγγελματιών (

⁵ Πολίτης Ευάγγελος, Οι επενδυτικές συμβουλές ΔΕΕ 10/1988 σελ. 935.

⁶ Άλλη μέθοδος υπολογισμού που συναντάται είναι το ονομαζόμενο “cost – plus system” κατά το οποίο η αμοιβή του συμβούλου προκύπτει βάσει προσαυξήσεων των δαπανών στις οποίες προβαίνει ο

π.χ. δικηγόροι, μηχανικοί) θα δημιουργεί κάποιες δεσμεύσεις στον καθορισμό της αμοιβής ώστε να διασφαλίζεται η εκάστοτε νομίμως καθορισμένη αμοιβή.⁷

2. ΟΙ ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΕΣ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΡΩΝ.

2.1 Γενικά

Παράλληλα με τις κύριες υποχρεώσεις παροχής οι συμβαλλόμενοι μπορεί να προβλέπουν και πρόσθετες. Οι υποχρεώσεις αυτές δεν είναι απαραίτητες για τον προσδιορισμό του είδους της σύμβασης και έχουν δευτερεύουσα σημασία σχετικά με τις κύριες. Δεν παρουσιάζουν αυτοτέλεια, αλλά γεννώνται ως παρακολουθήματα (ενισχυτικά, συμπληρωματικά) των κύριων υποχρεώσεων στην ίδια ενοχική σχέση, πρόκειται δηλαδή για παρεπόμενες υποχρεώσεις παροχής.⁸ Οι παρεπόμενες παροχές πηγάζουν είτε από ειδική διάταξη νόμου είτε από ιδιαίτερη συμφωνία των μερών (ΑΚ 361) είτε από την αρχή της καλής πίστης.⁹

Στην πρακτική της σύμβασης consulting κατά κανόνα και οι παρεπόμενες υποχρεώσεις προβλέπονται ρητά στο κείμενο της σύμβασης και επιδιώκεται να προσδιορίζεται όσο το δυνατόν ακριβέστερα η έκτασή τους, οι περισσότερες όμως από αυτές θα μπορούσαν να συνάγονται (με στενότερο ενδεχομένως ή και ευρύτερο περιεχόμενο) από τις απαιτήσεις της καλής πίστης. Στο άρθρο 288 ΑΚ θεμελιώνεται η υποχρέωση των μερών να τηρούν τέτοια συμπεριφορά ώστε να διευκολύνουν την εκπλήρωση της κύριας παροχής, αλλά και να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα του άλλου μέρους που θα μπορούσαν να θιγούν κατά την εκπλήρωση και να αποφεύγουν πράξεις που θα έθεταν σε κίνδυνο τα έννομα αγαθά του.¹⁰ Χρήσιμα κριτήρια για την εξειδίκευση των παρεπόμενων υποχρεώσεων και της συμπεριφοράς που θα πρέπει να τηρούν οι σύμβουλοι κατά την εκπλήρωση της βασικής τους υποχρέωσης μπορούν να αντληθούν και από τους κώδικες ηθικής δεοντολογίας που έχουν καταρτίσει οι

σύμβουλος, όταν οι παροχές του συμβούλου δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστούν εκ των προτέρων, βλ. Martinek M., *Moderne Vertragstypen*, Bd II, 1992, σελ. 323.

⁷ ΑΠ 570/1992 Β' Τμ. Ελλ.Δ 1995, 178 καθώς και ΕφΑθ. 6359/1976 Αρμενόπουλος 1977, 262 για τις νόμιμες αμοιβές των μηχανικών κατά την εκπόνηση μελετών και την ακυρότητα τυχόν αντίθετων συμφωνιών.

⁸ Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 50.

⁹ Γεωργιάδης Απόστολος, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, 1999, σελ. 78 αρ. 15.

¹⁰ Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 50.

οικείες επαγγελματικές οργανώσεις αλλά και για Κώδικες Δεοντολογίας που έχουν θεσπισθεί με νόμο όπως ο Κώδικας Δεοντολογίας των ΕΠΕΥ.¹¹

2.2 Υποχρεώσεις συμβούλου

Οι συνηθέστερες παρεπόμενες υποχρεώσεις του συμβούλου που προβλέπονται στη σύμβαση από τα μέρη διαμορφώνονται ως υποχρεώσεις παράλειψης (ΑΚ 287 εδ. 2). Δεσμεύεται δηλαδή ο σύμβουλος ότι δεν θα προβεί σε ορισμένες ενέργειες – συμπεριφορές που θα έθιγαν τα συμφέροντα του πελάτη. Συγκεκριμένα:

2.2.1 Ρήτρα εμπιστευτικότητας – εχεμύθειας (non disclosure agreement)

Όπως ήδη αναφέρθηκε, απαραίτητη προϋπόθεση για την εκπλήρωση της παροχής του συμβούλου είναι η παροχή πληροφοριών – στοιχείων από την πλευρά του πελάτη που σχετίζονται με το αντικείμενο της συμβουλευτικής υπηρεσίας. Περαιτέρω καθ' όλο το χρονικό διάστημα που ο σύμβουλος επεξεργάζεται την πρόταση επίλυσης της προβληματικής του πελάτη, έρχεται σε επαφή με τις οργανωτικές και λειτουργικές δομές της επιχείρησής του, έχει δυνατότητα πρόσβαση σε πηγές και δραστηριότητες του πελάτη, σε πληροφορίες που αφορούν συναλλασσόμενους με τον πελάτη που δεν προορίζονται να είναι ευρέως γνωστές. Εύλογο επομένως είναι το ενδιαφέρον του πελάτη να διασφαλίσει ότι εμπιστευτικής φύσεως πληροφορίες και στοιχεία, επαγγελματικά μυστικά και τεχνογνωσία που αυτός διαθέτει και που του δίνουν σχετικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα (competitive advantage) δεν θα διαρρεύσουν εκτός της επιχείρησής του τόσο κατά τη διάρκεια της σύμβασης consulting όσο και μετά τη με οποιοδήποτε τρόπο λύση της συμβάσεως. Δεσμεύεται λοιπόν ο σύμβουλος κατά κανόνα με συγκεκριμένο όρο στο κείμενο της σύμβασης ότι δεν θα προβεί σε οποιαδήποτε αποκάλυψη εμπιστευτικής φύσεως πληροφοριών και στοιχείων στις οποίες είχε πρόσβαση με αφορμή τη σύμβαση consulting. Καθώς και ότι δεν θα κάνει οποιαδήποτε χρήση των πληροφοριών αυτών παρά μόνο και στο βαθμό που είναι αυτό αναγκαίο στο πλαίσιο της εκπλήρωσης της υποχρέωσης του για παροχή συμβουλών. Οι χρηματιστηριακές εταιρίες στο

¹¹ Πρόκειται φυσικά για κείμενα που δεν έχουν νομική ισχύ αλλά που ωστόσο διαμορφώνουν κάποια standards στην επαγγελματική συμπεριφορά των consultants.

εξωτερικό απαγορεύουν την ανταλλαγή πληροφοριών ανάμεσα στα τμήματά τους που αναλαμβάνουν λόγω χάρη την παροχή συμβουλών σε επιχειρήσεις σχετικά με την επιχειρηματική στρατηγική τους (corporate finance) και στα τμήματα που παρέχουν συμβουλές σε επενδυτές σχετικά με το σε ποιών εταιριών τις μετοχές να επενδύσουν, τοποθετώντας τα λεγόμενα «chinese walls» με την έκδοση οδηγιών προς τους εργαζομένους να αποφεύγουν την μεταξύ των τμημάτων συζήτηση για πληροφορίες που έλαβαν κατά την εργασία τους.¹² Αντίστοιχη ρύθμιση υπάρχει και στην παράγραφο 8.2 (δ') του Κώδικα Δεοντολογίας των ΕΠΕΥ όπου ορίζεται ότι: « η εταιρία πρέπει να υιοθετεί διαδικασίες που να εξασφαλίζουν ότι οι πληροφορίες που κατέχει ως προς έναν πελάτη της δεν θα χρησιμοποιούνται για την παροχή υπηρεσιών σε άλλο πελάτη, χωρίς την έγγραφη συναίνεση του πρώτου».

Η υποχρέωση τήρησης εχεμύθειας του συμβούλου δικαιολογείται από την εμπιστευτική σχέση – η σχέση εμπιστοσύνης διατυπώνεται συχνά και πανηγυρικά στο κείμενο της σύμβασης - που γεννάται μεταξύ των μερών καθώς ο σύμβουλος ενώ πριν τη σύναψη της σύμβασης consulting δεν ήταν παρά ένας «ξένος» στην επιχείρηση του πελάτη ξαφνικά γίνεται κοινωνός εμπιστευτικών πτυχών της δραστηριότητας του τελευταίου ο οποίος χρήζει προστασίας. Εξάλλου σε ορισμένες περιπτώσεις η υποχρέωση εχεμύθειας θα θεμελιώνεται και από κανόνες δικαίου ή από κανόνες δεοντολογίας, όπως στην περίπτωση των ιατρών και των δικηγόρων που παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες.

Τα μέρη στη σύμβαση οριοθετούν την ως άνω υποχρέωση του συμβούλου προσδιορίζοντας ποιού είδους και περιεχομένου πληροφορίες θεωρούν εμπιστευτικές. Ερμηνεύοντας ωστόσο τον όρο αυτό της σύμβασης σύμφωνα με την αρχή της καλής πίστης (η οποία επιβάλλει κατά την εκπλήρωση της παροχής την αποφυγή πράξεων που θα έθεταν σε κίνδυνο τα έννομα συμφέροντα του αντισυμβαλλόμενου), θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι μια τέτοια «απαρίθμηση» έχει ενδεικτικό χαρακτήρα και ότι η υποχρέωση του συμβούλου θα αφορά και κάθε άλλη πληροφορία που αναμένεται εύλογα ότι θα επιθυμούσε ο πελάτης να παραμείνει εμπιστευτική. Οι περιορισμοί αυτοί συχνά συμφωνείται ότι θα ισχύουν και μετά τη λήξη της σύμβασης. Περαιτέρω συνήθως ορίζεται ότι δεν συνιστά παραβίαση της υποχρέωσης εχεμύθειας η τυχόν αποκάλυψη εμπιστευτικών πληροφοριών του πελάτη σε τρίτον εφόσον: α) προηγηθεί συναίνεση του πελάτη για την αποκάλυψη, β) αφορά εμπιστευτικής φύσεως

¹² Πολίτης Ευάγγελος, Οι επενδυτικές συμβουλές, ΔΕΕ 10/1988 σελ. 938.

πληροφορίες που όμως δημοσιοποιήθηκαν με οποιοδήποτε τρόπο, χωρίς να έχει καμία ανάμειξη ο σύμβουλος και γ) την αποκάλυψη των στοιχείων επιβάλλει διάταξη νόμου ή δικαστική απόφαση. Τέλος συχνά δεσμεύεται ο σύμβουλος ότι δεν θα αποκαλύψει στον πελάτη τυχόν εμπιστευτικές πληροφορίες τρίτου προσώπου.

Η ως άνω υποχρέωση εχεμύθειας βαρύνει συνήθως τον σύμβουλο, αρκετά σύνθητες είναι όμως τέτοια υποχρέωση να αναλαμβάνουν και τα δύο μέρη (είτε ρητά στη σύμβαση είτε δυνάμει της αρχής της καλής πίστης) όταν η φύση της σύμβασης συνεπάγεται την αμοιβαία ανταλλαγή εμπιστευτικών πληροφοριών και στοιχείων καθώς εύλογο θα είναι το ενδιαφέρον του συμβούλου να μη διαρρεύσουν σε τρίτους πέραν του αντισυμβαλλόμενου πελάτη εμπιστευτικές πληροφορίες που αφορούν την επιχείρηση του και τον τρόπο παροχής των υπηρεσιών του (εμπορικά μυστικά, μέθοδοι εργασίας συμβούλου, know how κ.α)

2.2.2 Ρήτρα περί μη ανταγωνισμού (non competition agreement)

Η συγκεκριμένη παρεπόμενη υποχρέωση του συμβούλου συναντάται κατά κύριο λόγο στις συμβάσεις management consulting και έχει άμεση σχέση με την προαναφερθείσα υποχρέωση μη αποκάλυψης εμπιστευτικών πληροφοριών. Θεμέλιο της είναι και πάλι η σχέση εμπιστοσύνης που δημιουργείται μεταξύ των μερών δυνάμει της συμβάσεως παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου εμφανίζεται η χρησιμότητα μιας τέτοιας ρύθμισης συντρέχει όταν ο σύμβουλος ενώ ήδη έχει συνάψει σύμβαση consulting με μια επιχείρηση της οποίας καλείται να δημιουργήσει ένα πρόγραμμα πωλήσεων, καλείται να παράσχει αντίστοιχες συμβουλευτικές υπηρεσίες σε μια άλλη επιχείρηση που λειτουργεί ανταγωνιστικά στον ίδιο κλάδο. Στην πρακτική των συμβάσεων consulting ο σύμβουλος δεσμεύεται απέναντι στον πελάτη για τα εξής:

Να ενημερώσει τον πελάτη για τυχόν ήδη αναληφθείσα συμβατική υποχρέωση (παροχής consulting ή άλλη) με τρίτο η οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ανταγωνιστική προς αυτήν που αναλαμβάνεται με τη σύμβαση consulting και η οποία θα μπορούσε να υπονομεύσει την αντικειμενικότητα, αξιοπιστία και εχεμύθεια του συμβούλου. Κατά περίπτωση μπορεί να θεμελιώνεται ευθύνη του συμβούλου εάν ήδη από το προσυμβατικό στάδιο δεν αποκάλυψε την ανταγωνιστική υποχρέωση (ώστε ο πελάτης να μπορεί να σταθμίσει τα ρίσκα που αναλαμβάνει προτού προβεί στη σύναψη της σύμβασης).

Να αποφύγει να αναλάβει (χωρίς προηγούμενη έγκριση του πελάτη) τέτοια υποχρέωση παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών την ίδια χρονική περίοδο που παρέχει τις υπηρεσίες του στον πελάτη.

Το ελάχιστο που επιτάσσει η υποχρέωση πίστης του συμβούλου στον πελάτη θα είναι να απομονώσει κατά το δυνατόν τις υπηρεσίες που παρέχει στον ένα πελάτη από τις υπηρεσίες που παρέχει σε άλλον και οι οποίες θα μπορούσαν να προκαλέσουν σύγκρουση συμφερόντων (conflict of interest). Η υποχρέωση αυτή του συμβούλου συχνά συμφωνείται ότι θα εκτείνεται και για κάποιο χρονικό διάστημα μετά τη λύση της σύμβασης.

Αν και η προσθήκη ή μη σχετικής ρήτρας περί μη ανταγωνισμού καθώς και η τυχόν ενέργεια της μετά τη λήξη της σύμβασης θα αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης των συμβαλλομένων, τυχόν υπερβολικοί και υπέρμετροι περιορισμοί θα κινδυνεύουν να κριθούν άκυροι καθώς το κύρος τους θα ελέγχεται δυνάμει των ΑΚ 178 και 179, στο βαθμό που δεσμεύει υπέρμετρα την ελευθερία του συμβούλου χωρίς να δικαιολογείται από τη φύση των παρεχομένων υπηρεσιών και το σκοπό της συμβάσεως. Από την πλευρά του ο σύμβουλος θα πρέπει να διασφαλίζει το δικαίωμα του να μπορεί να παρέχει τις υπηρεσίες του ακόμα και σε ανταγωνιστές πελάτες σε ζητήματα όμως διαφορετικά από εκείνα που αποτελούν το αντικείμενο της επίμαχης συμβάσεως consulting.

2.3 Υποχρεώσεις πελάτη

Από την ίδια τη φύση της κύριας παροχής του συμβούλου όπως περιγράφηκε ανωτέρω (διατύπωση πρότασης ή προτάσεων για την επίλυση προβληματικής του πελάτη ή την επίτευξη στόχου, καθοδήγηση του πελάτη κατά την υλοποίηση ενός project) είναι προφανές ότι για να εκπληρωθεί αυτή προσηκόντως ιδιαίτερης σημασίας ρόλο θα διαδραματίζει η σύμπραξη του πελάτη. Η παροχή του συμβούλου κατά κανόνα θα καθίσταται υπέρμετρα δυσχερής έως αδύνατη χωρίς την εκπλήρωση της ως άνω συμπεριφοράς του πελάτη η οποία και στις περιπτώσεις που δεν προβλέπεται ειδικά στο κείμενο της σύμβασης, θα συνάγεται κατά κανόνα και δυνάμει της αρχής της καλής πίστης (288 ΑΚ). Τέτοια σημασία δίδεται ορισμένες φορές στην υποχρέωση αυτή του πελάτη, η οποία φαίνεται να ρυθμίζεται ως κύρια. Η σύμπραξη του πελάτη θα εκδηλώνεται κατά βάση με τους παρακάτω τρόπους.

2.3.1 Παροχή στοιχείων και πληροφοριών στο σύμβουλο.

Ο σύμβουλος κατά την εκπλήρωση της παροχής του, όπως προαναφέρθηκε, αξιολογεί το επίπεδο επιστημονικών γνώσεων καθώς και την εμπειρία που ήδη κατέχει σε σχέση όμως με τα συγκεκριμένα δεδομένα του εκάστοτε πελάτη. Σε όποιο βαθμό και αν έχει κατηγοριοποιήσει τις προβληματικές που εμφανίζονται στην πράξη, όσο και αν έχει αναπτύξει τυποποιημένα εργαλεία και μεθόδους χειρισμού τους, η ατομική περίπτωση του πελάτη χρήζει ειδικής αντιμετώπισης. Κατά συνέπεια απαραίτητη προϋπόθεση για να παρέχει ο σύμβουλος συμβουλευτική υπηρεσία προσαρμοσμένη στις ανάγκες και τους στόχους του κάθε πελάτη είναι να λαμβάνει από τον τελευταίο έγκαιρη, πλήρη και ακριβή πληροφόρηση όλων των παραμέτρων και στοιχείων που αφορούν ή θα μπορούσαν να ασκήσουν επιρροή στην διατύπωση της συμβουλής. Το είδος και το εύρος των αναγκαίων πληροφοριών συνήθως θα προσδιορίζεται από το σύμβουλο, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο πελάτης εφόσον έχει υπόψη του σημαντικά για το αντικείμενο του consulting στοιχεία τα οποία δεν ζήτησε ο σύμβουλος, θα δικαιολογείται εάν συνειδητά τα αποκρύψει. Η παροχή πληροφοριών και στοιχείων κατά κανόνα θα γίνεται από τα ορισμένα στη σύμβαση consulting πρόσωπα (ήδη έγινε λόγος για τον καθορισμό «ομάδας εργασίας» του πελάτη) αλλά κατά περίπτωση θα πρέπει να γίνει δεκτή τέτοια υποχρέωση και για άλλα μη ρητώς ορισμένα πρόσωπα τα οποία όμως κατέχουν τέτοια θέση στην επιχείρηση του πελάτη που να σχετίζεται άμεσα με το αντικείμενο της συμβουλευτικής υπηρεσίας.

2.3.2 Συνεργασία του πελάτη ή των προστηθέντων σε αυτόν προσώπων με τους συμβούλους για την επίτευξη του σκοπού της σύμβασης.

Σε ορισμένες περιπτώσεις παροχής υπηρεσιών consulting απαιτείται η άμεση συνεργασία – σύμπραξη των συμβούλων με τον πελάτη ή τα προστηθέντα σε αυτόν πρόσωπα προκειμένου να παρασχεθεί αποτελεσματικά το consulting. Κατεξοχήν σημαντική αναδεικνύεται η συνεργασία συμβούλου – πελάτη στην περίπτωση που ο σύμβουλος παρέχει στον πελάτη καθοδήγηση – συμβούλευση κατά την υλοποίηση ενός project. Ευνόητο είναι λόγου χάρη ότι τυχόν απροθυμία ή άρνηση των εργαζομένων στην επιχείρηση του πελάτη να τηρήσουν με συνέπεια τις χορηγούμενες

από τον σύμβουλο οδηγίες θα δυσχέρανε σε μεγάλο βαθμό το έργο του συμβούλου και έθετε σε κίνδυνο την επιτυχία του όλου σχεδίου.

2.4 Κοινές παρεπόμενες υποχρεώσεις (πελάτη – συμβούλου)

2.4.1 Μη προσέλκυση ανθρώπινου δυναμικού

Αμφότερα τα μέρη δεσμεύονται ότι καθ' όλη τη διάρκεια ισχύος της σύμβασης παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών αλλά και για μία σύντομη περίοδο μετά τη λήξη της, δεν θα ενθαρρύνουν άμεσα ή έμμεσα υπαλλήλους του αντισυμβαλλόμενου μέρους να εγκαταλείψουν τη θέση εργασίας που κατέχουν προκειμένου να αναλάβουν αντίστοιχα καθήκοντα στην δική τους επιχείρηση (του πελάτη ή του συμβούλου αντίστοιχα).

2.4.2 Επιστροφή εκατέρωθεν εγγράφων και στοιχείων μετά τη λήξη της συμβάσεως.

Τα μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση μετά την εκπλήρωση των συμβατικών τους υποχρεώσεων να επιστρέψουν το ένα στο άλλο όποιο υλικό (έγγραφα, στοιχεία, σχέδια) ανταλλάχθηκαν μεταξύ τους κατά τη διάρκεια της σύμβασης και προς εκπλήρωση του σκοπού της.

Τα σημαντικά ζητήματα που αφορούν την ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης consulting και τη λύση της, την ευθύνη που αναλαμβάνει ο σύμβουλος με τους τυχόν περιορισμούς της και το ζήτημα των δικαιωμάτων πνευματικής και βιομηχανικής ιδιοκτησίας επί του συμβουλευτικού έργου θα σχολιαστούν κατωτέρω καθώς παρότι ρυθμίζονται κατά κανόνα διεξοδικά στο κείμενο της σύμβασης, στο μέτρο που δεν θα υφίσταται σχετική συμβατική ρύθμιση, αποφασιστικής σημασίας είναι ο καθορισμός της νομικής φύσης της συμβάσεως consulting, προβληματισμός που ακολουθεί.

E. Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΠΑΡΟΧΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ – ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΡΥΘΜΙΣΗ

Στην πρακτική των συμβάσεων consulting σπάνια το ζήτημα αυτό προβληματίζει τον εφαρμοστή του δικαίου καθώς α) συχνά για την επίλυση διαφορών προτιμάται ο θεσμός της διαιτησίας και αποφεύγεται η προσφυγή στα δικαστήρια.

β) στην πράξη τα μέρη ρυθμίζουν τόσο διεξοδικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, το ενδεχόμενο ανώμαλης εξέλιξης της ενοχής και τα περί λύσης της σύμβασης με αποτέλεσμα να εφαρμόζεται το δίκαιο της σύμβασης όπως το “θέσπισαν” τα μέρη. Παραμένει βέβαια πάντα η δυνατότητα από τα δικαστήρια ελέγχου του περιεχομένου των συμβατικών ρυθμίσεων (178, 179, 288 ΑΚ). Ωστόσο το ζήτημα της υπαγωγής της σύμβασης σε κάποιους νομοθετικά τεθειμένους κανόνες δικαίου – πέραν δηλαδή αυτών που θέσπισαν τα ίδια τα μέρη- δεν παύει να προβληματίζει τους θεωρητικούς του δικαίου αλλά έχει και πρακτική αξία στο βαθμό που οι ρυθμίσεις των συμβαλλομένων δεν καλύπτουν όλα τα ζητήματα.

1. ΓΕΝΙΚΑ Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΠΡΟΣ ΠΑΡΟΧΗ ΣΥΜΒΟΥΛΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ.

1.1 Η υποχρέωση παροχής συμβουλών ως παρεπόμενη υποχρέωση

Η υποχρέωση προς παροχή συμβουλής μπορεί να αποτελεί παρεπόμενη υποχρέωση (με θεμέλιο την αρχή της καλής πίστης – διατάξεις νόμου ή συμφωνία των μερών) στα πλαίσια μιας σύμβασης με άλλο αντικείμενο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σύμβασης ρυθμισμένης στον Αστικό μας Κώδικα στο πλαίσιο της οποίας γεννάται δύναμη της καλής πίστης παροχή συμβουλών και πληροφοριών είναι η σύμβαση πώλησης (513 επ. ΑΚ) στην οποία μπορεί κατά τις περιστάσεις να θεμελιώνεται παρεπόμενη υποχρέωση του πωλητή να επιστήσει της προσοχής του αγοραστή σε ασυνήθιστα επικίνδυνες ιδιότητες του πράγματος, να παράσχει πληροφορίες για τον τρόπο λειτουργίας του μηχανήματος κλπ.¹ Επίσης στο χώρο του τραπεζικού δικαίου η παροχή επενδυτικών συμβουλών (άρθρο 24 περ. του ν. 2076/92 όπου απαριθμούνται

τραπεζιτικές εργασίες) γίνεται δεκτό ότι αποτελεί αντικείμενο παρεπόμενης υποχρέωσης της τράπεζας θεμελιούμενης στην αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 200 και 288) στα πλαίσια μιας σύμβασης κύριας επενδυτικής υπηρεσίας πχ. στην διαχείριση επενδυτικού χαρτοφυλακίου.² Η παροχή συμβουλών προς εκπλήρωση παρεπόμενης υποχρέωσης στο πλαίσιο σύμβασης είναι προφανές ότι δεν αφορά στην προβληματική της συμβάσεως consulting.

1.2 Η υποχρέωση παροχής συμβουλών ως κύρια υποχρέωση

Η παροχή συμβουλών μπορεί να αποτελεί το κύριο αντικείμενο αυτοτελούς συμβάσεως και η σχετική υποχρέωση να αποτελεί κύρια συμβατική υποχρέωση.³

Τέτοιου είδους **κύρια υποχρέωση** προς παροχή “συμβουλών” συναντάμε στη σύμβαση consulting όπως το περιεχόμενο αυτής έχει ήδη περιγραφεί. Παρότι η σύμβαση consulting δηλαδή η σύμβαση με αντικείμενο την επ’ αμοιβή παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών πολύ συχνά συναντάται στις συναλλαγές, ειδική νομοθετική ρύθμιση της δεν υφίσταται (και ούτε υποστηρίζεται από τον γράφοντα ότι θα έπρεπε να έχει θεσπισθεί), όπως υπάρχει λόγου χάρη για άλλες τυποποιημένες στις συναλλαγές συμβάσεις (factoring, leasing). Ωστόσο η συμβατική σχέση ορισμένων επαγγελματιών με τους πελάτες τους, η οποία μπορεί κατά τις περιστάσεις να έχει ως αντικείμενο αποκλειστικά την παροχή συμβουλών όπως αυτή περιγράφηκε ανωτέρω στη σύμβαση consulting, ενδεχομένως να διέπεται από ειδική νομοθετική ρύθμιση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η σχέση δικηγόρου – πελάτη η οποία μπορεί να έχει το περιεχόμενο της συμβάσεως consulting όταν ο πρώτος έχει αποκλειστικά συμβουλευτικό ρόλο παρέχοντας υπηρεσίες όπως γνωμοδοτήσεις, απαντήσεις σε ερωτήματα, ενημέρωση για νομικά ζητήματα που ενδιαφέρουν την δραστηριότητα του πελάτη, η σχέση του συμβούλου μηχανικού με τον εργοδότη κλπ.

¹ Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, 1990, σελ. 17.

² Πολίτης Ευάγγελος, Οι επενδυτικές συμβουλές, ΔΕΕ 10/1988 σελ. 933 επ.

³ Η και μια εκ των κυρίων υποχρεώσεων όπως συναντάται η υποχρέωση προς παροχή συμβουλών ως μία εκ των κυρίων υποχρεώσεων στα πλαίσια της «ανωνύμης» (ωστόσο τυποποιημένης στις συναλλαγές) συμβάσεως franchising όπου προβλέπεται διαρκής υποχρέωση του δότη παροχής συμβουλευτικής υποστήριξης στον λήπτη του franchising, ως εκδήλωση της γενικότερης υποχρέωσης του δότη να μεριμνήσει για την οργανωτική και τεχνολογική ένταξη του λήπτη στο υπάρχον σύστημα διανομής βλ. Γεωργιάδης Απόστολος, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 4^η έκδοση, 2000, σελ. 208.

Η παροχή συμβουλών ως κύρια υποχρέωση στο πλαίσιο συμβάσεως αναφέρεται σε νομοθετικά κείμενα χωρίς ωστόσο στις διατάξεις αυτές να προσδιορίζεται η νομική φύση της συμβάσεως στο πλαίσιο της οποίας θα παρέχονται οι συμβουλές ούτε να ρυθμίζονται οι υποχρεώσεις των μερών. Στο χώρο του τραπεζικού δικαίου και συγκεκριμένα στο άρθρο 24 του ν. 2076/92 και στις εκεί παρατιθέμενες τραπεζικές εργασίες, περιλαμβάνεται και η παροχή συμβουλών σε επιχειρήσεις όσον αφορά τη διάρθρωση του κεφαλαίου, τη βιομηχανική στρατηγική και συναφή θέματα και συμβουλών, καθώς και υπηρεσιών στον τομέα της συγχώνευσης και της εξαγοράς επιχειρήσεων (κατεξοχήν αντικείμενο του management consulting).⁴ Επίσης η παροχή επενδυτικών συμβουλών η οποία αναφέρθηκε ανωτέρω ως παρεπόμενη υποχρέωση της τράπεζας (άρθρο 24 περ. του ως ανω νόμου) μπορεί να συμφωνείται ως κύρια υποχρέωση της τελευταίας σε σύμβαση με αντικείμενο την παροχή επενδυτικών συμβουλών ήτοι την παροχή πληροφόρησης και την υπόδειξη κατάλληλων ευκαιριών και επιλογών για τον επενδυτή. Στο νόμο 2396/1996 και στο άρθρο 21 & 2 περ. στ' προβλέπεται η παροχή επενδυτικών συμβουλών ως παρεπόμενη επενδυτική υπηρεσία..⁵

1.3 Η παροχή συμβουλών κατ' άρθρο ΑΚ 729

Η μοναδική διάταξη στον ΑΚ στην οποία γίνεται **εμμέσως** αναφορά στη δυνατότητα συμβατικής ανάληψης υποχρέωσης προς παροχή συμβουλής είναι η ΑΚ 729 στην οποία ορίζεται ότι « εάν κάποιος έδωσε συμβουλή ή σύσταση, δεν ευθύνεται για τη ζημία που προήλθε από αυτήν, εκτός εάν με σύμβαση ανέλαβε την ευθύνη ή εάν βρισκόταν σε δόλο.»⁶

Στο άρθρο 729 διατυπώνεται ο κανόνας ότι ο συμβουλευών, συνιστών ή παρέχων πληροφοριαν δεν προτίθεται να αναλάβει ευθύνη για την παρεχόμενη συμβουλή, σύσταση ή πληροφορία αλλά απλώς προβαίνει σε πράξη φιλοφροσύνης χωρίς νομική

⁴ Ψυχομάνης Σπύρος Δ., Τραπεζικό Δίκαιο – Δίκαιο τραπεζικών συμβάσεων, δ' έκδοση, 1999, σελ. 9 και σελίδες 74-76.

⁵ Γκούσκου Α., Η έκταση της υποχρέωσης Τράπεζας προς παροχή επενδυτικών συμβουλών, ΕΕμπΔ 1995, σελ. 137 επ.

⁶ Για την καταγωγή της διατάξεως και την κατάταξή της στο κεφάλαιο του ΑΚ περί συμβάσεως εντολής βλ. Καποδίστρια σε Ερμ ΑΚ άρθρο 729 αρ. 1 και Καρασή σε ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, άρθρο 729 αρ. 1.

δέσμευση,⁷ ενώ εισάγονται ως εξαιρέσεις οι δύο περιπτώσεις όπου η συμβουλή, η σύσταση και η πληροφορία εισέρχονται στο χώρο του δικαίου και συνεπάγονται την ευθύνη του παρέχοντος προς αποζημίωση του αποδέκτη, ευθύνη με νόμιμο λόγο τη σύμβαση (παραβίαση προυφιστάμενης ενοχής) ή την αδικοπραξία (ΑΚ 914).

Ειδικότερα η συμβατική ανάληψη της ευθύνης από την παροχή συμβουλών μπορεί να λάβει δύο μορφές⁸:

- α) ο δότης της συμβουλής δεν αναλαμβάνει την υποχρέωση να παράσχει συμβουλή, εάν όμως προβεί σε παροχή συμβουλών θα ευθύνεται για την αποκατάσταση της ζημίας που μπορεί να προκύψει από την παροχή των συμβουλών.
- β) ο δότης της συμβουλής αναλαμβάνει καθεαυτή την υποχρέωση παροχής των συμβουλών και κατ' επέκταση την υποχρέωση αποκατάστασης της ζημίας που ενδεχομένως θα επέλθει από την εκπλήρωση της παροχής του.

Στο αντικείμενο της παρούσας μελέτης για τη σύμβαση consulting αντιμετωπίζουμε προφανώς την προβληματική της δια συμβάσεως ανάληψης ευθύνης από παροχής συμβουλής. Τέτοια σύμβαση θα είναι συνήθως μια σύμβαση με την οποία αναλαμβάνεται η υποχρέωση παροχής συμβουλής σύστασης ή πληροφορίας, η παράβαση της οποίας οδηγεί στη συμβατική ευθύνη του υπόχρεου.⁹

2. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING ΜΕ ΑΛΛΟΥΣ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥΣ ΤΥΠΟΥΣ.

Χρήσιμο φαίνεται να εξετάσουμε τη δυνατότητα υπαγωγής της συμβάσεως consulting σε κάποιον από τους ρυθμισμένους τύπους συμβάσεων του ΑΚ.¹⁰

Θα πρέπει να εξετάσουμε παραπάνω από έναν συμβατικούς τύπους καθώς όπως έγινε φανερό από την προηγηθείσα περιγραφή του περιεχομένου της συμβάσεως consulting στην πράξη, εμφανίζεται μεγάλη ποικιλομορφία ανάλογα με τις ανάγκες και τις επιδιώξεις των μερών. Ο νομικός χαρακτηρισμός χρειάζεται να σε κάθε περίπτωση να γίνεται ad hoc, λαμβανομένων υπόψη των συγκεκριμένων συμφωνιών.

⁷ Καποδίστρια σε Ερμ ΑΚ, άρθρο 729 αρ. 7.

⁸ Καράσης, ο.π. αρ. 3.

⁹ Για τη δυνατότητα συμβατικής ανάληψης ευθύνης προς αποζημίωση για συμβουλή με σύμβαση εγγυήσεως βλ. Καράση σε ΑΚ Γεωργιάδη Σταθόπουλου, άρθρο 729 αρ. 3.

Κατεξοχήν συμβατικοί τύποι πρόσφοροι λόγω του αντικειμένου τους για να συγκριθούν με τη σύμβαση consulting και να εξεταστεί η δυνατότητα υπαγωγής της **σε μία από αυτές είναι οι συμβάσεις υπηρεσιών ή διεξαγωγής ξένων υποθέσεων και μάλιστα ορισμένες από αυτές** (σύμβαση εργασίας, σύμβαση έργου, μεσιτεία, εντολή). Προς το σκοπό αυτό θα ακολουθήσει η σύγκριση της συμβάσεως consulting με τις συμβάσεις υπηρεσιών καθώς οι συμβατικοί τύποι αυτοί λόγω του αντικειμένου τους εμφανίζονται ως οι πλέον «σχετικοί» με το περιεχόμενο των συμβάσεων consulting όπως αυτό διαμορφώνεται στην συναλλακτική πρακτική.

Βέβαια σύμφωνα με την αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων, αρχή που διατρέχει όλο το ενοχικό δίκαιο οι συμβαλλόμενοι ακόμα και εάν η σύμβαση που καταρτίζουν μπορεί να ενταχθεί ενόψει των βασικών της στοιχείων σε κάποιο ρυθμισμένο συμβατικό τύπο, δεν εμποδίζονται (καθώς οι περισσότερες διατάξεις του δικαίου των συμβάσεων έχουν ενδοτικό χαρακτήρα) να καθορίζουν το επιμέρους περιεχόμενο της σύμβασης ανεξάρτητα από αυτό που κατά κανόνα ορίζεται στους τύπους αυτούς.

2.1 Σύμβαση consulting και σύμβαση εντολής (ΑΚ 713)

Η εντολή είναι σύμβαση και έχει ως συμβαλλόμενους τον εντολέα και τον εντολοδόχο. Ο εντολοδόχος έχει την υποχρέωση να διεξαγάγει χωρίς αμοιβή την υπόθεση, που του ανέθεσε ο εντολέας.¹¹ Εξετάζουμε λοιπόν το ζήτημα εάν ο σύμβουλος μπορεί να θεωρηθεί ως εντολοδόχος που καλείται να διεξαγάγει την υπόθεση του πελάτη του εντολέα. Δύο είναι τα στοιχεία που προβληματίζουν κατά τη σύγκριση της συμβάσεως consulting με τη σύμβαση εντολής του ΑΚ: η έννοια της διεξαγωγής υποθέσεως κατ' άρθρο 713 ΑΚ και το στοιχείο της αμοιβής .

Η έννοια της διεξαγωγής υποθέσεως κατ' άρθρο 713 ΑΚ είναι ευρύτατη. Περιλαμβάνει κάθε εργασία οποιασδήποτε φύσεως, πνευματική ή σωματική η οποία αποβλέπει εν όλω ή εν μέρει στο οικονομικό ή ηθικό όφελος του εντολέα.¹² Ως υπόθεση εννοείται οποιοδήποτε ζήτημα, νομικής ή υλικής φύσεως, που ανάγεται

¹⁰ Για τις μη ρυθμισμένες ή ανώνυμες συμβάσεις και τις διατάξεις που εφαρμόζονται σε αυτές βλ. Σταθόπουλο σε ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, Εισαγωγικές παρατηρήσεις στα άρθρα 361 – 363 αρ. 4 – 6, Γεωργιάδης Απόστολος, Νέες Μορφές Συμβάσεων της Σύγχρονης Οικονομίας, 2000, σελ. 6.

¹¹ Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, 1990, σελ. 367.

στην περιουσία ή το πρόσωπο του εντολέα.¹³ Σε σχέση με τη συνήθη παροχή του συμβούλου στη σύμβαση consulting ήτοι στη διατύπωση πρότασης ή εναλλακτικών προτάσεων για την επίλυση προβληματικής ή επίτευξης στόχου του πελάτη, προβληματίζει η ένταξή της στην έννοια της διεξαγωγής υποθέσεως του πελάτη. Η διανοητική εργασία στην οποία προβαίνει ο σύμβουλος προκειμένου να προτείνει κάποια λύση, αποτελεί εργασία η οποία αποβλέπει στο οικονομικό κατά κανόνα όφελος του πελάτη, υπόθεση του πελάτη είναι να βρεί τη σωστότερη λύση στο πρόβλημά που τον απασχολεί. Ωστόσο τίθεται το ερώτημα εάν με την εκπλήρωση της υποχρέωσης για διατύπωση πρότασης ή προτάσεων επίλυσης επέρχεται διεκπεραίωση υποθέσεως του πελάτη, ενόψει του ότι ο σύμβουλος δεν αναλαμβάνει κατά κανόνα την υλοποίηση της προβληματικής ενώ ο πελάτης είναι αυτός που θα αποφασίσει πως θα διεξαγάγει τελικά την υπόθεση του και εάν θα ακολουθήσει τις προτάσεις του συμβούλου. Αλλά και εάν ο πελάτης υλοποιήσει τελικά την πρόταση του συμβούλου το ουσιώδες στοιχείο της διεξαγωγής υποθέσεως του πελάτη ως κύρια παροχή του συμβούλου δεν είναι σκόπιμο να εξετάζεται και να συναρτάται με γεγονότα που λαμβάνουν χώρα μετά τη λήξη της συμβάσεως και ανεξάρτητα από αυτήν. (Αλλιώς τίθεται το ζήτημα στις συμβάσεις consulting με περιεχόμενο την συμβουλευτική καθοδήγηση του πελάτη κατά την υλοποίηση ενός project.) Ορθότερο είναι να γίνει δεκτό πως ο σύμβουλος μάλλον προετοιμάζει τον πελάτη προκειμένου αυτός να διεξαγάγει την υπόθεσή του με τον συμφερότερο για εκείνον τρόπο. Ενόψει των ανωτέρω είναι ζήτημα αξιολόγησης στη συγκεκριμένη σύμβαση consulting εάν η παροχή του συμβούλου εμπίπτει στην έννοια διεξαγωγής υποθέσεως του πελάτη κατ' άρθρο 713 ΑΚ.

Ως προς το ζήτημα του αμίσθου της εντολής κατ' ορθότερη γνώμη γίνεται δεκτό ότι αποτελεί εννοιολογικό στοιχείο της συμβάσεως η οποία ρυθμίζεται στα άρθρα 713 επ. ΑΚ και ότι αυτό κυρίως το στοιχείο την διαφοροποιεί από άλλες συμβάσεις παροχής υπηρεσιών ή διεξαγωγής ξένων υποθέσεων όπως η σύμβαση εργασίας ή η σύμβαση έργου.¹⁴ Βέβαια δυνάμει της ελευθερίας των συμβάσεων τα μέρη μπορούν να συμφωνούν την διεξαγωγή υπόθεσης επ' αμοιβή, η εν λόγω σύμβαση («έμμισθη εντολή») όμως δεν θα αποτελεί την σύμβαση εντολής όπως ρυθμίζεται ως

¹² Καποδίστριας σε Ερμ. ΑΚ άρθρο 713 αρ. 6.

¹³ Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, 1990, σελ. 368.

συμβατικός τύπος στον ΑΚ αλλά ενδεχομένως κάποια άλλη σύμβαση παροχής υπηρεσιών του ΑΚ (σύμβαση έργου, εργασίας, μεσιτείας κλπ.), αρρυθμιστη σύμβαση κατ' άρθρο 361 ΑΚ ή ενδεχομένως μεικτή σύμβαση.¹⁵ Από τα ανωτέρω και συνάγεται ότι το στοιχείο της αμοιβής που ανεξαιρέτως συντρέχει στις συμβάσεις consulting συνηγορεί στο να μην μπορεί αυτή να υπαχθεί στο συμβατικό τύπο της εντολής του ΑΚ όπως αυτή διαμορφώνεται ως χαριστική σύμβαση παροχής υπηρεσιών.

2.2 Σύμβαση consulting και σύμβαση μεσιτείας (ΑΚ 703)

Οι παρεχόμενες υπηρεσίες του συμβούλου κατά περίπτωση μπορεί να έχουν μεσιτειακό χαρακτήρα (υπόδειξη ευκαιρίας - διαμεσολάβηση για τη σύναψη σύμβασης). Αυτό θα συμβαίνει ιδίως στις συμβάσεις consulting στο τομέα του management όταν αντικείμενο της παροχής του συμβούλου εξειδικευμένου σε θέματα ανθρωπίνου δυναμικού είναι να βρεί και να υποδείξει στον πελάτη πρόσωπα κατάλληλα για την κατάληψη θέσεως εργασίας στην επιχείρηση του πελάτη, γνωστό στην αγορά και ως “head hunting”. Κατά κανόνα θα πρόκειται για θέσεις υψηλής ευθύνης για τις οποίες οι υποψήφιοι θα πρέπει να πληρούν προδιαγραφές και προσόντα τα οποία είναι σε θέση να εκτιμήσει ορθότερα ο έμπειρος στον τομέα αυτό σύμβουλος. Μεσιτειακό χαρακτήρα μπορεί να έχει και η παροχή του συμβούλου όταν αυτός προσφέρει τις γνώσεις και την εμπειρία του στο πεδίο των συγχωνεύσεων και εξαγορών επιχειρήσεων αναλαμβάνοντας διαμεσολαβητικό ρόλο στην κατάρτιση των σχετικών συμβάσεων.

Ωστόσο μια σύμβαση consulting στην οποία η παροχή του συμβούλου θα έχει αυτό το περιεχόμενο, δεν θα ανταποκρίνεται στα ουσιώδη στοιχεία της σύμβασης μεσιτείας όπως αυτή ρυθμίζεται στον ΑΚ (αρ. 703 επ.) ως ετεροβαρής σύμβαση καθώς κατά κανόνα αφενός μεν θα υφίσταται κύρια υποχρέωση του συμβούλου να προβεί λόγω χάρη στη σχετική έρευνα και αξιολόγηση υποψηφίων για τις θέσεις εργασίας που ενδιαφέρουν τον πελάτη ώστε να προβεί σε κάποιες αιτιολογημένες προτάσεις, αφετέρου δε ο πελάτης θα υποχρεούται να παρέχει στον σύμβουλο την

¹⁴ Καποδίστριας σε Ερμ.ΑΚ άρθρο 713, αρ. 12.

καθορισμένη αμοιβή για το έργο – τις υπηρεσίες που παρείχε (πρόταση κατάλληλων υποψηφίων για τις κενές θέσεις) ανεξάρτητα από το αν τελικά ο πελάτης θα προσλάβει κάποιον από τους προτεινόμενους. Τίποτε δεν εμποδίζει όμως να αναλάβει ο σύμβουλος ρητώς την υποχρέωση να προβεί στην μεσολάβηση και στην υπόδειξη ευκαιρίας για σύναψη συμβάσεως, οπότε η σύσταση θα καθίσταται αμφοτεροβαρής. Στην πρακτική δηλαδή θα πρόκειται για μια αμφοτεροβαρής σύμβαση στην οποία τα μέρη απέβλεψαν στην επ' ανταλλάγματι πραγματοποίηση έργου ή παροχή υπηρεσιών με μεσιτειακό χαρακτήρα, στην οποία τα κενά της μεσιτικής συμβάσεως δύνανται να συμπληρωθούν με τις διατάξεις για τη μίσθωση έργου ή εργασίας αντίστοιχα.¹⁶

2.3 Σύμβαση consulting και σύμβαση εργασίας (ΑΚ 648)

Κατ' αρ. 648& 1 « ο εργαζόμενος έχει την υποχρέωση να παρέχει, για ορισμένο ή αόριστο χρόνο, την εργασία του στον εργοδότη και αυτός να καταβάλλει το συμφωνημένο μισθό». Όπως ορθά παρατηρείται¹⁷, η διατήρηση της σύμβασης εργασίας στο σύστημα του Αστικού Κώδικα είναι πλέον προβληματική και υπαγορεύεται μόνο από τη δογματική ενότητα της ύλης. Η αυτονόμηση του εργατικού δικαίου ως ιδιαίτερου κλάδου του ιδιωτικού δικαίου και η θέσπιση από το νομοθέτη ειδικών προστατευτικών διατάξεων υπέρ του εργαζομένου, είναι στοιχεία που προσδίδουν στη σύμβαση εργασίας έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα.¹⁸ Σημαντική είναι η συναφής διάκριση μεταξύ εξαρτημένης και ανεξάρτητης εργασίας καθώς μόνο στην πρώτη περίπτωση εφαρμόζονται οι κανόνες του εργατικού δικαίου, ενώ στην ανεξάρτητη εργασία ή μίσθωση ανεξάρτητων υπηρεσιών εφαρμόζονται μόνο όσοι από τους κανόνες του ΑΚ συμβιβάζονται με την εν λόγω σύμβαση.¹⁹

Κεντρικής σημασίας για τη σύμβαση εργασίας στοιχείο είναι το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη, ήτοι το δικαίωμα αυτού να διευθύνει, συντονίζει και ελέγχει την εργασία, ορίζει τις ειδικότερες συνθήκες της, κατανέμει και αναθέτει

¹⁵ Για την έμμισθη εντολή ως μεικτή και ειδικότερα μεικτομορφική σύμβαση, βλ. Γεωργιάδης Απόστολος, Ενοχικό Δίκαιο – Γενικό Μέρος, 1999 σελ. 60.

¹⁶ Καποδίστριας σε Ερμ. ΑΚ άρθρο 648, σελ. 107.

¹⁷ Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, 1990, σελ. 265.

¹⁸ ο.π. σελ. 273.

¹⁹ ο.π. σελ. 267.

συγκεκριμένες εργασίες, δικαίωμα το οποίο δημιουργεί μια σχέση εξάρτησης ανάμεσα στον εργοδότη και στον εργαζόμενο.²⁰

Είναι προφανές ότι οι σύμβουλοι στο πλαίσιο μιας συμβάσεως consulting κατά κανόνα δεν παρέχουν τις υπηρεσίες τους μέσα σε πλαίσιο εξαρτημένης εργασίας και αυτό διότι η παροχή συμβουλών είναι κατεξοχήν εκδήλωση ανεξάρτητης υπηρεσίας που δεν μπορεί να υπόκειται με την νομική έννοια στον έλεγχο του πελάτη - εργοδότη. Πέρα από την οριοθέτηση μέσα στην ίδια τη σύμβαση, των προδιαγραφών που πρέπει να πληρεί η πρόταση, η μελέτη, ή το σχέδιο που θα διαμορφώσει ο σύμβουλος – οριοθέτηση που μπορεί να είναι και ιδιαίτερα λεπτομερής και συγκεκριμένη-, ο σύμβουλος, κατέχων εξειδικευμένες γνώσεις στον τομέα της επιστήμης και της τεχνικής καθορίζει ο ίδιος τον τρόπο και την μέθοδο εργασίας του, λειτουργεί κατά κανόνα με δικά του μέσα και στις δικές του εγκαταστάσεις, στο χρόνο που ο ίδιος επιλέγει, μη υποκείμενος στον έλεγχο και την καθοδήγηση του πελάτη, η δε ανεξαρτησία και αντικειμενικότητά του θεωρούνται σημαντικά πλεονεκτήματα των υπηρεσιών του.²¹

Σε κάθε περίπτωση, κρίσιμος δεν είναι ο χαρακτηρισμός της συμβάσεως από τα μέρη καθώς δεν αποκλείεται με το ένδυμα της συμβάσεως consulting να υποκρύπτεται προσπάθεια καταστρατήγησης των διατάξεων του εργατικού δικαίου, επομένως τίθεται ζήτημα ερμηνείας της βούλησης των μερών και της σύμβασης)

Οι ανωτέρω σκέψεις αφορούν βέβαια στην περίπτωση κατά την οποία ο σύμβουλος είναι φυσικό πρόσωπο, καθώς τα νομικά πρόσωπα – εταιρίες παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών - δεν είναι δυνατόν να γίνει δεκτό ότι μπορεί να παρέχουν τις υπηρεσίες τους στο πλαίσιο εξαρτημένης εργασίας.²²

2.4 Σύμβαση consulting και σύμβαση μεταφοράς τεχνογνωσίας (know – how)

²⁰ Για το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη βλ. Καρακατσάνης – Γαρδίκας, Ατομικό εργατικό δίκαιο, 5^η έκδ., 1995, σελ. 104.

²¹ Ειδικότερα για τα κριτήρια διάκρισης μεταξύ εξαρτημένης και ανεξάρτητης εργασίας βλ. Δημήτρη Ζερδέλη, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, 1999, σελ. 5, Γκούτο Χαρίλαο Γ., Μίσθωσις Ανεξάρτητων Υπηρεσιών, Δ.Ε.Ν Τόμος 33, Τεύχος 804, σελ. 305 επ..

²² Α.Πούλλο σε ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Εισαγ. Παρατηρήσεις στα άρθρα 648-680, αρ. 42.

Οι συμβάσεις consulting ενίοτε συγχέονται με τις συμβάσεις μεταβίβασης τεχνογνωσίας (know how).²³

Οι συμβάσεις μεταβίβασης τεχνογνωσίας από άποψη φυσιογνωμίας μπορεί να περιέχουν ένα στοιχείο συμβουλής, ή επίσης μια σύμβαση consulting να έχει κατά περίπτωση ως συμπληρωματικό αντικείμενο την μεταβίβαση know – how. Αλλά το κέντρο βάρους της καθεμιάς βρίσκεται σε άλλα σημεία. Η σύμβαση know-how αναφέρεται στη διαμεσολάβηση και παραχώρηση της γνώσης και της πείρας και τη χρησιμοποίηση της από το δέκτη του know-how. Το στοιχείο της συμβουλής σ' αυτήν την περίπτωση μένει σε δεύτερη μοίρα και έχει επεξηγηματική λειτουργία στην παραχώρηση άυλου αγαθού. Η σύμβαση consulting αναφέρεται στην αναγνώριση του προβλήματος του πελάτη και την επίλυση του με τη χρησιμοποίηση γνώσης και πείρας από το σύμβουλο. Εδώ σε πρώτη μοίρα τίθεται η συμβουλή ως θεωρητική αναλυτική και πρακτική – δημιουργική απόδοση της διανοητικής εργασίας του συμβούλου ή το αποτέλεσμα της.²⁴

2.5 Σύμβαση consulting και σύμβαση management

Όπως έχει ήδη ανωτέρω εκτεθεί, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων η παροχή του συμβούλου εξαντλείται στην επεξεργασία και διατύπωση μιας πρότασης επίλυσης της τεθείσας προβληματικής του πελάτη, στην παροχή της συμβουλής. Ο σύμβουλος κατά κανόνα δεν αναλαμβάνει την υποχρέωση να υλοποιήσει πρακτικά τις συμβουλές τις οποίες παρέχει, η εφαρμογή αυτών στην πράξη εναπόκειται στην τελική βούληση και πρωτοβουλία του πελάτη. Ρητά μάλιστα καθορίζεται στο κείμενο της σύμβασης πως ο σύμβουλος δεν εμφανίζεται στις προς τα έξω σχέσεις του πελάτη, ούτε και τον εκπροσωπεί κατ' οιονδήποτε τρόπο.²⁵

²³ Γενικά για τις συμβάσεις μεταφοράς τεχνογνωσίας και τη σημασία τους βλ. Ταλιαδούρος Σπύρος Αθ., Παραχώρηση Τεχνογνωσίας (know-how) στην Κοινοτική Έννομη Τάξη του Ανταγωνισμού, 1987,σελ. 53 επ.

²⁴ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 330.

²⁵ Τα παραπάνω αφορούν τον κανόνα στις συμβάσεις consulting, χωρίς βέβαια να λείπουν οι περιπτώσεις που ο σύμβουλος αναλαμβάνει την υποχρέωση υλοποίησης των συμβουλών του προς τον πελάτη. Αυτό συμβαίνει κατεξοχήν στις συμβάσεις consulting με αντικείμενο το project management, ή λόγω χάρη σε μία σύμβαση consulting μεταξύ πελάτη και ΕΠΕΥ με αντικείμενο την παροχή επενδυτικών συμβουλών, όπου ο σύμβουλος θα αναλαμβάνει και την διαχείριση του χαρτοφυλακίου του πελάτη.

Στο σημείο αυτό θεμελιώνεται η διαφοροποίηση της συμβάσεως consulting από την σύμβαση management ήτοι την σύμβαση ανάθεσης της διοίκησης μιας επιχείρησης. Οι δύο συμβάσεις παρουσιάζουν μεγάλη ομοιότητα όταν το αντικείμενο της συμβάσεως consulting αφορά την συμβουλευτική καθοδήγηση μιας εταιρίας σε επίπεδο διοικητικών αποφάσεων και επιχειρηματικών τακτικών (στη σύγχυση βοηθάει και η ορολογική ταύτιση –management consulting-). Η σύμβαση management διαφοροποιείται στο βαθμό που ο δότης του management προχωρεί ένα βήμα παραπέρα από το σύμβουλο, αναλαμβάνοντας ο ίδιος την διοίκηση της επιχείρησης.

ΣΤ. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING : ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΟΥ – ΣΥΜΒΑΣΗ ΠΑΡΟΧΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Οι συμβάσεις consulting, όπως με τα κύρια χαρακτηριστικά τους εμφανίζονται στις συναλλαγές, για τους λόγους που θα αναπτυχθούν αναλυτικά κατωτέρω, κατά κανόνα θα μπορούν να χαρακτηρισθούν νομικά είτε ως συμβάσεις έργου είτε ως συμβάσεις παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών.¹ Πάντως μεταξύ των δύο αυτών μορφών, μπορεί να εμφανίζονται ποικίλες συμβατικές παραλλαγές, οι οποίες θα συμπλέκουν στοιχεία και από τους δύο τύπους συμβάσεων.

1. Η ΣΥΜΒΑΣΗ CONSULTING ΩΣ ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΟΥ (681 ΑΚ)

1.1 Υπαγωγή στις 681 επ. ΑΚ

Κατ' άρθρο **681 ΑΚ** η σύμβαση έργου είναι μια αμοτεροβαρής ενοχική σύμβαση κατά την οποία αφενός μεν ο εργολάβος αναλαμβάνει την υποχρέωση να εκτελέσει ένα έργο, ο δε εργοδότης να καταβάλει τη συμφωνημένη αμοιβή. Κύριο χαρακτηριστικό της σύμβασης έργου και το οποίο τη διαφοροποιεί από τις λοιπές συμβάσεις υπηρεσιών του ΑΚ είναι ότι οι συμβαλλόμενοι απέβλεψαν όχι στην παροχή της εργασίας καθ' εαυτής αλλά στην εκτέλεση του έργου δηλαδή στο αποτέλεσμα, από την επίτευξη δηλαδή του αποτελέσματος θα κρίνεται η εκπλήρωση ή μη της σύμβασης. Η σύμβαση έργου κατατάσσεται στις στιγμιαίες – παροδικές συμβάσεις και γίνεται δεκτό ότι ο χρόνος ο οποίος μεσολαβεί δεν είναι τίποτα άλλο πέρα από την αναγκαία προϋπόθεση για την επίτευξη του αποτελέσματος – παράδοση του έργου.²

Ουσιώδη στοιχεία στη σύμβαση έργου είναι αφενός μεν η καταβολή αμοιβής στον εργολάβο ως κύρια υποχρέωση του εργοδότη και η κύρια υποχρέωση του εργολάβου ήτοι η δημιουργία του έργου το οποίο μπορεί να είναι υλικό ή άυλο,

¹ Έχει υποστηριχθεί και η άποψη – συγκεκριμένα όσον αφορά στις συμβάσεις παροχής επενδυτικών συμβουλών – ότι πρόκειται για *sui generis* συμβάσεις που στηρίζονται στην ελευθερία των συμβάσεων (ΑΚ 361) και στο άρθρο 729 ΑΚ, βλ. Μαρία Κ. Παπαντώνη, Επενδυτικές Συμβουλές, Διαχείριση Χαρτοφυλακίου, Νομική Βιβλιοθήκη Έκδοση 2000, σελ. 91.

² Α.Καρδαράς σε ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Εισαγ. Παρατηρήσεις στα άρθρα 681-702 αρ. 8-10.

πνευματικής, ψυχικής ή ηθικής φύσεως, να αποτελεί αυτοτελές προϊόν της ανθρώπινης διάνοιας, ορατό ή αόρατο (πχ. διατύπωση επιστημονικής γνώμης), πρέπει δε να έχει αυτοτελή αξία ανεξάρτητη από την αξία της εργασίας που καταβάλλεται για την παραγωγή αυτού.³

Ένα μεγάλο μέρος των συμβάσεων consulting έχουν διαμορφωθεί ως προς τα βασικά τους στοιχεία και λειτουργούν στην πρακτική των συναλλαγών κατά το πρότυπο της σύμβασης έργου του ΑΚ. Πρόκειται για εκείνες τις συμβάσεις consulting στις οποίες, όπως περιγράφηκε ανωτέρω, ο σύμβουλος θα καλείται να διατυπώσει μια επιστημονικά τεκμηριωμένη και ολοκληρωμένη πρόταση ή και περισσότερες εναλλακτικές προτάσεις για την επίλυση μιας συγκεκριμένης προβληματικής ή την επίτευξη ενός στόχου που απασχολούν τον πελάτη. Στην περίπτωση αυτή - το αντικείμενο της παροχής του συμβούλου συνίσταται στην ίδια τη πρόταση - συμβουλή (όπως αυτή εξωτερικεύεται και ενσωματώνεται στο κείμενο μιας μελέτης, γνωμοδότησης ή ενός σχεδίου) και η οποία αποτελεί το παρεχόμενο «συμβουλευτικό έργο», ο δε πελάτης υποχρεούται στην καταβολή της αμοιβής για το έργο που παραδίδεται.

Πράγματι στις συμβάσεις αυτές εμφανίζονται τα τυπικά χαρακτηριστικά χαρακτηριστικά της σύμβασης έργου του ΑΚ όπως αυτά προεκτέθηκαν. Ο σύμβουλος εργολάβος αναλαμβάνει να προσπορίσει στον πελάτη ένα έργο, το προϊόν της διανοητικής εργασίας του. Ο πελάτης δεν ενδιαφέρεται στην ουσία για την ενδιάμεση εργασία την οποία θα καταβάλλει ο σύμβουλος και η οποία αποτελεί προπαρασκευαστικό στάδιο προκειμένου να καταλήξει στη διατύπωση της συμβουλής του (μελέτη, γνωμοδότηση, σχέδιο) αλλά για την τελικά διαμορφωθείσα συμβουλή, η οποία συνιστά και την εκπλήρωση της υποχρέωσης του συμβούλου. Το δε έργο που παραδίδει ο σύμβουλος (μελέτη, γνωμοδότηση, σχέδιο) έχει αυτοτελή υπόσταση σε σχέση με την διανοητική εργασία μέσω της οποίας παράχθηκε καθώς δια της σύμβασης προορίζεται να διατυπωθεί σε ενσώματη μορφή (κείμενο ή σχέδιο) και έτσι να παραδοθεί στον πελάτη.⁴ Στον τομέα του consulting engineering, η σύμβαση αναθέσεως στον μηχανικό εκπονήσεων σχεδίων και μελετών ορισμένου έργου έχει τον χαρακτήρα σύμβασης έργου εάν οι συμβαλλόμενοι αποβλέπουν στο

³ Α.Καρδαράς σε ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλο, άρθρο 681, αρ. 1- 10.

⁴ Δεληγιάννης σε ΕρμΑΚ, άρθρο 681 αρ. 8 επ.

τελικό αποτέλεσμα της μελέτης και των σχεδίων που συντάχθηκαν και όχι στην καταβαλλόμενη εργασία σαν περιεχόμενο της σχετικής συμβάσεως.

Χαρακτηριστικά διατυπώνεται η άποψη αυτή στην υπ' αρ. 1367/1961 Απόφαση του Εφετείου Αθηνών (NoB 1961, 904): « ...η σύμβασις παροχής συμβουλής, συστάσεως ή πληροφορίας – δεδομένου, ότι εν τη εννοία του κατά το άρθρο 681 ΑΚ «έργου», όπερ ο εργολάβος δια της συμβάσεως μισθώσεως έργου αναλαμβάνει την υποχρέωση να εκτελέση, περιλαμβάνεται ουχί μόνον η κατασκευή ενός πράγματος αλλά και το δι' εργασίας ή υπηρεσιών παραγόμενον άυλον αποτέλεσμα- όταν δι' αυτής υπόσχεται τις ουχί απλώς την καταβολή προσπαθείας δια να πληροφορηθεί το άξιον συστάσεως και την ανακοίνωσιν εκείνου, όπερ θα πληροφορηθή, τω αιτούντι αυτό, αλλά την παροχήν μιας επί επιμελούς εξετάσεως και ευσυνειδήτου σκέψεως στηριζομένης συμβουλής, συστάσεως ή πληροφορίας, ως περιέχουσα εν τη περιπτώσει ταύτη υπόσχεσιν αποτελέσματος, έχει τον χαρακτήρα μισθώσεως έργου».

1.2 Η έννοια του συμβουλευτικού έργου – αποτελέσματος

Εφόσον καταλήξουμε μετά από εξέταση της συμβάσεως consulting ad hoc ότι προσήκει ο νομικός χαρακτηρισμός της συμβάσεως έργου, αξίζει να διευκρινιστεί τι νοείται από τους συμβαλλόμενους ως το αποτέλεσμα – έργο που θα πρέπει να παρέχει ο σύμβουλος προκειμένου να εκπληρώσει τη συμβατική του υποχρέωση. Η γενικότερη έννοια του αποτελέσματος είναι βέβαια σχετική, διότι η κάθε επιδίωξη του δανειστή κλιμακώνεται σε στόχους προσωρινούς οριστικούς και τελικούς, έτσι που να μη χωρεί από πριν αυστηρά εννοιολογική διάκριση μεταξύ μέσων και αποτελέσματος, αφού το κάθε ενδιάμεσο αποτέλεσμα δεν αποτελεί για το δανειστή παρά μόνο το απαραίτητο ή χρήσιμο μέσο για την επίτευξη άλλου σκοπού περισσότερο οριστικού.⁵

Ως **αποτέλεσμα – έργο** στη σύμβαση consulting θα εννοείται κατά κανόνα το άμεσο αποτέλεσμα της διανοητικής εργασίας του συμβούλου ήτοι η διατυπωμένη σε μελέτη, γνωμοδότηση ή σχέδιο πρόταση – συμβουλή του για την επίλυση της κρίσιμης προβληματικής και δεν θα εννοείται ότι εμπεριέχεται στην υποχρέωση του

⁵ Χριστοφορίδης Χριστόφορος Γ., Οι υποχρεώσεις προσπάθειας, Τιμ.Τ. Μιχαηλίδη – Νουάρου 1984, σελ 577.

συμβούλου προς παροχή ο προσπορισμός ενός έμμεσου ή απώτερου αποτελέσματος όπως για παράδειγμα η εν τοις πράγμασι αύξηση των πωλήσεων του πελάτη κατόπιν της θέσεως σε εφαρμογή από τον τελευταίο του πλάνου που δημιούργησε ο σύμβουλος. Διαφορετικά τίθεται το ζήτημα εάν ο σύμβουλος εγγυήθηκε με ειδικό όρο στη σύμβαση κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα λόγω χάρη αύξηση κατά ποσοστό 5% των πωλήσεων του πελάτη μέσα σε ορισμένο χρονικό διάστημα από την εφαρμογή του πλάνου πωλήσεων που αυτός σχεδίασε. Κατά κανόνα οι σύμβουλοι αποφεύγουν να εγγυηθούν συμβατικά ορισμένο απώτερο αποτέλεσμα, όταν δε το κάνουν θα συμφωνούν και σχετικό όρο περί προσαύξησης της αμοιβής τους ανάλογα με το βαθμό της ωφέλειας του πελάτη από τη συμβουλή.

Γεγονός είναι ότι ο πελάτης εύλογα κατά τη σύναψη της συμβάσεως consulting αποβλέπει στο απώτερο αποτέλεσμα της επίλυσης της προβληματικής του με τη βοήθεια του συμβούλου. Ωστόσο αυτό δεν αρκεί για να θεωρηθεί ότι εμπεριέχεται στην υποχρέωση προς παροχή του συμβούλου αυτό το περαιτέρω αποτέλεσμα, στην πλειονότητα δε των περιπτώσεων τα μέρη οριοθετούν και περιορίζουν την παροχή του συμβούλου **στη διατύπωση της συμβουλής**. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι τα μέρη που συμβλήθηκαν απέβλεψαν μόνο στην παροχή της συμβουλής (όπως αυτή θα διατυπώνεται και κάθε φορά και θα παραδίδεται σε ενσώματη μορφή) και όχι και στην ποιότητα αυτής. Μέσα στην ίδια τη σύμβαση τα μέρη καθορίζουν τα στάνταρ που πρέπει να πληρεί λόγω χάρη η μελέτη, οριοθετούν το προς επίλυση πρόβλημα και τους επιδιωκόμενους στόχους με αποτέλεσμα για να εκπληρώσει την παροχή του ο σύμβουλος πρέπει να διατυπώσει μια μελέτη που να ανταποκρίνεται στις συμβατικές προδιαγραφές.

Στο σημείο αυτό πρέπει να γίνει η ακόλουθη διάκριση: Όταν η παροχή του συμβούλου πρέπει να εκπληρωθεί κατά τους γνωστούς και μονοσήμαντους κανόνες της επιστήμης και τέχνης, δηλαδή όταν η «λύση» είναι μια, ορθότερο φαίνεται ο σύμβουλος να φέρει και τον κίνδυνο της τηρήσεώς τους, άρα και τον κίνδυνο του απώτερου αποτελέσματος της συμβουλής του. Αντίθετα, όταν για το έργο του συμβούλου δεν υπάρχουν κανόνες ή οι εναλλακτικές λύσεις είναι πολλές, τότε τον κίνδυνο της επιτυχούς έκβασής τους δεν φέρει ο σύμβουλος αλλά ο πελάτης του, ο οποίος τον επέλεξε και τον εμπιστεύτηκε.

Σε κάθε περίπτωση ανακύπτει και εδώ ζήτημα ερμηνείας της συμβάσεως και τι αυτά θέλησαν να οριοθετήσουν ως αντικείμενο της παροχής του συμβούλου. Χρήσιμα στοιχεία της συμβάσεως που μπορούν να αξιοποιηθούν προς αυτή την

κατεύθυνση είναι οι διατάξεις για την αμοιβή του συμβούλου (αν λόγου χάρη η καταβολής μέρους αυτής εξαρτάται από κάποιο περαιτέρω αποτέλεσμα), για το μέτρο ευθύνης αυτού. Σημασία για το εάν και ποια συμπεριφορά ή ποιο αποτέλεσμα, άμεσο ή έμμεσο κλπ. ανήκει στην παροχή του οφειλέτη δεν έχει τελικά ο χαρακτηρισμός τους, ανάλογα, ως συμπεριφοράς ή αποτελέσματος, αλλά, ο σκοπός της ενοχής, όπως αυτός προσδιορίζεται από το νόμο ή τη φύση της σύμβασης ή τη βούληση των μερών.⁶

Συμπερασματικά, φρονούμε πως σε περίπτωση αμφιβολίας ορθότερο θα ήταν να γίνει δεκτό ότι συμφωνήθηκε η παροχή μόνο του άμεσου αποτελέσματος⁷ ιδίως διότι κατά την υλοποίηση της συμβουλής του συμβούλου από τον πελάτη υπεισέρχονται πολλοί άλλοι παράγοντες που δεν ελέγχονται από τον σύμβουλο και θα ήταν άδικο να επωμίζεται αυτός πλήρη τη σχετική ευθύνη. Εξάλλου η υλοποίηση - εφαρμογή της συμβουλής ή της πρότασης από τον πελάτη δεν είναι καν σίγουρο ότι θα επακολουθήσει καθώς ο πελάτης αφενός μεν δεν αναλαμβάνει καμία δέσμευση από τη σύμβαση consulting να υιοθετήσει το πλάνο του συμβούλου, αντιθέτως είναι στην διακριτική του ευχέρεια να επιλέξει να απέχει από αυτό ή να το τροποποιήσει.

Προς το νομικό χαρακτηρισμό τους ως συμβάσεων έργου τείνουν να μας οδηγήσουν τα χαρακτηριστικά εκείνων των συμβάσεων consulting που έχουν ως αντικείμενο παροχής του συμβούλου την συμβουλευτική καθοδήγηση του συμβούλου προς τον πελάτη κατά την υλοποίηση από τον τελευταίο ενός συγκεκριμένου project. Στις περιπτώσεις αυτές ο σύμβουλος μέσω των υπηρεσιών που παρέχει, εποπτεύει και συντονίζει τις ενέργειες του πελάτη με τέτοιο τρόπο ώστε να επέλθει ένα ορισμένο αποτέλεσμα, η επιτυχής υλοποίηση του σχεδίου (project), από την έκβαση του οποίου και κρίνεται το εάν ο σύμβουλος εκπλήρωσε τη συμβατική του υποχρέωση. Στο πεδίο του consulting engineering, έχει γίνει παγίως πλέον δεκτό από τη νομολογία ότι υφίσταται σύμβαση έργου και όταν ο μηχανικός αναλαμβάνει να επιβλέψει την κατασκευή μιας οικοδομής⁸.

⁶ Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 44 όπου και μνημονεύεται μεταξύ άλλων το παράδειγμα του νομικού που ανέλαβε να δώσει γραπτώς τη γνώμη του – αποτέλεσμα της σχετικής εργασίας του - , όχι όμως και αν επιτύχει π.χ. τη θετική έκβαση της δίκης για την οποία ο δανειστής χρειάζεται τη γνωμοδότηση.

⁷ Δελγιάννη σε Ερμ ΑΚ, άρθρο 681, αρ. 10.

⁸ ΑΠ 256/1976 ΕΕΔ 35, 622, Εφ. Αθ. 3015/75 ΝοΒ 23, 947, ΑΠ 570/1992 Β' Τμ. Ελλ.Δ 1995, 178.

1.3 Παρεπόμενες υποχρεώσεις των μερών δυνάμει των 681 ΑΚ επ.

Παρεπόμενες υποχρεώσεις συμβούλου και πελάτη βρίσκουν θεμελίωση και σε συγκεκριμένες διατάξεις της ρύθμισης της συμβάσεως έργου στον ΑΚ. Συγκεκριμένα, ο σύμβουλος εφόσον δεν ρυθμίζεται άλλως στην σύμβαση έχει καταρχήν υποχρέωση αυτοπρόσωπης εκτέλεσης της σύμβασης (684 ΑΚ), επιτρέπεται όμως να χρησιμοποιήσει βοηθούς εκτέλεσης για την εκπλήρωση των υποχρεώσεων του, για τον οποίων όμως το πταίσμα και ευθύνεται. Περαιτέρω ο σύμβουλος υποχρεούται να χρησιμοποιεί με επιμέλεια τις εγκαταστάσεις και το υλικό που τυχόν του παραχωρεί ο πελάτης προκειμένου να παρέχει τις υπηρεσίες του, να λογοδοτήσει σχετικά και να του το επιστρέψει μετά το πέρας της συμβάσεως (ΑΚ 685).

Επίσης ο σύμβουλος υποχρεούται να ειδοποιήσει τον πελάτη χωρίς υπαίτια καθυστέρηση εάν κατά τη διάρκεια της συμβάσεως προκύψει οποιαδήποτε κατάσταση λόγω της οποίας να κινδυνεύει η έγκαιρη ή προσήκουσα εκτέλεση της σύμβασης (ΑΚ 685 παρ. 2). Τέλος κατ' άρθρο 686 ΑΚ ο σύμβουλος οφείλει να αρχίσει εγκαίρως την παροχή των υπηρεσιών του και να συνεχίσει με τέτοιο τρόπο ώστε να εκπληρώσει εγκαίρως το έργο της παροχής συμβουλών.

Συνεπείς στην υπαγωγή της συμβάσεως consulting στο μοντέλο της συμβάσεως έργου του ΑΚ, οφείλουμε να την εντάξουμε στις παροδικές συμβάσεις. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί ότι στη σύμβαση consulting δεν είναι καθόλου αδιάφορη η ύπαρξη του προπαρασκευαστικού σταδίου διανοητικής εργασίας του συμβούλου μέχρι την τελική διατύπωση της συμβουλής. Κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί εν όψει και της φύσης της σύμβασης consulting δημιουργείται – και αυτό τονίζεται από τα μέρη και στο κείμενο της συμβάσεως - μια σχέση συνεργασίας και εμπιστοσύνης, σε αυτό το χρονικό διάστημα εκδηλώνεται η υποχρέωση του πελάτη να συμπράξει με το σύμβουλο ώστε να μπορέσει ο τελευταίος να εκπληρώσει την κύρια υποχρέωση του από τη σύμβαση. Τα παραπάνω δεν αλλοιώνουν βέβαια το χαρακτήρα της συμβάσεως consulting ως κατ' αρχήν παροδικής συμβάσεως ούτε την απομακρύνουν από το μοντέλο της σύμβασης έργου του ΑΚ.⁹, ωστόσο δίνουν τη δυνατότητα ευχερέστερης θεμελίωσης παρεπόμενων υποχρεώσεων (πίστης, εχεμύθειας, μη ανταγωνισμού από την πλευρά του συμβούλου καθώς και την

⁹ Για την εμφάνιση στη σύμβαση έργου χαρακτηριστικών γνωρισμάτων που προσιδιάζουν στις γνήσιες διαρκείς συμβάσεις βλ. Δελιγιάννη σε Ερμ.ΑΚ Εισαγ. άρθρ. 681-702.

υποχρέωση σύμπραξης – συνεργασίας του πελάτη) στην αρχή της καλής πίστης οποία επιβάλλει στα μέρη την υποχρέωση να τηρούν τέτοια συμπεριφορά ώστε να διευκολύνουν την εκπλήρωση της κύριας παροχής, αλλά και να λαμβάνουν υπόψη τα συμφέροντα του άλλου μέρους που θα μπορούσαν να θιγούν κατά την εκπλήρωση.

2. Η ΣΥΜΒΑΣΗ CONSULTING ΩΣ ΣΥΜΒΑΣΗ ΠΑΡΟΧΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ.

2.1 Υπαγωγή στις 648 επ. ΑΚ

Γίνεται δεκτό ότι στη ρύθμιση των ΑΚ 648 επ. εντάσσεται και η παροχή εξαρτημένης εργασίας αλλά και η σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών. Ανεξάρτητη εργασία υπάρχει όταν ο εργαζόμενος παρέχει την εργασία του χωρίς να τελεί υπό τον έλεγχο και τις οδηγίες του εργοδότη αλλά διατηρεί ελευθερία ενέργειας και καθορίζει ο ίδιος τον τόπο, το χρόνο και τον τρόπο εκπλήρωσης της παροχής του.¹⁰ Η σχέση διαρκεί για σύντομο ή περισσότερο χρόνο, ορισμένο ή αόριστο και ο μισθός υπολογίζεται κατά χρόνο ή κατά μονάδα παρεχόμενης εργασίας ή κατ' αποκοπή.

Όπως έχει ανωτέρω παρατηρηθεί στη συναλλακτική πρακτική εμφανίζεται η σύμβαση consulting με τη μορφή που ο σύμβουλος αναλαμβάνει την υποχρέωση να παρέχει συμβουλευτικές υπηρεσίες στον πελάτη για ορισμένο ή αόριστο χρόνο, σε σχέση με ένα συγκεκριμένο τομέα δραστηριότητας του πελάτη στον οποίο ο σύμβουλος έχει εξειδικευμένη κατάρτιση.

Στις περιπτώσεις αυτές η σύμβαση consulting λαμβάνει από τη βούληση των μερών διαρκή χαρακτήρα, η κύρια υποχρέωση του συμβούλου δεν συνίσταται στην στιγμιαία παροχή συμβουλής – πρότασης επίλυσης επί μιας μεμονωμένης προβληματικής αλλά στη θέση στη διάθεση του πελάτη των υπηρεσιών του (των γνώσεων και της πείρας του επί ενός αντικειμένου) για ορισμένο ή αόριστο χρονικό διάστημα και για όσα ενδεχομένως προβλήματα ενδέχεται να ανακύψουν. Καθίσταται σαφές ότι η συγκεκριμένη μορφή της συμβάσεως consulting διαφοροποιείται στα ουσιώδη χαρακτηριστικά της από τη σύμβαση έργου του ΑΚ και συντρέχουν λόγοι

¹⁰ Καποδίστριας σε Ερμ. ΑΚ 648-680 αρ. 26, Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, σελ. 267.

για εξέταση της σε σχέση με τη σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών (ΑΚ 648 επ.).¹¹

Το ουσιώδες στοιχείο που διαφοροποιεί τη σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών από τη σύμβαση έργου είναι ότι στην πρώτη ο εργοδότης αποβλέπει στην παροχή της εργασίας καθεαυτής και όχι σε κάποιο συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Κι αυτό είναι το κριτήριο που κατά κύριο λόγο θα μας καθοδηγήσει στο να χαρακτηρίσουμε νομικά μια σύμβαση consulting ως σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών ή σύμβαση έργου αντιστοίχως. Στην περίπτωση της συμβάσεως consulting κατά την οποία ο σύμβουλος καλείται να παρέχει τις υπηρεσίες του στον πελάτη για αόριστο ή ορισμένο χρόνο τίθεται το ζήτημα εάν το περιεχόμενο της υποχρέωσης του συμβούλου προς παροχή είναι η καθεαυτή παροχή της εργασίας του τελευταίου ή αν θα διακρίνεται αυτή από κάποιο αναμενόμενο αποτέλεσμα. Και πάλι τίθεται ζήτημα ερμηνείας του περιεχομένου της συμβάσεως με βάση την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη. Ιδίως πρέπει να εκτιμηθεί η κύρια υποχρέωση του συμβούλου προς παροχή, όπως αυτή κατά κανόνα θα περιγράφεται στη σύμβαση, και κατά πόσο αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως παροχή εργασίας (τήρηση συμπεριφοράς ανεξάρτητη από τον προσπορισμό αποτελέσματος) οπότε θα ενδείκνυται ο νομικός χαρακτηρισμός της συμβάσεως ως μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών ή εάν προσεγγίζει περισσότερο την παροχή αποτελέσματος ως αυτοτελούς προϊόντος της εργασίας οπότε θα πρόκειται για σύμβαση έργου.¹² Και άλλα κριτήρια μπορούν να συνεκτιμηθούν για να οδηγηθούμε ασφαλέστερα στο νομικό χαρακτηρισμό. Αν για παράδειγμα η αμοιβή του συμβούλου παραμένει σταθερή και προσδιορίζεται με βάση το χρόνο της εργασίας του, του παρέχεται δε ανεξάρτητα από τα εκάστοτε αποτελέσματα αυτής μπορούμε σαφέστερα να κλίνουμε προς μια σύμβαση παροχής υπηρεσιών.¹³ Ωστόσο, όταν από την εργασία του συμβούλου σε σχέση με την κρίσιμη προβληματική μπορούν να βρεθούν κατ' εφαρμογή των κανόνων της επιστήμης και της τεχνικής με ασφάλεια κάποιες

¹¹ Έχει εξηγηθεί ήδη ανωτέρω γιατί η εν λόγω σύμβαση κατά κανόνα και λόγω της φύσεως των υπηρεσιών του συμβούλου δεν θα μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύμβαση εξαρτημένης εργασίας.

¹² Στην υπ' αρ. 1162/1990 απόφαση του Εφ. Θεσ. Αρμενόπουλος 1990, 348, χαρακτηρίζεται ως μίσθωση ανεξάρτητων υπηρεσιών ορισμένου χρόνου η σύμβαση που αφορούσε την παροχή από τον εναγόμενο των υπηρεσιών τεχνικού και επιστημονικού συμβούλου (με αντικείμενο την ανάπτυξη του αθλήματος της κωπηλασίας στη Βόρειο Ελλάδα) για μια τριετία.

¹³ Γενικότερα ενδιαφέρον παρουσιάζει και σε σχέση με τη σύμβαση consulting η διάκριση των ενοχών σε υποχρεώσεις προσπάθειας και υποχρεώσεις αποτελέσματος. Χριστοφορίδης Χριστόφορος Γ., Οι υποχρεώσεις προσπάθειας, Τιμ.Τ. Μιχαηλίδη – Νουάρου 1984, σελ 577 επ.

προτάσεις-λύσεις ή ακόμα περισσότερο όταν η λύση είναι αναγκαστικά μια, εύλογο είναι να θεωρήσουμε ότι στην υποχρέωση του συμβούλου προς παροχή συμπεριλαμβάνεται και ο προσπορισμός του παραπάνω αποτελέσματος, χωρίς για αυτό το λόγο να αλλοιώνεται η φύση της συμβάσεως ως σύμβαση παροχής υπηρεσιών. Αντιθέτως, όταν το αποτέλεσμα που προσδοκά ο πελάτης είναι αβέβαιο και απρόβλεπτο από αντικειμενικούς λόγους στους οποίους δεν μπορεί να επιδράσει η δραστηριότητα του συμβούλου, το κριτήριο αυτό της αντικειμενικής αβεβαιότητας θα έχει αποφασιστική επιρροή για να χαρακτηριστεί η ενοχική υποχρέωση του συμβούλου σαν υποχρέωση προσπάθειας.¹⁴

2.2 Συνδυασμός στοιχείων συμβάσεως έργου και μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών

Το πρόβλημα της πρόκρισης του ενός ή του άλλου συμβατικού τύπου (σύμβαση έργου ή σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών) καθίσταται ιδιαίτερος δυσχερές σε αυτή τη μορφή των συμβάσεων consulting, όταν συγκεκριμένα η παροχή του συμβούλου συμφωνείται στο να προμηθεύει τον πελάτη όποτε προκύπτει σχετική ανάγκη του τελευταίου με συμβουλές, οδηγίες, γνωμοδοτήσεις, **διατυπωμένες με κάποιο ενσώματο τρόπο** (συχνά στις συμβάσεις αυτές ο σύμβουλος υποχρεούται να παρέχει πχ. τουλάχιστον 5 μελέτες το χρόνο των οποίων το αντικείμενο θα προσδιοριστεί εν συνεχεία κατά τη διάρκεια της συμβάσεως και σύμφωνα με τις ανάγκες του πελάτη) ώστε να τείνουμε περισσότερο προς την παραδοχή ότι δεν ενδιαφέρει τον πελάτη ο χρόνος διανοητικής εργασίας που θα διαθέσει ο σύμβουλος αλλά το αποτέλεσμα που κάθε φορά θα παρουσιάσει, η λύση που θα προτείνει για το εμφανιζόμενο πρόβλημα και μάλιστα στην συμφωνηθείσα διατύπωση. Ο σύμβουλος καλείται να παρέχει συγκεκριμένα κάθε φορά αποτελέσματα (γραπτές μελέτες ή γνωμοδοτήσεις) ώστε η σύμβαση να μοιάζει με συνδυασμό αλληπάλληλων συμβάσεων έργου και όχι τόσο με παροχή ανεξάρτητης εργασίας. Η περίπτωση αυτή θυμίζει έντονα την παροχή εργασίας «με το κομμάτι» (λόγου χάρι ο σύμβουλος αμοιβεται ανά γνωμοδότηση), περίπτωση η οποία θεωρείται ως ιδιαίτερα δυσχερές ως προς το χαρακτηρισμό της ως σύμβαση έργου ή σύμβαση εργασίας εν προκειμένω

¹⁴ ο.π. , σελ. 567.

ανεξάρτητης.¹⁵ Δεν μπορεί να παροραθεί το γεγονός ότι η σύμβαση αυτή διαμορφώθηκε από τα μέρη ως μια διαρκής σύμβαση ορισμένου ή αορίστου χρόνου, μια σχέση εμπιστοσύνης και συνεργασίας δια της οποίας ο σύμβουλος θέτει το ανθρώπινο δυναμικό, τις γνώσεις και την εμπειρία του στη διάθεση του πελάτη. Και μόνο το στοιχείο της ετοιμότητας του συμβούλου να ανταποκριθεί στην εκάστοτε ανάγκη του πελάτη για παροχή συμβουλής προσδίδει έντονα στην παροχή του συμβούλου (καθώς αυτή έχει ως περιεχόμενο την συνεχή συμβουλευτική κάλυψη του πελάτη σε έναν εξειδικευμένο τομέα γνώσης και εξειδίκευσης για ορισμένο ή αόριστο χρόνο) το στοιχείο της **διάρκειας** που μας οδηγεί προς το νομικό χαρακτηρισμό αυτής ως σύμβασης παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών. Αντιθέτως εάν η σχέση διαμορφώθηκε από τα μέρη όχι ως διαρκής αλλά ως παροδική, συνίσταται δε στην εκτέλεση συμβουλευτικών έργων σε διαστήματα ακαθόριστα εκ των προτέρων ή σποραδικά και η αμοιβή γίνεται μετά από την όλη παράδοση του έργου ή των τμημάτων του, τότε θα προκρίνεται ο νομικός χαρακτηρισμός της συμβάσεως έργου.¹⁶

Θα μπορούσε βέβαια να υποστηριχθεί βάσιμα και η άποψη ότι η σύμβαση αυτή δεν μπορεί να υπαχθεί στη σύμβαση έργου ούτε στη σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών. Ενδεχομένως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως συνδυασμός των δύο αυτών συμβατικών τύπων με αποτέλεσμα η συνολική συμβατική σχέση να διέπεται από τους κανόνες της σύμβασης παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών (καθώς και όλες τις αρχές που διέπουν τις διαρκείς συμβάσεις), ενώ η κάθε επιμέρους υποχρέωση του συμβούλου να παρέχει ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα (πχ παράδοση μιας μελέτης) να ρυθμίζεται από τις διατάξεις για τη σύμβαση έργου. Θα πρόκειται σε κάθε περίπτωση για μια διαρκή ενοχή με περιεχόμενο την συνεχή συμβουλευτική κάλυψη του πελάτη από το σύμβουλο σε έναν εξειδικευμένο τομέα γνώσης και εξειδίκευσης για ορισμένο ή αόριστο χρόνο η οποία εκπληρώνεται με περισσότερες στιγμιαίες παροχές ήτοι τις

¹⁵ Βλ. ΑΠ Τμ. Β' 1368/87, Δ.Ε.Ν 1988, σελ. 761, όπου η σύμβαση μεταξύ τράπεζας και μηχανικού η οποία είχε ως αντικείμενο την υποχρέωση εκπόνησεως εκ μέρους του πρώτου για λογαριασμό της δεύτερης αρχιτεκτονικών μελετών στο δικό του χώρο και με δικά του μέσα, καθώς και ότι η τράπεζα θα μπορούσε να αναθέσει σ' αυτόν την εκπόνηση τεσσάρων μελετών κατ' ανώτατο όριο το χρόνο έναντι αμοιβής για την παροχή υπηρεσιών του σταθερού χρηματικού ποσού κατ' έτος, το οποίο ποσό θα ελάμβανε ως ελάχιστο αμοιβής, χαρακτηρίστηκε ως σύμβαση μισθώσεως ανεξάρτητων υπηρεσιών αορίστου χρόνου με πάγια ετήσια αμοιβή.

¹⁶ Καποδίστριας, σε Ερμ. ΑΚ άρθρο 648, 93.

επιμέρους συμβουλές, οδηγίες, γνωμοδοτήσεις που παρέχει αυτός στον πελάτη σύμφωνα με τις εκάστοτε ανάγκες του.¹⁷

2.3 Παρεπόμενες υποχρεώσεις των μερών δυνάμει των άρθρων 648 επ.

Κατ' ΑΚ 651 τονίζεται το προσωπικό στοιχείο της σχέσης πελάτη – συμβούλου και η υποχρέωση του τελευταίου για αυτοπρόσωπη εκτέλεση της εργασίας. Κατ' ΑΚ 648 απορρέει η υποχρέωση του συμβούλου να παράσχει και πρόσθετη εργασία, πέραν της συμφωνηθείσας, εάν προκύψει σχετική ανάγκη του πελάτη. Λόγου χάρη, ακόμα και εάν ο σύμβουλος έχει συμφωνήσει να παρέχει στον πελάτη ένα maximum ωρών συμβούλευσης μηνιαίως, σε περίπτωση απρόβλεπτης εμφάνισης σοβαρού και επείγοντος προβλήματος που να αφορά στο πεδίο γνώσεων του συμβούλου, ο σύμβουλος θα οφείλει – με πρόσθετη αμοιβή φυσικά – να καλύψει συμβουλευτικά τον πελάτη του.

Τέλος, λόγω της διαρκούς σχέσεως συνεργασίας που αναπτύσσεται μεταξύ συμβούλου και πελάτη καλείται ο σύμβουλος – στα πλαίσια πάντα της παροχής των υπηρεσιών του - αφενός μεν να κάνει ότι είναι δυνατόν για την προώθηση των συμφερόντων του αποδέκτη των συμβουλών (υποχρέωση πίστης) αφετέρου δε να απέχει από κάθε ενέργεια που θα μπορούσε να θίξει τα συμφέροντα αυτά (υποχρέωση εχεμύθειας, μη ανταγωνισμού).

Από την πλευρά του ο πελάτης σύμφωνα με το άρθρο 662 ΑΚ βαρύνεται με την υποχρέωση πρόνοιας και οφείλει να μεριμνά ώστε οι εγκαταστάσεις της επιχείρησής του, τα μηχανήματα και το υλικό που παρέχει στο σύμβουλο για να παράσχει αυτός τις υπηρεσίες του να μην εγκυμονούν κινδύνους για την ζωή και την υγεία του καθώς και να επιστήσει την προσοχή του συμβούλου για τυχόν κινδύνους.

¹⁷ Για το ότι η πρόσκαιρη παροχή μπορεί να συνδεέται με ενοχή μεγάλης διάρκειας βλ. Σταθόπουλος σε ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλου, Εισ.Παρατηρήσεις στα αρθρα 361-373, αρ. 20.

Z. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ CONSULTING

1. ΓΕΝΙΚΑ

1.1 Τα άυλα αγαθά στην σύμβαση consulting

Το αποτέλεσμα της διανοητικής εργασίας του συμβούλου στα πλαίσια της συμβάσεως consulting ιδίως δεδομένου ότι κατά κανόνα λαμβάνει ενσώματη μορφή (γραπτή γνωμοδότηση, μελέτη, σχέδιο κτλ.) είναι δυνατόν εφόσον πληρούνται και οι απαιτούμενες από το νόμο προϋποθέσεις να αποτελεί **αντικείμενο προστασίας του δικαίου της πνευματικής ιδιοκτησίας**. Ειδικότερα ως «έργο» κατά το αρ. 2 & 1 του ν. 2121/1993 «νοείται κάθε πρωτότυπο πνευματικό δημιούργημα λόγου, τέχνης ή επιστήμης, που εκφράζεται με οποιαδήποτε μορφή...» και ακολουθεί μια ενδεικτική απαρίθμηση τέτοιων έργων. Βασική προϋπόθεση ώστε το πνευματικό δημιούργημα για να αποτελεί προστατεύσιμο αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας είναι η πρωτοτυπία του. Περαιτέρω κρίνεται ότι απαιτείται ένα ελάχιστο όριο «δημιουργικού ύψους» της πνευματικής δημιουργίας ενώ δεν ενδιαφέρει ο προορισμός του δηλαδή εάν προορίζεται για την ικανοποίηση πνευματικών ή πρακτικών αναγκών (το τελευταίο θα είναι ο κανόνας στη σύμβαση consulting).¹ Το κριτήριο της πρωτοτυπίας καθορίζει και ποια στοιχεία του συμβουλευτικού έργου θα τύχουν προστασίας, λόγου χάρη οι επιστημονικές θεωρίες που περιέχονται στη μελέτη του συμβούλου δεν προστατεύονται παρά μόνο ενδεχομένως η συγκεκριμένη περιγραφή ή διατύπωση της θεωρίας ως μορφή,² οι συλλογές γεγονότων ή στοιχείων προστατεύονται εφόσον εμφανίζουν στοιχεία πρωτοτυπίας ως συλλογές ενώ τα ίδια τα στοιχεία δεν προστατεύονται.³ Στο άρθρο 3 του ως άνω νόμου περιγράφονται οι εξουσίες που εμπεριέχονται στο περιουσιακό δικαίωμα του δημιουργού πάνω στο

¹ Για την έννοια της πρωτοτυπίας, τα επιεική κριτήρια που κυριαρχούν στα αγγλοσαξωνικά δίκαια (copyright) και τα αυστηρά που λαμβάνονται υπόψη στα ηπειρωτικά όπως η «ιδιαιτέρα ατομικότητα» του έργου και η «έκφραση της προσωπικότητας του δημιουργού» αλλά και για τους λοιπούς όρους προστασίας βλ. Κουμάντος Γεώργιος, Πνευματική Ιδιοκτησία, 1995, σελ. 99 επ. και ιδιαίτερα την υποσημ. 256 σελ. 101 όπου παρατίθεται παράδειγμα εφαρμογής της θεωρίας της στατιστικής μοναδικότητας που αφορά στο consulting engineering. Η στατική μελέτη του μηχανικού δεν αποτελεί έργο αφού καθένας που θα έκανε σωστά τη μελέτη θα κατέληγε στο ίδιο αποτέλεσμα, το αντίθετο δε ισχύει για τον αρχιτέκτονα που κάνει το σχέδιο της οικοδομής.

² ο.π., σελ. 108 – 109.

έργο (σε αντιδιαστολή με το ηθικό δικαίωμα) και οι οποίες κυρίως ενδιαφέρουν την παρούσα προβληματική.

Περαιτέρω είναι δυνατόν κατά την παροχή της συμβουλευτικής υπηρεσίας ή με αφορμή αυτήν στον πελάτη από σύμβουλο εξειδικευμένο σε κάποιο τομέα της τεχνικής να προκύψει άυλο αγαθό, **αντικείμενο δικαιώματος βιομηχανικής ιδιοκτησίας**. Στη σύμβαση consulting θα πρόκειται συνήθως για εφεύρεση, επί της οποίας να μπορεί να θεμελιωθεί δικαίωμα για χορήγηση διπλώματος ευρεσιτεχνίας. (λοιπά αντικείμενα δικαιωμάτων βιομηχανικής ιδιοκτησίας όπως διακριτικά γνωρίσματα κατά κανόνα δεν θα προκύπτουν από τις συμβουλευτικές υπηρεσίες). Εφεύρεση κατά τη διάρκεια της συμβάσεως consulting είναι δυνατόν να προκύψει όταν κατά την διανοητική προσπάθεια του συμβούλου να επιλύσει την προβληματική του πελάτη θα προκύψει κάτι νέο στον τομέα της επιστήμης και τεχνικής. Η εφεύρεση κατά την επικρατέστερη, επιστημονικά προσέγγιση της έννοιας ορίζεται ως «κανόνας του ανθρώπινου πνεύματος για τη λύση τεχνικού προβλήματος με εφαρμογή φυσικών νόμων κατά τρόπο που η λύση υπερβαίνει για το μέσο ειδικό τη σχετική και γνωστή στάθμη της τεχνικής».⁴ Αντικείμενο του δικαιώματος στην ευρεσιτεχνία και στην εφεύρεση είναι η εφευρετική ιδέα δηλαδή η ιδέα για τον κανόνα μιας εφεύρεσης και όχι η υλική ενσωμάτωσή της.⁵ Στο άρθρου 5ν. 1733/87 ρυθμίζονται οι ουσιώδεις προϋποθέσεις για την απονομή διπλώματος ευρεσιτεχνίας για συγκεκριμένη εφεύρεση και συγκεκριμένα απαιτείται η εφεύρεση να είναι νέα, να περιέχει εφευρετική δραστηριότητα και να είναι δεκτική βιομηχανικής εφαρμογής.⁶ Περαιτέρω ορίζονται και οι τυπικές προϋποθέσεις για τη χορήγηση διπλώματος ευρεσιτεχνίας ήτοι η τήρηση διατυπώσεων από τον αιτούντα τη χορήγηση. Στη περίπτωση της συμβάσεως consulting συνήθως θα πρόκειται για δίπλωμα μεθόδου και όχι για δίπλωμα προϊόντος.

Επίσης στα πλαίσια της παροχής των υπηρεσιών του συμβούλου αξιοποιούνται προς εκπλήρωση της υποχρέωσης του συμβούλου και άλλα αγαθά τα οποία δεν αναγνωρίζονται από την ελληνική νομοθεσία ως άυλα αγαθά αντικείμενα απόλυτου δικαιώματος τα οποία ωστόσο έχουν οικονομική αξία. Αναφερόμαστε στο σύνολο των πρακτικών πληροφοριών που έχουν προκύψει από την εμπειρία και τις δοκιμές

³ ο.π., σελ. 143.

⁴ Λιακόπουλος Θανάσης, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, II Ειδικό Μέρος 1995, σελ. 5.

⁵ ο.π., I Γενικό Μέρος, I σελ.127.

του συμβούλου, στις μεθόδους ενέργειας, στα εργαλεία επίλυσης προβλημάτων τα οποία έχει αναπτύξει ο σύμβουλος με τα χρόνια δραστηριοποίησης του σε ορισμένο αντικείμενο (συνολικά η τεχνογνωσία του - know how -). Τα αγαθά αυτά στο πλαίσιο της συμβάσεως consulting θα τυγχάνουν προστασίας ενόψει τη σχέσης εμπιστοσύνης που δημιουργείται μεταξύ των μερών (ΑΚ 288) και της συνεπαγόμενης υποχρέωσης εχεμύθειας – η οποία αναλύθηκε ανωτέρω - καθώς θα emπίπτουν συνήθως στις λεγόμενες εμπιστευτικές πληροφορίες που ανταλλάσσουν τα μέρη στα πλαίσια εκπλήρωσης των συμβατικών τους υποχρεώσεων. Επομένως ο πελάτης δεν θα δικαιούται να αξιοποιήσει τα αγαθά αυτά έξω από την επιχείρηση του ή να τα αποκαλύψει σε τρίτους καθώς με τον τρόπο αυτό θα παραβιάζει τα έννομα συμφέροντα του αντισυμβαλλομένου του κατά παράβαση των αρχών της καλής πίστης, ενδεχομένως δε να ευθύνεται και κατ' άρθρο 919 ΑΚ.⁷

Πρέπει τέλος να επισημανθεί πως κατά κανόνα, το θέμα της μεταβίβασης ή παραχώρησης αδειών εκμετάλλευσης επί των δικαιωμάτων πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας που τυχόν γεννώνται κατά την παροχής της συμβουλευτικής υπηρεσίας ή με αφορμή αυτήν δεν αποτελεί το κύριο αντικείμενο της σύμβασης consulting αλλά μια συμπληρωματική ρύθμιση που λαμβάνει χώρα εν όψει του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης που είναι η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών - όπως κάθε φορά διαμορφώνεται ως σύμβαση έργου ή μίσθωση υπηρεσιών - και η οποία ρύθμιση πρέπει να αξιολογείται ενόψει των σκοπών της σύμβασης consulting όπως αυτοί νοούνται από τα μέρη.

1.2 Τα αντιτιθέμενα συμφέροντα των μερών

Εν όψει των ανωτέρω γεννάται το ζήτημα εάν περιέρχονται και σε ποια έκταση στον πελάτη – οι εξουσίες του περιουσιακού δικαιώματος πνευματικής ιδιοκτησίας πάνω στο έργο ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας επι της τυχόν προκύψασας εφεύρεσης – διπλώματος ευρεσιτεχνίας. Στην ανάλυση που θα ακολουθήσει ως σύμβουλος νοείται το φυσικό πρόσωπο που είναι και ο αρχικός δημιουργός του έργου ή της εφεύρεσης (ή η ομάδα φυσικών προσώπων συνδημιουργοί – συνδικαιούχοι). Στην περίπτωση δε

⁶ Αναλυτικά για τις ουσιαστικές προϋποθέσεις χορήγησης διπλώματος ευρεσιτεχνίας βλ. ο.π. II Ειδικό Μέρος σελ. 9 επ.

που υπάρχει εταιρία συμβούλων θεωρούμε ότι το νομικό πρόσωπο που είναι και συμβαλλόμενο στη σύμβαση consulting έχει αποκτήσει παράγωγα τα δικαιώματα αυτά ώστε να μπορεί να τα διαθέσει. – να έχει λυθεί δηλαδή το ζήτημα ήδη μέσα στην επιχείρηση του συμβούλου – δια συμβατικών όρων ή δυνάμει των διατάξεων για το δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας και για τις εφευρέσεις των εργαζομένων.

Τα προς στάθμιση συμφέροντα των συμβαλλομένων μερών στο παραπάνω ζήτημα είναι προφανή. Από την πλευρά του συμβούλου εύλογη είναι η επιδίωξη να έχει το δικαίωμα να αξιοποιήσει το προϊόν της πνευματικής του εργασίας που παρήχθη στα πλαίσια μιας συμβάσεως με τον πελάτη του και σε μεταγενέστερη συνεργασία του με άλλους πελάτες οι οποίοι θα αντιμετωπίζουν παρεμφερείς προβληματικές. Σε τελική ανάλυση η κεκτημένη και δοκιμασμένη στην πράξη γνώση του συμβούλου πάνω σε ορισμένο τομέα της επιστήμης ή της τεχνικής είναι το στοιχείο που τον κάνει περιζήτητο στην αγορά, και αυτή η συσσωρευμένη γνώση και εμπειρία δεν είναι τίποτε άλλο παρά το αποτέλεσμα όλων των συμβουλευτικών υπηρεσιών που έχει αναλάβει να παράσχει ανά τα χρόνια δραστηριοποίησης του στον κλάδο. Απ' την άλλη πλευρά ο πελάτης ενδιαφέρεται κατ' αρχάς να αξιοποιήσει πλήρως τα προϊόντα της συμβουλευτικής υπηρεσίας, προς επίλυση του συγκεκριμένου προβλήματος ή προς υλοποίηση του συγκεκριμένου project με την αφορμή του οποίου παρασχέθηκε η υπηρεσία, καθώς και να εκμεταλλευτεί τη συγκεκριμένη πρόταση επίλυσης (ενδεχομένως παραλλάσσοντας και προσαρμόζοντάς την ανάλογα) και σε τυχόν μεταγενέστερες παρεμφερείς προβληματικές που θα του προκύψουν κατά την άσκηση της δραστηριότητάς του χωρίς να δεσμεύεται από τυχόν αποκλειστικά δικαιώματα του συμβούλου στο προϊόν της εργασίας του, χωρίς δηλαδή να οφείλει να καταβάλλει επιπλέον αμοιβή στον σύμβουλο πέραν της ήδη καταβληθείσας. Βέβαια δεν αποκλείεται, ανάλογα με το αντικείμενο παροχής συμβουλών και το σκοπό της σύμβασης όπως τον εννοούν τα μέρη, ο πελάτης να επιδιώκει να αξιοποιήσει κατ' αποκλειστικότητα τη συμβουλή καθώς με τον τρόπο αυτό θα αποκτήσει ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον ίδιο χώρο.⁸

⁷ Για την προστασία των παραπάνω αγαθών δυνάμει της νομοθεσίας για τον αθέμιτο ανταγωνισμό βλ. Κουμάντος Γεώργιος, Πνευματική Ιδιοκτησία, σελ. 51 αλλά και Λιακόπουλος Θανάσης, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, I Γενικό Μέρος, σελ. 125.

⁸ Λόγου χάρι η ίδια η πρωτοβουλία του πελάτη να αναθέσει σε ένα σύμβουλο την διεξαγωγή μιας έρευνας αγοράς για ένα ορισμένο τύπο προϊόντος και την ανάλυση των αποτελεσμάτων προς συναγωγή συμπερασμάτων προκειμένου να αποφασίσει εάν τελικά θα το προωθήσει καθιστά

Το ζήτημα ρυθμίζεται κατά κανόνα με ειδική διάταξη στο κείμενο της σύμβασης και δεν αντιμετωπίζεται πάντα με τον ίδιο τρόπο. Οι εμφανιζόμενες παραλλαγές αποτελούν αποτέλεσμα της ειδικότερης συμφωνίας των μερών στην οποία αφενός μεν αποτυπώνεται η αυτόνομη βούληση των συμβαλλομένων, αλλά καθίσταται επίσης εμφανές το στοιχείο της διαπραγματευτικής ανισότητας τους. Αλλιώς διατυπώνονται οι σχετικοί όροι από μια εταιρία συμβούλων όταν το consulting παρέχεται σε μια μικρομεσαία επιχείρηση και αλλιώς όταν παρέχεται σε μια πολυεθνική εταιρία..

Εμφανίζονται ρυθμίσεις σύμφωνα με τις οποίες ο σύμβουλος διατηρεί κάθε δικαίωμα πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας σε σχέση με τη συμβουλευτική υπηρεσία ενώ στον πελάτη χορηγείται περιορισμένο δικαίωμα χρήσης (συμφωνία που ευνοεί το σύμβουλο) αλλά και στον αντίποδα ρήτρες σύμφωνα με τις οποίες αυτοδίκαια με τη σύμβαση consulting και συγχρόνως προς τη δημιουργία του έργου συμβουλευτικής υποστήριξης, χωρίς την ανάγκη συνάψεως μεταξύ των μερών οποιασδήποτε άλλης συμφωνίας κάθε δικαίωμα πνευματικής ή βιομηχανικής ιδιοκτησίας που θα προκύψει κατά την εκπόνηση ή και εξ' αφορμής της εκπονήσεως του συμβουλευτικού έργου ή θα προκύψει μετά τη λήξη της συμβάσεως από την εκμετάλλευση του από τον πελάτη περιέρχεται στον τελευταίο (συμφωνία που ευνοεί τον πελάτη). Σε σχέση με τις ρήτρες αυτές καθώς και με το ενδεχόμενο να μην περιλαμβάνεται καν τέτοια ρύθμιση στη σύμβαση consulting πρέπει να αναφερθούν τα εξής:

2. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Ήδη από την αρχή θα πρέπει να επισημανθεί (εκτός εάν υπάρχει ρητή αντίθετη συμφωνία) ότι ο σύμβουλος και αρχικός δημιουργός δεν θα διαθέτει απεριόριστες τις εξουσίες του περιουσιακού δικαιώματος επί του έργου (διάδοση, εκμετάλλευση κλπ.). Στις περισσότερες περιπτώσεις το συμβουλευτικό έργο (μελέτη, γνωμοδότηση) θα συνδέεται άμεσα ή θα περιέχει στοιχεία που θα εμπίπτουν στις «εμπιστευτικές πληροφορίες» της επιχείρησης του πελάτη και τις οποίες δεν θα μπορεί να αποκαλύψει ο σύμβουλος (δημοσιεύοντας λόγω χάρη αυτούσια την μελέτη ή τη

επιβεβλημένο για αυτόν το να περιέλθει σε εκείνον κάθε δικαίωμα αξιοποίησης και εκμετάλλευσης των αποτελεσμάτων της έρευνας.

γνωμοδότηση) χωρίς προηγούμενη έγκριση του πελάτη, δεσμευόμενος από την υποχρέωση για τήρηση εχεμύθειας .

2.1 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση έργου

Στις υποχρεώσεις του εργολάβου από τη σύμβαση έργου υποστηρίζεται ότι εντάσσεται μετά την εκτέλεση του έργου το να ενεργήσει ότι χρειάζεται (ανάλογα με τη φύση του έργου) για να περιέλθει τούτο στην οικονομική σφαίρα επιρροής του εργοδότη και να μεταβιβασθούν στον τελευταίο τα επί του έργου δικαιώματα.⁹ Στη σύμβαση consulting δυνάμει της οποίας ο σύμβουλος καλείται να διατυπώσει πρόταση επίλυσης μιας προβληματικής ή επίτευξης ενός στόχου, συνήθως το αποτέλεσμα της διανοητικής εργασίας του συμβούλου ήτοι το συμβουλευτικό έργο (παραδοτέο) είναι μια μελέτη επί της οποίας - υπό τις προϋποθέσεις που ορίζονται στο νόμο - θα αποκτά πρωτογενώς ο σύμβουλος - δημιουργός (ή περισσότεροι σύμβουλοι - δημιουργοί που συνεργάστηκαν) δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας. Στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι πρόκειται για περίπτωση παραγγελίας όπου με κάποια σύμβαση - εν προκειμένω τη σύμβαση consulting - , ένα πρόσωπο αναλαμβάνει να δημιουργήσει ορισμένο πνευματικό έργο.

Η σύμβαση ανάμεσα σε εκείνον που παραγγέλλει (εν προκειμένω πελάτης) και σ' εκείνον που εκτελεί (εν προκειμένω ο σύμβουλος) μπορεί να περιέχει, ρητά ή σιωπηρά, και συμφωνία για τη μεταβίβαση της πνευματικής ιδιοκτησίας από τον δεύτερο στον πρώτο.¹⁰ Στο άρθρο 15 παρ. 4 του Ν. 2121/1993 θεσπίζεται γενικός ερμηνευτικός κανόνας που ορίζει: «αν η έκταση και τα μέσα εκμετάλλευσης που καλύπτονται από τη μεταβίβαση ή τη σύμβαση δημιουργούν αμφιβολίες, θεωρείται ότι αφορούν τις ειδικότερες εξουσίες «που είναι αναγκαίες για την εκπλήρωση του σκοπού της σύμβασης ή της άδειας». Ο κανόνας αυτός έχει πολύ μεγάλη σημασία όταν το περιουσιακό δικαίωμα μεταβιβάζεται ή γίνεται αντικείμενο της σύμβασης ως ενιαίο σύνολο. Υποστηρίζεται,¹¹ ότι σε κάθε περίπτωση, ο σκοπός της μεταβίβασης ή της σύμβασης, που συνήθως απορρέει από τις επαγγελματικές ιδιότητες του αντισυμβαλλομένου, μπορεί να οδηγήσει σε αποφασιστικό περιορισμό των εξουσιών που καλύπτονται από τη μεταβίβαση ή τη σύμβαση **ακόμα και παρά το γράμμα της**

⁹ Καρδαράς σε ΑΚ Γεωργιάδη Σταθόπουλο, άρθρο 681 αρ. 35.

¹⁰ Κουμάντος Γεώργιος, Πνευματική Ιδιοκτησία, 1995, σελ. 163.

συμφωνίας που αναφέρεται στο δικαίωμα ως όλον. Τα παραπάνω θα ισχύσουν και στην περίπτωση της συμβάσεως consulting με την νομική φύση της σύμβασης έργου με την οποία παραγγέλλεται ένα πνευματικό έργο. Από τη σύμβαση θα κριθούν ο χρόνος και η έκταση της μεταβίβασης. Εφόσον δεν διευκρινίζεται στο κείμενο της σύμβασης consulting ποιες ακριβώς εξουσίες μεταβιβάζονται στον πελάτη (κατά την ως άνω άποψη κι αν ακόμα στη σύμβαση αναγράφεται ότι μεταβιβάζεται το δικαίωμα στο σύνολό του), και εν όψει του σκοπού που εξυπηρετεί η σύμβαση consulting, στον πελάτη θα πρέπει να γίνεται δεκτό ότι περιέρχονται όσες εξουσίες από το περιουσιακό δικαίωμα του είναι απαραίτητες προκειμένου να αξιοποιήσει το αποτέλεσμα της πνευματικής εργασίας του συμβούλου για να επιλύσει την προβληματική που αποτέλεσε την αφορμή για την παραγγελία του πνευματικού έργου, δηλαδή τουλάχιστον να έχει απεριόριστο δικαίωμα χρήσης του εν λόγω έργου στην επιχείρησή του (λόγου χάρη ανατύπωση και διανομή στους υπαλλήλους του). Αντιθέτως προφανώς δεν θα εμπεριέχεται στο σκοπό της συμβάσεως consulting η χορήγηση δικαιώματος στον πελάτη να αναπαράγει, διανέμει και αποκαλύπτει σε τρίτους εκτός της επιχείρησής του ή του ομίλου του την εκπονηθείσα από το σύμβουλο μελέτη ή να κερδοσκοπεί προμηθεύοντας τη επ' ανταλλάγματι σε τρίτους.

2.2 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά σύμβαση μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών

Αντίστοιχα αποτελέσματα θα έχουμε και εάν θεωρήσουμε ότι η σύμβαση consulting κατά τις περιστάσεις πρέπει να χαρακτηριστεί νομικά ως μίσθωση ανεξάρτητων υπηρεσιών καθώς θα τυγχάνει εφαρμογής η διάταξη του άρθρου 8 εδ. β του Ν. 2121/1993 στην οποία επαναλαμβάνεται ο γενικός ερμηνευτικός κανόνας του άρθρου 15 παρ. 4, και με κανόνα ενδοτικού δικαίου περιορίζεται αποφασιστικά η έκταση της μεταβίβασης. Εάν δεν έχει συμφωνηθεί τίποτα άλλο στον εργοδότη μεταβιβάζονται αυτοδικαίως οι εξουσίες από το περιουσιακό δικαίωμα που είναι αναγκαίες για την εκπλήρωση του σκοπού της σύμβασης.¹²

¹¹ ο.π., σελ. 306.

¹² Κατ' άρθρο 14 εδ. α' του Ν. 2121/1993 «Δικαιοπραξίες που αφορούν τη μεταβίβαση εξουσιών από το περιουσιακό δικαίωμα, την ανάθεση ή την άδεια εκμετάλλευσης και την άσκηση του ηθικού δικαιώματος είναι άκυρες εάν δεν καταρτισθούν εγγράφως». Κατά συνέπεια και η σύμβαση που έχει ως παρεπόμενες συνέπειες επιπτώσεις στην πνευματική ιδιοκτησία (είτε χαρακτηρίζεται ως σύμβαση

3. ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΕΦΕΥΡΕΣΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΕΥΡΕΣΙΤΕΧΝΙΑΣ

Συχνά στις συμβάσεις consulting είτε αυτές αφορούν στην διατύπωση προτάσεων επίλυσης για ένα συγκεκριμένο πρόβλημα ή στόχο του πελάτη είτε αφορούν στην παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών στον πελάτη για ορισμένο ή αόριστο χρόνο και για απροσδιόριστο αριθμό προβληματικών τίθενται ρήτρες κατά τις οποίες τυχόν νεωτερισμοί (innovations) ή εφευρέσεις (inventions) δεκτικές ή μη χορήγησης δικαιώματος ευρεσιτεχνίας (patentable or not) που θα προκύψουν α) κατά τη διάρκεια παροχής των υπηρεσιών consulting, β) με τη χρήση στοιχείων, δεδομένων ενδεχομένως και εξοπλισμού της επιχείρησης του πελάτη, θα μεταβιβάζονται αυτοδικαίως στον πελάτη. Στην περίπτωση δικαιώματος βιομηχανικής ιδιοκτησίας (ευρεσιτεχνία) πρόκειται στην ουσία για μεταβίβαση του δικαιώματος προσδοκίας απόκτησης διπλώματος ευρεσιτεχνίας καθώς επίσης και του δικαιώματος στην εφεύρεση. Άλλη ρύθμιση που συναντάται στην πράξη είναι η υποχρέωση του συμβούλου να γνωστοποιεί εντός προθεσμίας τη δημιουργία τέτοιων άυλων αγαθών και να δίδεται στον πελάτη το δικαίωμα να δηλώσει εντός προθεσμίας εάν ενδιαφέρεται να αποκτήσει τα σχετικά δικαιώματα ή συμβατική άδεια εκμετάλλευσής τους. Περαιτέρω ο σύμβουλος αναλαμβάνει την υποχρέωση να προμηθεύσει τον πελάτη με όλα τα απαραίτητα έγγραφα – σχέδια κλπ που απαιτούνται για την κατοχύρωση από τον τελευταίο της προκύψασας εφεύρεσης με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας.

3.1 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση έργου

Στις υποχρεώσεις του εργολάβου από τη σύμβαση έργου υποστηρίζεται ότι εντάσσεται μετά την εκτέλεση του έργου το να ενεργήσει ότι χρειάζεται (ανάλογα με τη φύση του έργου) για να περιέλθει τούτο στην οικονομική σφαίρα επιρροής του εργοδότη και να μεταβιβασθούν στον τελευταίο τα επί του έργου δικαιώματα.¹³ Δυνάμει του νόμου όταν πρόκειται για δικαιώματα βιομηχανικής ιδιοκτησίας τόσο η συμφωνία περί μεταβίβασης των δικαιωμάτων όσο και η συμφωνία περί παραχώρησης άδειας εκμετάλλευσής στον πελάτη πρέπει να είναι έγγραφη – αρκεί

έργου ή μίσθωση ανεξάρτητων υπηρεσιών) πρέπει να καταρτίζεται εγγράφως βλ. ο.π., σελ. 184, πράγμα που συμβαίνει κατά κανόνα στην πρακτική των συμβάσεων consulting.

ιδιωτικό έγγραφο – (βλ. άρθρο 12& 1 του Ν. 1733/87) πράγμα που κατά κανόνα θα ισχύει στη σύμβαση consulting. Εάν ο σύμβουλος κατά τη διάρκεια της διανοητικής του εργασίας για να διατυπώσει την πρόταση ή τις προτάσεις επίλυσης της προβληματικής του πελάτη, δημιουργήσει εφεύρεση (δεκτική ή μη δικαιώματος ευρεσιτεχνίας) δηλαδή νέο κανόνα της τεχνικής που να αφορά τρόπο επίλυσης του προβλήματος του συγκεκριμένου πελάτη, τίθεται το ερώτημα: Εμπεριέχεται αυτό στις υποχρεώσεις του συμβούλου από τη σύμβαση ήτοι στο παραδοτέο έργο;

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί ότι οι συμβάσεις consulting πρέπει να διαχωρίζονται από τις συμβάσεις σχετικά με την έρευνα και την ανάπτυξη παρόλο που και οι τελευταίες μπορεί να λάβουν την νομική φύση της σύμβασης έργου ή παροχής υπηρεσιών. Οι συμβάσεις έρευνας και ανάπτυξης, υποχρεώνουν τον ερευνητή σε συστηματική και επίπονη εργασία για την περαιτέρω ανάπτυξη επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων και την δυνατότητα αξιοποίησής τους. Αποσκοπούν στην αύξηση της γνώσης και των κανόνων της τεχνικής. Αντίθετα οι συμβάσεις consulting στο πλαίσιο ειδικά του consulting engineering υπηρετούν την χρησιμοποίηση ήδη κεκτημένων γνώσεων της οποίες αξιοποιεί η επιστήμη και η τεχνική για να επιτύχει το έργο της κατασκευής, αποσκοπούν σε μια συγκεκριμένη χρησιμοποίηση επιστήμης ή τεχνικής για την επίλυση ενός προβλήματος.¹⁴ Η πραγματοποίηση εφεύρεσης δεν αποτελεί προσδωκόμενη από τον πελάτη παροχή του συμβούλου απλά ενδέχεται να προκύψει.

Είναι κατ' αρχήν θέμα ερμηνείας της συγκεκριμένης σύμβασης όπου μπορεί να συμφωνείται ότι στην παροχή του συμβούλου θα εντάσσεται και όποια νέα μέθοδος, εφεύρεση ή γενικά νεωτερισμός τυχόν θα προκύψει (αυτό βέβαια θα συμβαίνει μάλλον κατ' εξαίρεση) και τα σχετικά δικαιώματα θα περιέρχονται αυτοδικαίως στον πελάτη. Κρίσιμο κριτήριο θα είναι η περιγραφή της κύριας υποχρέωσης του συμβούλου. Το συμβουλευτικό έργο που συνήθως θα αφορά την επίλυση μιας προβληματικής στο χώρο της τεχνικής θα συνίσταται συνήθως σε μια μελέτη, της οποίας το περιεχόμενο και οι προδιαγραφές θα έχουν περιγραφεί κατά το δυνατόν διεξοδικότερα στο κείμενο της σύμβασης σε ειδικό παράρτημα, ενδεχομένως δε να προκύπτει από την εν λόγω περιγραφή ποιους ακριβώς κανόνες της τεχνικής και μεθόδους επίλυσης τεχνικών προβλημάτων θα συμπεριλάβει στις προτάσεις του ο

¹³ Καρδαράς σε Γεωργιάδη Σταθόπουλο, άρθρο 681 αρ. 35.

¹⁴ Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992, σελ. 331.

σύμβουλος, το δε αυστηρό χρονοδιάγραμμα για την ολοκλήρωση της μελέτης που θα προβλέπεται δε θα αφήνει εύκολα περιθώριο στο σύμβουλο να αναπτύξει εφευρετική δραστηριότητα. Επίσης σημαντικό κριτήριο αναδεικνύεται και η ρύθμισή της αμοιβής του συμβούλου (εάν λόγου χάρη προβλέπεται πρόσθετη αμοιβή για την δημιουργία εφεύρεσης). Δεν θα αρκεί δηλαδή μόνο η παρουσία μιας ρήτρας περί περιέλευσης στον πελάτη των σχετικών δικαιωμάτων στον πελάτη για να θεωρηθεί ότι τέτοιο έργο αναλήφθηκε. Θα μπορεί βέβαια να γίνει δεκτό ότι τα μέρη συμφώνησαν (361 ΑΚ) τη σχετική ρήτρα ως ξεχωριστή συμφωνία (πέραν του έργου που καλείται να παράσχει ο σύμβουλος και στο οποίο δεν περιλαμβάνεται πρόταση επίλυσης που να ξεπερνά την υπάρχουσα στάθμη της τεχνικής) περί μεταβίβασης μελλοντικών δικαιωμάτων ή σύναψη συμβάσεως εκμετάλλευσης επ' αυτών. Πάντως το κύρος της ρύθμισης αυτής θα τελεί υπό την επιφύλαξη των ΑΚ 178 και 179,¹⁵ καθώς ενδέχεται η συνολική αμοιβή που λαμβάνει ο σύμβουλος να είναι χαμηλή σε σχέση με τις υπηρεσίες και τα δικαιώματα που αποκτά ο πελάτης. Μια τέτοια συμφωνία στο βαθμό που δεν ρυθμίζει ή δεν προβλέπει μελλοντική ρύθμιση για παροχή επιπλέον αμοιβής στο σύμβουλο για τη μεταβίβαση ή την σύμβαση εκμετάλλευσης επί των δικαιωμάτων αυτών ενδέχεται να πάσχει ακυρότητας.

Αντιλέγοντας στα ανωτέρω θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς και τα εξής:

Δυνάμει της συμβάσεως consulting βασική υποχρέωση του συμβούλου – εργολάβου συνίσταται στην προσήκουσα εκτέλεση του συμβουλευτικού έργου. Το ακριβές περιεχόμενο αυτής της υποχρέωσης προσδιορίζεται από τη σύμβαση, όπως αυτή ερμηνεύεται κατά τις αρχές της καλής πίστεως και των συναλλακτικών ηθών.¹⁶ Αν δεν προκύπτουν τα παραπάνω από το κείμενο της σύμβασης, δυνάμει της αρχής της καλής πίστης και ενόψει της επιστημονικής κατάρτισης και υψηλής εξειδίκευσης του συμβούλου στην αξιοποίηση των οποίων κατά κανόνα προσβλέπει ο πελάτης στη σύμβαση consulting, η πρόταση ή οι προτάσεις επίλυσης που θα διατυπώσει ο σύμβουλος θα πρέπει να είναι να ανταποκρίνονται στη στάθμη της επιστήμης και της τεχνικής στο χρονικό σημείο που αναλαμβάνει - αλλά και εκπληρώνει - την υποχρέωση του ο πελάτης (το λεγόμενο state of art, η στάθμη της τεχνικής). Κατά κανόνα δε ο σύμβουλος στο κείμενο της σύμβασης θα δεσμεύεται ότι θα εκπληρώσει την υποχρέωση του αξιοποιώντας στο έπακρο τις γνώσεις και τις δεξιότητες του. Εν

¹⁵ Λιακόπουλος Θανάσης, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, ΙΙ Ειδικό Μέρος, σελ.56.

¹⁶ Καρδαράς σε ΑΚ Γεωργιάδη – Σταθόπουλο άρθρο 681, αρ. 29.

όψει των ανωτέρω και σύμφωνα με την καλή πίστη (ενόψει και του ότι ο σύμβουλος δημιούργησε εφεύρεση απασχολούμενος με πληροφορίες, δεδομένα του πελάτη) θα μπορούσε να βάσιμα να υποστηριχθεί ότι ο σύμβουλος θα οφείλει να αποκαλύψει την νέα μέθοδο επίλυσης που εφήυρε στο βαθμό που αυτή αφορά το συγκεκριμένο πρόβλημα του πελάτη και να του παραχωρήσει – μετ' ανταλλάγματος βέβαια - , εάν αυτός ενδιαφέρεται, συμβατική άδεια εκμετάλλευσης της εφεύρεσης ή του δικαιώματος ευρεσιτεχνίας (αποκλειστικής ή μη) ή εάν τελικά συμφωνηθεί, να του μεταβιβάσει τα σχετικά δικαιώματα.

3.2 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών.

Στις διατάξεις του Ν. 1733/1987 (άρθρο 6 παρ. 4 – 7) ρυθμίζεται στην ελληνική έννομη τάξη το ζήτημα των εφευρέσεων των εργαζομένων και η εκεί ρύθμιση γίνεται δεκτό ότι εφαρμόζεται αναλογικά και στις εφευρέσεις εκείνες που δεν είναι επιδεκτικές διπλώματος ευρεσιτεχνίας.¹⁷

Κρίσιμος εν προκειμένω είναι ο χαρακτηρισμός της εφεύρεσης. Ο κανόνας θα είναι ότι η εφεύρεση που πραγματοποιείται από τον εργαζόμενο εν προκειμένω τον σύμβουλο (δεν έχει σημασία εάν πρόκειται για σύμβαση εξαρτημένης εργασίας ή ανεξάρτητων υπηρεσιών) ανήκει σε αυτόν. Απομένει να εξεταστεί η περίπτωση που η εφεύρεση θα χαρακτηριστεί υπηρεσιακή ή εξαρτημένη. Στη σύμβαση consulting δεν θα πρόκειται για υπηρεσιακή εφεύρεση (οπότε ο εργοδότης – πελάτης θα αποκτά εκ του νόμου δικαίωμα στην εφεύρεση) αφού κατά κανόνα ο σύμβουλος δεν αναλαμβάνει να αναπτύξει εφευρετική δράση. Ωστόσο και τέτοια υποχρέωση μπορεί να έχει συμφωνηθεί στη σύμβαση οπότε είναι ζήτημα ερμηνείας της.¹⁸

Για να χαρακτηριστεί μια εφεύρεση εξαρτημένη (6 παρ. 7 του Ν) με συνέπεια να ανήκει κατά 60 % στον εργαζόμενο και κατά 40% στον εργοδότη (εφόσον αυτός προβεί στην εμπρόθεσμη δήλωση του άρθρου εδ. δ. της παραγράφου 6 του άρθρου 6 του Ν), θα πρέπει αυτή να μην μπορεί να χαρακτηριστεί υπηρεσιακή και να πραγματοποιείται από τον εργαζόμενο κατά τη διάρκεια της συμβάσεως εργασίας, με τη χρήση υλικών, μέσων ή πληροφοριών της επιχείρησης του εργοδότη.

¹⁷ Λιακόπουλος Θανάσης, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, ΙΙ Ειδικό Μέρος, σελ. 42.

¹⁸ ο.π., Λιακόπουλο σελ. 43.

Υποστηρίζεται ότι εξαρτημένη εφεύρεση θα υπάρχει όταν κατά κύριο λόγο, δηλ. ουσιαστικά αναπτύχθηκε η εφεύρεση με τα ως άνω μέσα του εργοδότη. Τέτοια εφεύρεση δεν θα προκύπτει συνήθως κατά την εκτέλεση της συμβάσεως consulting όπως διαμορφώνεται αυτή ως παροχή ανεξάρτητων υπηρεσιών και εφόσον ο σύμβουλος παρέχει τις υπηρεσίες του κατά κανόνα με δικά του μέσα και εξοπλισμό αλλά αυτό είναι κάτι που θα κριθεί ad hoc.

Εφόσον η εφεύρεση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε ως υπηρεσιακή ούτε ως εξαρτημένη, τότε θα είναι ελεύθερη και θα είναι ισχυρή ειδική συμφωνία μεταξύ συμβούλου και πελάτη περί μεταβιβάσεως ή παραχωρήσεως συμβατικής άδειας εκμεταλλεύσεως των δικαιωμάτων αυτών κατά τις ισχύουσες διατάξεις και αυτές για την εκχώρηση. Επιτρεπτή θα είναι και η ρήτρα στη σύμβαση consulting σύμφωνα με την οποία ο σύμβουλος θα αναλαμβάνει την υποχρέωση να μεταβιβάσει στον πελάτη το δικαίωμα στην εφεύρεση ή ακόμα που θα έχει την έννοιας της εκχώρησης μελλοντικού δικαιώματος επιτρεπτής και στα άυλα αγαθά η οποία όμως θα τελεί υπό την επιφύλαξη των 178, 179 ΑΚ όπως έχει ήδη αναφερθεί.¹⁹

Σε κάθε περίπτωση σύμβουλος εγγυάται ότι το συμβουλευτικό έργο είναι απαλλαγμένο από κάθε δικαίωμα τρίτου (λόγου χάρι άλλου συμβούλου)²⁰ - που απορρέει από τις νομοθετικές διατάξεις (αλλοδαπές ή εθνικές) περί προστασίας της Πνευματικής και Βιομηχανικής ιδιοκτησίας, ευθυνόμενος για αποκατάσταση κάθε ζημίας που θα υποστεί ο πελάτης ένεκα τυχόν προσβολής τέτοιων δικαιωμάτων. Εάν δεν υπάρχει τέτοια ρήτρα η ευθύνη του μεταβιβάζοντος ή του παραχωρούντος άδεια εκμετάλλευσης θα οριοθετείται από τα αρ. 470 ΑΚ επ. – ευθύνη εκχωρητή για την ύπαρξη του δικαιώματος.

¹⁹ ο.π., σελ. 45.

²⁰ Όταν έχουμε εταιρία συμβούλων υπόσχεται το συμβουλευτικό έργο ελεύθερο από δικαιώματα των εργαζομένων στην επιχείρηση consulting συμβούλων.

H. ΑΝΩΜΑΛΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING

1. ΑΝΩΜΑΛΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ

Κατά κανόνα τα διάφορα ενδεχόμενα ανώμαλης εξέλιξης της συμβάσεως consulting και τα συναφή δικαιώματα των μερών θα προβλέπονται εκτενώς στο κείμενο της σύμβασης. Σε περίπτωση ελλείψεως σχετικής ρυθμίσεως ή ασάφειας αυτής, κατόπιν υπαγωγής της συγκεκριμένης συμβάσεως consulting στον ρυθμισμένου συμβατικό τύπο που αρμόζει μπορούμε να ανατρέξουμε κατ' αρχήν στις ειδικές διατάξεις του συμβατικού τύπου καθώς και συμπληρωματικά στις διατάξεις του γενικού ενοχικού δικαίου που αντιμετωπίζουν τα σχετικά προβλήματα.

Κατεξοχήν στο πεδίο της ανώμαλης εξέλιξης της συμβάσεως consulting, εμφανίζει ενδιαφέρον η υπαγωγή αυτής στον συμβατικό τύπο της σύμβασης έργου (681 επ. ΑΚ) ή της συμβάσεως παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών (648 επ. ΑΚ) καθώς διαφοροποιούνται οι λύσεις που δίνονται στα ζητήματα που προκύπτουν (για τις πρακτικές συνέπειες της διάκρισης μεταξύ της συμβάσεως έργου και της σύμβασης ανεξάρτητων υπηρεσιών).¹

1.1 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται ως σύμβαση έργου (681 επ. ΑΚ και διατάξεις γενικού ενοχικού)

Όπως ανωτέρω εκτενώς αναλύθηκε, η κύρια υποχρέωση του συμβούλου θα συνίσταται στην εμπρόθεσμη εκτέλεση και παράδοση στον πελάτη του συμβουλευτικού έργου το οποίο πρέπει να πληρεί τις προδιαγραφές που ορίζονται στη σύμβαση αλλά και τις επιταγές της καλής πίστης.

Σε περίπτωση υπαίτιας αδυναμίας παροχής, υπερημερίας ή πλημμελούς εκπληρώσεως της παροχής του συμβούλου ο πελάτης έχει αφενός μεν τα γενικά δικαιώματα των διατάξεων 382 επόμενα και δυνάμει των ειδικών διατάξεων των 681 επ. και τα εξής δικαιώματα:

¹ Στυλιανός Βλαστός, Επίτομο Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, 2001, Καποδίστριας σε Ερμ. ΑΚ Εισαγωγ. αρθρ. 648-680 αρ. 98 επ.

α) Σε περίπτωση ανυπαίτιας αδυναμίας παροχής του συμβούλου, κατ' άρθρο 698 ΑΚ, μέχρι την παράδοση του έργου από το σύμβουλο στον εργολάβο τον κίνδυνο του έργου φέρνει ο σύμβουλος. Μέχρι δηλαδή την παράδοση του έργου στον πελάτη, ο σύμβουλος θα ευθύνεται για την τυχαία καταστροφή ή τη χειροτέρευση του έργου² και αφενός μεν δεν θα μπορεί να αξιώσει την αμοιβή του, αφετέρου δε, θα έχει υποχρέωση επανεκτέλεσης ή έστω επανεκτέλεσης έργου χωρίς ελαττώματα.

β) Σε περίπτωση υπαίτιας αδυναμίας παροχής του συμβούλου να αποπερατώσει το συμβουλευτικό έργο, ή στην περίπτωση δημιουργίας έργου διαφορετικού του συμφωνηθέντος, θα ευθύνεται ο σύμβουλος για μη εκπλήρωση σύμφωνα με τα άρθρα 382 επ. ΑΚ.

γ) Σε περίπτωση υπερημερίας του συμβούλου δηλαδή εάν ο σύμβουλος καθυστερήσει υπαίτια να παραδώσει το έργο στο συμφωνηθέντα χρόνο, ο πελάτης θα έχει τα γενικά δικαιώματα της 382 επ. Ειδικότερα όμως δυνάμει της ΑΚ 686 ο πελάτης θα έχει και δικαίωμα υπαναχώρησης χωρίς να αναμένει το χρόνο παραδόσεως του συμβουλευτικού έργου, εάν ο σύμβουλος δεν κάνει εγκαίρως έναρξη της εκτελέσεως του ή επιβραδύνει την εκτέλεση.

δ) Σε περίπτωση πλημμελούς εκπλήρωσεως της παροχής του συμβούλου: Ο πελάτης έχει τα γενικά δικαιώματα των 382 επ. αναλόγως εφαρμοζόμενα και ειδικότερα τα στις 681 επ. προβλεπόμενα δικαιώματα και συγκεκριμένα:

- Δικαίωμα να απαιτήσει εντός εύλογης προθεσμίας την διόρθωση επουσιωδών ελαττωμάτων, είτε ανάλογη μείωση της αμοιβής.(688 ΑΚ).
- Δικαίωμα αναστροφής της συμβάσεως εάν το εκτελεσθέν έργο έχει ουσιώδη ελαττώματα ή στερείται συνολοποιηθισών ιδιοτήτων (ΑΚ 689).
- Εναλλακτικό δικαίωμα αποζημίωσης (αντί για αναστροφή ή μείωση) για μη εκτέλεση της σύμβασης εάν οι ελλείψεις του συμβουλευτικού έργου οφείλονται σε υπαιτιότητα του συμβούλου (690 ΑΚ)

Στην περίπτωση που η ανώμαλη εξέλιξη αφορά στο πρόσωπο του πελάτη θα έχουμε τις εξής περιπτώσεις:

- Σε περίπτωση αδυναμίας παροχής ή υπερημερίας στην καταβολή της συμφωνηθείσας αμοιβής, ο σύμβουλος θα έχει τα δικαιώματα των άρθρων 382 επ.

² Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, 1990, σελ. 341.

- Σε περίπτωση που ο πελάτης αρνείται να συμπράξει – συνεργαστεί με το σύμβουλο ώστε να μπορέσει ο τελευταίος να εκπληρώσει την παροχή του προσηκόντως το ζήτημα διαφοροποιείται ανάλογα με το πώς διαμορφώνεται στη σύμβαση η υποχρέωση σύμπραξης του συμβούλου. Διχογνωμία υπάρχει όταν η σύμπραξη του εργοδότη μπορεί να χαρακτηριστεί ως παρεπόμενη υποχρέωση αυτού η οποία επιβάλλεται από το νόμο ή από τη φύση του εκτελεστέου έργου, οπότε κατά την κρατούσα γνώμη γίνεται δεκτό πως ο πελάτης περιέρχεται σε υπερημερία δανειστού ενώ κατ' άλλη άποψη σε υπερημερία οφειλέτη με τις επωφελέστερες για το σύμβουλο – εργολάβο συνέπειες.³ Αντίθετα, όταν αυτή διαμορφώνεται σαν κύρια υποχρέωση του πελάτη, η παράβαση της υποχρέωσης αυτής επιφέρει όλες τις συνέπειες της υπερημερίας οφειλέτη, ο δε σύμβουλος έχει αγωγίμο δικαίωμα να εξαναγκάσει τον εργοδότη να συμπράξει.⁴
- Τέλος εάν ο πελάτης περιέλθει σε υπερημερία αποδοχής του συμβουλευτικού έργου, αυτός θα φέρει και τον σχετικό κίνδυνο (698 ΑΚ).

1.2 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται ως σύμβαση μίσθωσης ανεξάρτητων υπηρεσιών ή παρουσιάζει ουσιώδεις ομοιότητες μ' αυτήν (648 επ. ΑΚ και διατάξεις γενικού ενοχικού).

Εκ των 648 επ. ΑΚ γίνεται δεκτό ότι εφαρμόζονται στη σύμβαση consulting διαμορφούμενη ως σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών οι ακόλουθες διατάξεις : ΑΚ 651 - 656,659,662,664-665,672 - 674,675-676,669,671,679.

1.2.1 Αθέτηση των υποχρεώσεων του συμβούλου

Η κύρια υποχρέωση του συμβούλου συνίσταται στο να προσφέρει τις υπηρεσίες του με επιμέλεια και ευθύνεται για τη ζημία που προκαλείται στον πελάτη από δόλο ή αμέλειά του. Ο βαθμός επιμέλειας που οφείλει να επιδείξει ο σύμβουλος θα κριθεί κατεξοχήν με βάση το περιεχόμενο της συμβάσεως, - όπως αυτό θα ερμηνευτεί με βάση την αρχή της καλής πίστης - με συνεκτίμηση και των κριτηρίων που τίθενται στο άρθρο 652 ΑΚ (μόρφωσης, ειδικές γνώσεις που απαιτούνται για την εργασία,

³ Καρδαράς σε ΑΚ Γεωργιάδη - Σταθόπουλο αρ. 681 αρ. 46-47.

⁴ ο.π., αρ. 51.

ικανότητες και ιδιότητες του συμβούλου). Η ευθύνη του συμβούλου ως παρέχοντος υπηρεσίες αφορά μάλλον ευθύνη για κάθε πταίσμα (ακόμα και ελαφρά αμέλεια) εν όψει των διατάξεων του Ν. 2251/1994 για τις οποίες θα γίνει αναλυτικά λόγος κατωτέρω.

Στη σύμβαση consulting που διαμορφώνεται ως σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών, τον κίνδυνο φέρει ο πελάτης. Οφείλει αμοιβή για την εργασία του συμβούλου και εάν ακόμη δεν επετεύχθησαν με αυτή τα προσδωκόμενα από τον πελάτη αποτελέσματα.⁵

Σε περίπτωση υπαίτιας αδυναμίας παροχής, υπερημερίας ή πλημμελούς εκπληρώσεως των υποχρεώσεων του συμβούλου ο πελάτης έχει τα δικαιώματα που απορρέουν από τις γενικές διατάξεις 382 επ. Αντί βέβαια του δικαιώματος υπαναχωρήσεως διαθέτει δικαίωμα καταγγελίας – 672 ΑΚ – για σπουδαίο λόγο (στην έννοια του οποίου εμπεριέχεται και η αθέτηση των υποχρεώσεων του από τη σύμβαση για προσήκουσα και εμπρόθεσμη παροχή των υπηρεσιών του). Κατ' ΑΚ 673 ο πελάτης διαθέτει περαιτέρω και δικαίωμα αποζημίωσης εάν η αδυναμία – υπερημερία – πλημμελής εκπλήρωση οφείλεται σε υπαιτιότητα του συμβούλου.

1.2.2 Αθέτηση υποχρεώσεων πελάτη

Από την πλευρά του πελάτη η κύρια υποχρέωση του συνίσταται στην καταβολή στο σύμβουλο της συμφωνηθείσας αμοιβής (ΑΚ 653). Σε περίπτωση αδυναμίας ή υπερημερίας παροχής της αμοιβής από την πλευρά του πελάτη ο σύμβουλος έχει δικαίωμα καταγγελίας της συμβάσεως για σπουδαίο λόγο (672 ΑΚ) καθώς και δικαίωμα αποζημιώσεως (673 ΑΚ). Ειδικότερα στην περίπτωση που ο πελάτης περιέλθει σε υπερημερία αποδοχής των υπηρεσιών του συμβούλου, κατ' αρθρ. 656 ΑΚ, ο σύμβουλος μπορεί να απαιτήσει την αμοιβή του χωρίς να είναι υποχρεωμένος να παράσχει τις υπηρεσίες του σε άλλο χρόνο. Ο πελάτης όμως έχει δικαίωμα να αφαιρέσει ότι ο σύμβουλος ωφελήθηκε από τη ματαίωση της εργασίας, λόγου χάρι εάν ο σύμβουλος μπορεί να αξιοποιήσει αλλού το πραγματοποιηθέν τμήμα της μελέτης.

⁵ Διαφορετικά θα τεθεί το ζήτημα εάν δυνάμει της ελευθερίας των συμβάσεων τα μέρη εξάρτησαν την καταβολή αμοιβής στο σύμβουλο από την επέλευση ορισμένων αποτελεσμάτων από την παροχή της εργασίας οπότε η αμοιβή του συμβούλου θα εξαρτάται από την πλήρωση της τεθείσας αιρέσεως Καποδίστριας σε Ερμ ΑΚ αρ. 648 αρ. 97.

1.3 Ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης consulting δια της παραβάσεως παρεπομένων υποχρεώσεων.

Σε προηγούμενο σημείο περιγράφηκαν οι παρεπόμενες υποχρεώσεις που εμφανίζονται στη σύμβαση consulting και οι οποίες κατά κανόνα περιγράφονται στο κείμενο της σύμβασης αλλά και εάν δεν προβλέπονταν από τα μέρη θα μπορούσαν να θεμελιωθούν στην αρχή της καλής πίστης καθώς και στις επιμέρους διατάξεις των ρυθμισμένων συμβάσεων του ΑΚ (μίσθωση έργου, μίσθωση ανεξάρτητων υπηρεσιών). Κρίσιμες είναι οι νομικές συνέπειες σε περίπτωση παραβίασής τους. Εάν οι υποχρεώσεις αυτές πηγάζουν από την καλή πίστη (δεν περιγράφονται δηλαδή στη σύμβαση), είναι δυνατή μόνο η αξίωση αποζημίωσης για πλημμελή εκπλήρωση σε περίπτωση παράβασής τους, δεν είναι εξαναγκαστές γιατί δεν είναι εξ' αρχής εξειδικευμένες. Αντιθέτως όταν εξειδικεύονται στο κείμενο της σύμβασης σε συγκεκριμένες πράξεις ή παραλείψεις, τότε θα είναι δυνατή και η αξίωση εκπλήρωσης τους.⁶ Στη σύμβαση consulting οι παρεπόμενες υποχρεώσεις κατά κανόνα προβλέπονται στο κείμενο της σύμβασης, δεν εξειδικεύονται όμως πάντα όλες με ακρίβεια - συνήθως με μεγάλη σαφήνεια ορίζεται η υποχρέωση σύμπραξης του πελάτη, ενώ η ρήτρα μη ανταγωνισμού πολλές φορές διατυπώνεται αρκετά αόριστα - οπότε οι έννομες συνέπειες από την παραβίασή τους θα κριθούν κατά περίπτωση.

2. ΛΥΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΣ CONSULTING

Συνήθως υπάρχει ειδική ρύθμιση από τα μέρη – πρόβλεψη συγκεκριμένων λόγων λύσης, δικαιώματος καταγγελίας, προϋποθέσεις και τρόπος άσκησης του κ.α. Ειδικότερα:

2.1 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση έργου

Η σύμβαση consulting που μπορεί να χαρακτηριστεί ως σύμβαση έργου λύεται για γενικούς λόγους όπως κάθε σύμβαση (αντίθετη συμφωνία των μερών, σύγχυση). Επίσης στην περίπτωση ομαλής εξέλιξης της συμβάσεως με την εκπλήρωση των

⁶ Γεωργιάδης Απόστολος, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό Μέρος, 1999, σελ. 78 – 79.

υποχρεώσεων των μερών ήτοι την δημιουργία και την παράδοση του συμβουλευτικού έργου (μελέτης γνωμοδότησης, πλάνου) στον πελάτη και την καταβολή της αμοιβής του συμβούλου. Περαιτέρω η σύμβαση μπορεί να λυθεί με καταγγελία από τον πελάτη (ΑΚ 700), η οποία μπορεί να λάβει χώρα οποτεδήποτε έως την αποπεράτωση του έργου, χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένος λόγος. Αν γίνει η ως άνω καταγγελία, οφείλεται στον σύμβουλο η συμφωνημένη αμοιβή, αφαιρείται όμως από αυτή η δαπάνη, που εξοικονομήθηκε από την ματαίωση της σύμβασης καθώς και οτιδήποτε άλλο ωφελήθηκε ο σύμβουλος από άλλη εργασία του ή παρέλειψε με δόλο να ωφεληθεί (700 εδ. 2 ΑΚ), ο δε σύμβουλος υποχρεούται να παραδώσει στον πελάτη το τμήμα του έργου που εκτελέστηκε μέχρι την καταγγελία.⁷ Η σύμβαση consulting μπορεί επίσης να λυθεί με την άσκηση εκ μέρους του πελάτη των δικαιωμάτων της υπαναχώρησης ή της αναστροφής της συμβάσεως, για τις λόγους που προβλέπονται στις 681 επ. ΑΚ.

Τέλος τη λύση της συμβάσεως consulting μπορεί να επιφέρει ο θάνατος του συμβούλου ή αντίστοιχα η λύση ή θέση σε πτώχευση της εταιρίας παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών, εάν τα μέρη απέβλεψαν κυρίως στην παροχή υπηρεσιών από το συγκεκριμένο φυσικό ή νομικό πρόσωπο.

2.2 Σύμβαση consulting που χαρακτηρίζεται νομικά ως σύμβαση παροχής ανεξάρτητων υπηρεσιών

Οι συμβάσεις consulting που διαμορφώνονται από τα μέρη ως συμβάσεις παροχής υπηρεσιών διακρίνονται όπως έχει προαναφερθεί σε συμβάσεις ορισμένου και αορίστου χρόνου. Κοινοί λόγοι λύσης και για τις δύο κατηγορίες αποτελούν:

- οι γενικοί λόγοι λύσεως των συμβάσεων (αντίθετη συμφωνία των μερών, σύγχυση κλπ)
- η οριστική αδυναμία του συμβούλου να παρέχει τις υπηρεσίες του,
- ο θάνατος του συμβούλου εάν τα μέρη απέβλεψαν στο πρόσωπό του,
- η άσκηση του δικαιώματος καταγγελίας της συμβάσεως οποτεδήποτε για **σπουδαίο λόγο** είτε από το σύμβουλο είτε από τον πελάτη. Σπουδαίο λόγο στοιχειοθετούν περιστατικά που καθιστούν τόσο επαχθή γι' αυτόν που τα επικαλείται τη συνέχιση της συμβάσεως, ώστε κατά την καλή πίστη και την

⁷ Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, 1990, σελ. 356.

ευθύτητα, την εντιμότητα και την εμπιστοσύνη που απαιτούνται στις συναλλαγές, να μην είναι δυνατόν να αξιωθεί από αυτόν η συνέχιση της συμβατικής του δεσμεύσεως.⁸ Στην πράξη τα μέρη προσδιορίζουν εκ των προτέρων στο κείμενο της συμβάσεως τι μπορεί να συνιστά σπουδαίο λόγο καταγγελίας της συμβάσεως (συνήθως παραβίαση των συμβατικών υποχρεώσεων, λόγοι ανωτέρας βίας).

Πέραν των ανωτέρω κοινών λόγων λύσεως, ειδικά η σύμβαση παροχής συμβουλευτικών υπηρεσιών ορισμένου χρόνου λήγει αυτοδικαίως στο χρονικό που όρισαν τα μέρη ότι θα λήξει αυτή (ΑΚ 669), χωρίς να αποκλείεται η σιωπηρή ανανέωση και η παράταση αυτής (ΑΚ 671) εάν και τα μέρη στο κείμενο της συμβάσεως κατά κανόνα αποκλείουν τη δυνατότητα σιωπηρής παρατάσεως και απαιτούν σχετική έγγραφη συμφωνία. Η σύμβαση consulting αορίστου χρόνου, μπορεί να λυθεί με καταγγελία οιοδήποτε των μερών ανεξαρτήτως σπουδαίου λόγου, η οποία καταγγελία θα επιφέρει την λύση κατόπιν παρόδου προθεσμίας (669 παρ. 2 ΑΚ). Στην πρακτική των συμβάσεων consulting τα μέρη προβλέπουν το δικαίωμα αυτό της καταγγελίας και οριοθετούν την προθεσμία ενέργειάς αυτής.

⁸ Καρακατσάνης – Γαρδίκας Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, 1995 σελ.528 όπου και σχετικές παραπομπές στη νομολογία.

Θ. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ - ΝΟΜΙΜΟΙ ΛΟΓΟΙ ΕΥΘΥΝΗΣ

1. ΕΝΔΟΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΕΥΘΥΝΗ ΠΡΟΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ

Κατά μείζονα λόγο, τυχόν ευθύνη του συμβούλου προς αποζημίωση του πελάτη, θα θεμελιώνεται στις περιπτώσεις αθέτησης από την πλευρά του συμβούλου των συμβατικών υποχρεώσεων του προς τον πελάτη, όπως αυτές προσδιορίστηκαν από τα μέρη στο περιεχόμενο της συμβάσεως consulting ερμηνευόμενες υπό το φως της καλής πίστης και των χρηστών ηθών ήτοι ως δευτερογενής ευθύνη προς αποζημίωση.¹

Η δευτερογενής αυτή ευθύνη του συμβούλου προς αποζημίωση, διαμορφώνεται από το νόμο ως νόθος αντικειμενική, δηλαδή το πταίσμα του συμβούλου τεκμαίρεται ότι υπάρχει, και ο τελευταίος βαρύνεται να αποδείξει ότι δεν είχε υπαιτιότητα, με συνέπεια την απαλλαγή του, ενώ ο πελάτης βαρύνεται να αποδείξει τα υπόλοιπα στοιχεία που θεμελιώνουν την ευθύνη του συμβούλου (ύπαρξη ζημίας και αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της συμπεριφοράς του συμβούλου και του ζημιολογού αποτελέσματος).

Οι παρέχοντες συμβουλές νομικά πρόσωπα, ευθύνονται όχι μόνο για τις πράξεις και τις παραλείψεις που συντελέστηκαν από τα όργανα που τα εκπροσωπούν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους αλλά και για τα πταίσματα των στελεχών τους ήτοι των φυσικών προσώπων που χρησιμοποιούνται από τις εταιρίες παροχής συμβουλών στην παροχή των υπηρεσιών τους με σχέση εξαρτημένης εργασίας, έργου, εντολής ή άλλης μορφής συνεργασίας (ΑΚ 334).

Ο σύμβουλος αναλαμβάνει την υποχρέωση να παρέχει συμβουλή που να είναι προϊόν ευσυνείδητης διανοητικής εργασίας, που να πληρεί τους κανόνες της επιστήμης και της τεχνικής του κλάδου του, σύμφωνα με τις προδιαγραφές και τους στόχους που οριοθετήθηκαν στη σύμβαση αλλά και να τηρεί γενικότερα τις συναλλακτικές υποχρεώσεις προνοίας και ασφαλείας κατά την άσκηση του επαγγέλματός του. Η μη τήρηση όλων των ανωτέρω, στο βαθμό που οδηγεί αιτιωδώς

¹ Για τους νόμιμους λόγους ευθύνης και ειδικότερα για τη δευτερογενή ευθύνη προς αποζημίωση βλ. Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 134.

στην πρόκληση ζημίας στον πελάτη, θεμελιώνει και την ευθύνη του συμβούλου προς αποζημίωση.

Στη σύμβαση consulting μεγαλύτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέταση του στοιχείου του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της συμπεριφοράς του συμβούλου και της επελθούσας στον πελάτη ζημίας, ως επιμέρους προϋπόθεσης θεμελιώσεως της αξίωσης προς αποζημίωση.

Στην πρακτική των συμβάσεων consulting, ειδικά σε αυτές που διαμορφώνονται από τα μέρη ως συμβάσεις έργου, η σύμφωνη ή μη με τη σύμβαση εκτέλεση της παροχής αλλά το κυριότερο, η τυχόν πρόκληση ζημίας, συχνά έρχεται να κριθεί σε χρονικά μεταγενέστερο στάδιο από αυτό της παράδοσης της διατυπωμένης συμβουλής στον πελάτη, όταν δηλαδή τίθεται σε εφαρμογή η συμβουλή και κρίνονται τα αποτελέσματά της. Τότε ενδεχομένως να γίνουν για πρώτη φορά εμφανή τυχόν ατέλειες, ελλείψεις ή σφάλματα της συμβουλής και να προκληθεί ζημία στον πελάτη. Μεταξύ λοιπόν της εκπλήρωσης της συμβατικής υποχρέωσης του συμβούλου (παροχή συμβουλής) και της εμφανίσεως της ζημίας, παρεμβάλλεται αφενός μεν χρόνος αφετέρου δε γεγονότα και συμπεριφορές που αφορούν κατεξοχήν τον πελάτη και οι οποίες βρίσκονται εκτός του ελέγχου του συμβούλου, η δε μεταξύ τους συμβατική σχέση έχει ήδη λυθεί.

Στο σημείο αυτό έγκειται και η δυσκολία από την πλευρά του πελάτη να αποδείξει την αιτιώδη πρόκληση της ζημίας του από την παρασχεθείσα συμβουλή. Ο σύμβουλος θα βαρύνεται να αποδείξει ότι η συμβουλή που παρείχε ήταν σωστά θεμελιωμένη και άρτια, με περαιτέρω συνέπεια την απαλλαγή του από κάθε ευθύνη. Ο πελάτης θα πρέπει όμως να αποδείξει ότι κάθε ζημία την αποκατάσταση της οποίας ζητά συνδέεται αιτιωδώς με την παρασχεθείσα συμβουλή.

Ελαφρώς διαφοροποιούνται τα πράγματα στις συμβάσεις consulting με την νομική φύση της σύμβασης παροχής υπηρεσιών στις οποίες ο σύμβουλος δίνει συμβουλές – οδηγίες - κατευθύνσεις στον πελάτη πολλές φορές και σε διαφορετικές περιπτώσεις στο πλαίσιο της ίδιας σύμβασης στα πλαίσια της οποίας η βασική του υποχρέωση συνίσταται στη συμβουλευτική κάλυψη του πελάτη στον τομέα της ειδίκευσης του για ορισμένο ή αόριστο χρονικό διάστημα. Στην περίπτωση αυτή η ποιότητα και η αποτελεσματικότητα κάθε μιας από τις παρεχόμενες συμβουλές κρίνεται από τον πελάτη όσο ακόμα διαρκεί η σύμβαση. Είναι σε θέση ο τελευταίος να αξιολογήσει εάν η δείνα συμβουλή επέλυσε την προβληματική του ή εάν τον οδήγησε στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Και δεδομένου ότι η σύμβαση διαρκεί έχει

αυτός τα δικαιώματα που του παρέχει ο νόμος για την περίπτωση της πλημμελούς εκπλήρωσης της παροχής – μεταξύ των οποίων και αυτό της αποζημίωσης - καθώς και το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση.

2. ΕΥΘΥΝΗ ΠΡΟΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ ΑΠΟ ΑΔΙΚΟΠΡΑΞΙΑ

Κατά κανόνα η ευθύνη του συμβούλου προς αποζημίωση θα ενδιαφέρει περισσότερο (κυρίως για λόγους δικονομικούς – βάρος αποδείξεως -) ως δευτερογενής ευθύνη λόγω αθέτησης των συμβατικών του υποχρεώσεων από τη σύμβαση consulting. Ωστόσο δυνατή είναι και η συρροή της ως άνω ενδοσυμβατικής ευθύνης με τυχόν πρωτογενή ευθύνη προς αποζημίωση του συμβούλου από αδικοπραξία κατ' ΑΚ 914.²

Από τις προϋποθέσεις κατάγνωσης εις βάρος του συμβούλου αδικοπρακτικής ευθύνης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει εκείνη του παρανόμου.

Η αδικοπρακτική ευθύνη του συμβούλου σπανιότερα θα θεμελιώνεται στην παραβίαση ειδικών απαγορευτικών ή επιτακτικών κανόνων δικαίου κατά την παροχή των υπηρεσιών του, συνηθέστερα δε, στην παράβαση εκ μέρους του συμβούλου των συναλλακτικών υποχρεώσεων προνοίας και ασφαλείας. Το κυριότερο και ευρύτερο κριτήριο, με βάση το οποίο θα κρίνεται εάν υπάρχει τέτοια ή όχι υποχρέωση θα είναι η αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 281, 288).³ Ο σύμβουλος έχει υποχρέωση – και με βάση τις αρχές της καλής πίστης - να παρέχει συμβουλή η οποία να συνάδει προς τους αναγνωρισμένους κανόνες της επιστήμης ή της τέχνης του συμβούλου, και η παράβαση των κανόνων αυτών θα θεμελιώνει κατ' αρχήν ταυτοχρόνως την παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά του.

Περαιτέρω ευθύνη του συμβούλου θα μπορούσε ενδεχομένως να θεμελιωθεί στην διάταξη 919 ΑΚ, εάν θα μπορούσε να αποδείξει ο πελάτης την δόλια παροχή προς αυτόν εσφαλμένων πληροφοριών ή συμβουλών.

Τέλος ευνόητο είναι πως οι παρέχοντες συμβουλές νομικά πρόσωπα, ευθύνονται όχι μόνο για τις πράξεις και τις παραλείψεις που συντελέστηκαν από τα όργανα που τα εκπροσωπούν κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους (άρθρο 71 ΑΚ) αλλά και για τα πταίσματα των στελεχών τους ήτοι των φυσικών προσώπων που

² ο.π., σελ. 134,135.

χρησιμοποιούνται από τις εταιρίες παροχής συμβουλών στην παροχή των υπηρεσιών τους (ΑΚ 922).

3. ΕΥΘΥΝΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ

Η ευθύνη του συμβούλου δεν προκύπτει μόνο από την συμβατική και αδικοπρακτική του συμπεριφορά, αλλά θα μπορούσε να προκύψει και από τη στάση του κατά τις διαπραγματεύσεις εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις των άρθρων 197-198 ΑΚ. Μέσα στα όρια που θέτουν τα άρθρα αυτά, οι αρχές της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών επιβάλλουν δύο κυρίως υποχρεώσεις, την υποχρέωση διαφώτισης και την υποχρέωση προστασίας.⁴ Ο σύμβουλος θα πρέπει να διαφωτίσει τον πελάτη για κάθε ζήτημα που μπορούσε να ασκήσει επιρροή στην απόφασή του να καταρτίσει την εν λόγω σύμβαση, ενημερώνοντάς τον λόγου χάρη για το ότι έχει ήδη αναλάβει την υποχρέωση να παρέχει τις υπηρεσίες του σε κάποια ανταγωνιστική εταιρία. Επίσης ο σύμβουλος σε περίπτωση που η σύμβαση δεν καταρτιστεί τελικά, θα ευθύνεται κατ' αρ. 197 – 198 εάν προκάλεσε ζημία στον υποψήφιο πελάτη αποκαλύπτοντας σε τρίτους εμπιστευτικές πληροφορίες για την επιχείρησή του πελάτη, των οποίων έλαβε γνώση κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων. Ο παρέχων τις συμβουλές θα υποχρεούται ανεξάρτητα εάν τελικά συνήφθη η σύμβαση, σε αποκατάσταση του διαφέροντος εμπιστοσύνης, που περιλαμβάνει τη θετική και την αποθετική ζημία.

4. ΕΥΘΥΝΗ ΑΠΟ ΤΟΝ Ν. 2251/94

Κατ' αρθρ. 8 παρ. 1 Ν. 2251/1994 « ο παρέχων υπηρεσίες ευθύνεται για κάθε ζημία που προκάλεσε υπαιτίως κατά την παροχή των υπηρεσιών». Ως παρέχων υπηρεσίες θεωρείται όποιος παρέχει κατά τρόπο ανεξάρτητο υπηρεσία στο πλαίσιο άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας. Κατά την κρατούσα στην θεωρία γνώμη με τη διάταξη αυτή η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες θεσπίζεται ανεξάρτητα από

³ Για την διεύρυνση της εννοίας του παρανόμου ώστε να περιλαμβάνεται σε αυτή και η παράβαση της υποχρέωσης ασφάλειας και προστασίας των άλλων βλ. ο.π. σελ. 261.

⁴ Καράσης σε ΑΚ Γεωργιάδη Σταθόπουλου άρθρα. 197-198, αρ. 4.

την ύπαρξη προϋφιστάμενου συμβατικού δεσμού μεταξύ του παρέχοντος και του ζημιωθέντος και επομένως πρόκειται για ευθύνη προς αποζημίωση από το νόμο.⁵

Η ρύθμιση της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες, ενόψει της ευρείας διατυπώσεως της διατάξεως, καλύπτει μεγάλη ποικιλία υπηρεσιών, μεταξύ των οποίων μπορούν αναμφισβήτητα να υπαχθούν και οι συμβουλευτικές υπηρεσίες που παρέχονται στα πλαίσια της συμβάσεως consulting. Πράγματι ο σύμβουλος κατά κανόνα παρέχει στον πελάτη υπηρεσίες στα πλαίσια της επαγγελματικής του δραστηριότητας και κατά τρόπο ανεξάρτητο, η δε παροχή του δεν εμπίπτει στην αρνητικό ορισμό της υπηρεσίας που δίδεται στη διάταξη αφού δεν αφορά παροχή που έχει ως άμεσο και αποκλειστικό αντικείμενο την κατασκευή προϊόντων και την μεταβίβαση εμπραγμάτων δικαιωμάτων ή δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας.⁶

Περαιτέρω πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο ο πελάτης στη σύμβαση consulting εμπίπτει στην έννοια του καταναλωτή όπως αυτή οριοθετείται στο Ν. 2251/1994. Στο άρθρο 1 παρ. 4 του ως άνω νόμου ορίζεται ευρύτατα ότι καταναλωτής είναι «κάθε φυσικό αλλά και νομικό πρόσωπο για το οποίο προορίζονται τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που προσφέρονται στην αγορά ή το οποίο κάνει χρήση τέτοιων προϊόντων ή υπηρεσιών, εφόσον αποτελεί τον τελικό αποδέκτη τους». Συνήθως οι ως άνω προϋποθέσεις θα πληρούνται στο πρόσωπο του αποδέκτη των συμβουλών καθώς αυτός προμηθεύεται τις συμβουλευτικές υπηρεσίες συνήθως προς ικανοποίηση των επαγγελματικών του αναγκών (άλλωστε δεν απαιτείται ο δέκτης των υπηρεσιών να χρησιμοποιήσει αυτές για προσωπικές του ανάγκες), θα αποτελεί δε κατά κανόνα τον τελικό αποδέκτη των υπηρεσιών οι οποίες προσφέρονται στην αγορά από τους συμβούλους.

Ενόψει βέβαια ότι αποδέκτες των συμβουλευτικών υπηρεσιών μπορεί να είναι επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους, νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου, ήτοι να βρίσκονται σε οικονομικά πλεονεκτική θέση σε σχέση με το σύμβουλο που παρέχει τις υπηρεσίες, τίθεται το ζήτημα εάν συντρέχει η ανάγκη προστασίας τους υπό το πνεύμα του ως άνω νόμου. Υποστηρίζεται ότι βαρύνουσα σημασία πρέπει να έχει όχι η τυχόν οικονομική υπεροχή του πελάτη σε σχέση με το σύμβουλο αλλά το γεγονός

⁵ Αυγουστιανάκης σε Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι σελ. 166, Καράκωστας Αρμ. 1994, 19, Γεωργουλέας Σπυρίδων, Η αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 Ν 2251/1994, την Πρόταση Οδηγίας COM [90] 482 τελικό - SYN 308- 9.11.1990 και το Σχέδιο Οδηγίας CONSOM 20/ECO 86/6378/92, 12.5.1992.

ότι ο πελάτης προμηθεύεται τις εν λόγω υπηρεσίες μεμονωμένα και κατ' εξαίρεση ενώ ο σύμβουλος τις παρέχει κατ' επάγγελμα με συνέπεια την διαπραγματευτική υπεροχή του τελευταίου η οποία δικαιολογεί την αυξημένη προστασία του πελάτη. Σε κάθε περίπτωση εάν η προστασία του πελάτη στην συγκεκριμένη περίπτωση –πράγμα που θα κριθεί ad hoc- είναι περιττή ή και άδικη για τον αντισυμβαλλόμενο του σύμβουλο, υπάρχει η δυνατότητα διόρθωσης της λύσης μέσω γενικών ρητρών πχ ΑΚ 281, 288.⁷

Ιδιαίτερος προβληματίσε την ελληνική νομολογία το ζήτημα εάν οι διατάξεις του Ν. 2251/1994 περί ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες, εφαρμόζονται στις περιπτώσεις των υπηρεσιών που προσφέρουν οι δικηγόροι.⁸

Με την υπ' αρ. 18/1999 απόφαση της Ολομελείας του,⁹ ο Άρειος Πάγος απεφάνθη αμετάκλητα ότι η ευθύνη εκ της παροχής δικηγορικών υπηρεσιών δεν υπάγεται στη ρύθμιση του αρ. 8 παρ. 1 του Ν 2251/1994 αλλά συνεχίζει να υπάγεται στην ειδική για τους δικηγόρους ρύθμιση της ευθύνης τους κατά το αρ. 73 ΚΠολΔ 9 με τη διάταξη αυτή περιορίζεται η πταισματική ευθύνη των δικηγόρων μόνο στον δόλο και την βαρεία αμέλεια ενώ θεσπίζεται και ειδική βραχεία αποκλειστική προθεσμία έξι μηνών της σχετικής αγωγής κακοδικίας για την αντισυνταγματικότητα της οποίας βλ. ΟΛ. ΑΠ 18/99 και ΟΛ.ΑΠ 20/2000) η οποία δικαιολογείται από ιδιαίτερους λόγους και μάλιστα κοινωνικού και δημοσίου συμφέροντος ενόψει της ιδιότητας των Δικηγόρων ως άμισθων δημόσιων λειτουργών (αρ. 1 και 38 του ΝΔ 3026/1954), προκειμένου αυτοί να ενεργούν ανεπηρέαστοι και απερίσπαστοι κατά την άσκηση των καθηκόντων τους. Ισχυρή μειοψηφία (εννέα μελών του Δικαστηρίου) διατύπωσε τη γνώμη ότι οι δικηγόροι εμπίπτουν στο Ν. 2251/1994 αφού παρέχουν υπηρεσίες κατά τρόπο ανεξάρτητο, στο πλαίσιο του επαγγέλματός τους και περαιτέρω ότι η ιδιότητά τους ως δημόσιων λειτουργών αναφέρεται μόνο στην ενώπιον των δικαστηρίων και των αρχών εν γένει παράστασή τους και όχι στην

⁶ Για τις ειδικότερες προϋποθέσεις θεμελίωσης της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες κατά τον 2251/1994 και ειδικότερα για αυτή του παρανόμου βλ. Αυγουστιανίκη σε Σταθόπουλος – Χιωτέλλης Αυγουστιανίκης, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, σελ. 162.

⁷ Σταθόπουλος σε Σταθόπουλος – Χιωτέλλης Αυγουστιανίκης, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, σελ. 41.

⁸ Την αφορμή έδωσε η αγωγή που κατέθεσε ο ΟΑΣΑ Θεσσαλονίκης κατά της Διευθύντριας της Νομικής Υπηρεσίας του – δικηγόρου - με αίτημα την καταβολή αποζημίωσης για ζημία που του προκάλεσε με γνωμοδότησή της ότι οι μη πτυχιούχοι υπάλληλοι δικαιούνται ίσου χρονοεπιδόματος με εκείνο των πτυχιούχων, αντίθετα με την νομολογία της Ολομελείας του ΑΠ. Ο ΟΑΣΑ στήριξε το αίτημά του, μεταξύ άλλων και στο αρ. 6 παρ. 1 του Ν. 2251/1994.

εσωτερική με τους πελάτες τους σχέση, στα πλαίσια της οποίας είναι ελεύθεροι επαγγελματίες, παρέχοντας υπηρεσίες υπό την έννοια του αρ. 8 παρ. 1 του Ν. 2251/1994.

Η προβληματική της σύγκρουσης του άρθρου. 73 ΕισΝΚΠολΔ με το αρ. 6 παρ. 1 του Ν. 2251/94 έχει ήδη απασχολήσει την θεωρία η οποία με σειρά επιχειρημάτων υποστηρίζει την κατίσχυση της δεύτερης διατάξεως.¹⁰ Σε κάθε περίπτωση εάν και μπορούν να αντιταχθούν κάποιες ενστάσεις κατά της εφαρμογής του Ν. 2251/94 στο σύνολο των σχέσεων των δικηγόρων με τους πελάτες τους, φρονούμε πως τουλάχιστον στο βαθμό που οι υπηρεσίες των δικηγόρων δεν συνδέονται με την υπό στενή έννοια άσκηση του δικηγορικού τους λειτουργήματος (έγερση αγωγών, εκπροσώπησή πελατών ενώπιον των Δικαστηρίων κλπ.) αλλά αφορούν απλώς την παροχή νομικών συμβουλών, γνωμοδοτήσεων – συμβατικό αντικείμενο που αφορά κατεξοχήν την παρούσα μελέτη - ορθότερο είναι να γίνει δεκτό πως υπάγεται η ευθύνη τους στη ρύθμιση του Ν. 2251/94.¹¹

Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες συμβούλου διαμορφώνεται από το νόμο Ν. 2251/94 ως νόθος αντικειμενική, δηλαδή όπως και η ενδοσυμβατική ευθύνη στο πλαίσιο του Αστικού μας Κώδικα. Πρακτικά ενδιαφέρει η θεμελίωση της ευθύνης του συμβούλου στις διατάξεις του νόμου αυτού πέραν της θεμελίωσης της στις γενικές ρυθμίσεις για την ενδοσυμβατική και την αδικοπρακτική ευθύνη αυτού εν όψει :

α) των χρήσιμων κριτηρίων που προσφέρει για την εκτίμηση της έλλειψης ή μη υπαιτιότητας (αρ. 8 παρ. 4 Ν. 2251/1994) όπως τη φύση και το αντικείμενο της υπηρεσίας ιδίως σε σχέση με την επικινδυνότητά της, την ελευθερία δράσης του ζημιωθέντος στο πλαίσιο της υπηρεσίας κλπ. με ιδιαίτερη σημασία για τη σύμβαση consulting του κανόνα του αρ. 8 παρ. 5 όπου ορίζεται πως «δεν συνιστά υπαιτιότητα (σφάλμα) η ύπαρξη ή δυνατότητα τελειότερης υπηρεσίας κατά το χρόνο της παροχής ή μεταγενέστερα».

⁹ Σχόλια για την απόφαση αυτή βλ. Χατζημιχάλη, Ευθύνη από παροχή δικηγορικών υπηρεσιών, Αηδόνα Γεώργιο, Η αστική ευθύνη του δικηγόρου έναντι του εντολέα του, Συνήγορος, Έτος 3^ο, Τεύχος 15, Σεπτ – Οκτ. 1999, σελ. 28 –32.

¹⁰ Γεωργιάδης Αστέριος, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, Αφιέρωμα στην Αλίκη Κιάντου – Παμπούκη, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 154-155, Αρνοκούρος Γ. Ευθύνη του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες ΔΕΕ 5/2001 σελ. 467.

¹¹ Αυγουστιανάκης σε Σταθόπουλος – Χιωτέλλης Αυγουστιανάκης, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, σελ. 166 που υπάγει τις εν γένει συμβουλευτικές υπηρεσίες στο πεδίο εφαρμογής του Ν. 2251/94, Καράκωστα, Προστασία του Καταναλωτή, σελ. 133..

β) εν όψει του ότι ο παρέχων υπηρεσίες ευθύνεται μόνο με βάση το γεγονός ότι η παρεχόμενη υπηρεσία του προκάλεσε ζημία, δηλαδή απέναντι και σε τρίτα πρόσωπα τα οποία βρίσκονται εκτός του συμβατικού του κύκλου, τα οποία μπορούν να εγείρουν εναντίον του αξιώσεις προς αποζημίωση υπό τις ευνοϊκότερες για αυτά προϋποθέσεις του νόμου (αναστροφή του βάρους απόδειξης για την υπαιτιότητα) σε σχέση με τις δυνατότητες τους βάσει της ΑΚ 914 (υποχρέωση του ζημιωθέντος να αποδείξει πέραν των λοιπών στοιχείων και την υπαιτιότητα του παρέχοντος υπηρεσίες).

γ) εν όψει της απαγόρευσης θέσεως απαλλακτικών της ευθύνης του παρέχοντος υπηρεσίες ρητρών για το κύρος των οποίων θα γίνει λόγος αμέσως κατωτέρω.

5. ΑΠΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ Η ΠΕΡΙΟΡΙΣΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΡΗΤΡΕΣ – ΠΑΡΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΠΟΣΒΕΣΤΙΚΗ ΠΡΟΘΕΣΜΙΑ

Κατ' αρχήν ο σύμβουλος ευθύνεται με όλη την περιουσία και για όλο το ύψος της οφειλόμενης αποζημίωσης εφόσον συντρέχει στο πρόσωπο του υπαιτιότητα (δόλος ή αμέλεια) δυνάμει της γενικής αρχής της εξάρτησης της ευθύνης προς αποζημίωση από την συνδρομή του στοιχείου αυτού. Ωστόσο, τυχόν περιορισμοί ή επαύξηση της ευθύνης του συμβούλου που θεσπίζονται με συμφωνία των μερών είναι κατ' αρχήν έγκυροι βάσει της αρχής της ελευθερίας των συμβάσεων (ΑΚ 361).

Ο γενικός κανόνας που θεσπίζεται στον ΑΚ και συγκεκριμένα στη διάταξη 332 &1, για το κύρος των συμφωνιών απαλλαγής ή περιορισμού της ευθύνης ορίζει ότι ο περιορισμός ή η απαλλαγή από την ευθύνη μπορεί να συμφωνηθούν έγκυρα μόνο για ζημίες που προκλήθηκαν από την ελαφρά αμέλεια του συμβούλου, ενώ άκυρες θα είναι σχετικές απαλλακτικές ρήτρες που θα αφορούν δόλια ή βαριά αμελή συμπεριφορά του. Περαιτέρω, άκυρη είναι η απαλλακτική συμφωνία όταν γίνεται πριν από την πρόκληση της ζημίας ενώ μετά την επέλευση της ζημίας θα σημαίνει παραίτηση του δανειστή από το δικαίωμα τους προς αποζημίωση.¹²

Ωστόσο ενόψει των ανωτέρω εκτεθέντων περί θεμελίωσης της ευθύνης του συμβούλου ως παρέχοντος υπηρεσίες και στις σχετικές διατάξεις του Ν. 2251/1994, σχετικά με τις ρήτρες απαλλαγής του συμβούλου από την ευθύνη θα πρέπει να ισχύσουν τα ακόλουθα:

¹² Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 107 –108.

Το αρ. 8 παρ. 6 Ν. 2251/1994 ορίζει ότι οι διατάξεις για την απαγόρευση των απαλλακτικών ρητρών της παρ. 12 του άρθρου 6 Ν 2251/94 (ευθύνη παραγωγού) εφαρμόζονται αναλόγως και στην ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες. Η ως άνω διάταξη για την ευθύνη του παραγωγού ορίζει ότι «κάθε συμφωνία περιορισμού ή απαλλαγής του παραγωγού από την ευθύνη του είναι άκυρη». **Επομένως, στο Ν. 2251/94 υιοθετείται, κατ' απόκλιση προς την ΑΚ 332 ΑΚ η αρχή του αποκλεισμού οποιασδήποτε απαλλακτικής ρήτρας υπέρ του παρέχοντος υπηρεσίας συμβούλου, έστω και αν πρόκειται για απαλλαγή από την ευθύνη για ελαφρά αμέλεια. Στο βαθμό αυτό επαυξάνεται η προστασία του πελάτη του συμβούλου και λήπτη των σχετικών υπηρεσιών.**

Ειδική πρόβλεψη στο άρθρο 8 Ν. 2251/94 για παραγραφή ή αποσβεστική προθεσμία άσκησης της αξίωσης προς αποζημίωση εκ μέρους του λήπτη των υπηρεσιών δεν υφίσταται. (Σχετική ρύθμιση υπάρχει στο αρ. 9 της Πρότασης Οδηγίας). Ο συντάκτης του νόμου απέφυγε να παραπέμψει στην διάταξη της παρ. 13 του άρθρου 6 που ρυθμίζει ζητήματα παραγραφής και αποσβεστικής προθεσμίας. Τα σχετικά ζητήματα επιλύονται λαμβάνοντας υπόψη το πλαίσιο παροχής της συμβουλευτικής υπηρεσίας. Εν προκειμένω οι συμβουλές θα παρέχονται στο πλαίσιο συμβατικής σχέσεως θα εφαρμόζονται οι διατάξεις περί παραγραφής και αποσβεστικής προθεσμίας, που διέπουν την συγκεκριμένη σύμβαση. Εάν οι συμβουλευτικές υπηρεσίες δεν παρέχονται στο πλαίσιο εκτέλεσης σύμβασης, τότε εφαρμόζονται είτε το άρθρο 937 ΑΚ είτε άλλες διατάξεις (πχ ΑΚ 198) Σε κάθε περίπτωση ελλείψει ειδικών διατάξεων τυγχάνουν εφαρμοστέες οι διατάξεις των αρ. 247 –280 ΑΚ.

6. ΈΚΤΑΣΗ ΕΥΘΥΝΗΣ ΠΡΟΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗ – ΣΥΝΤΡΕΧΟΝ ΠΤΑΙΣΜΑ ΠΕΛΑΤΗ

Η έκταση της ευθύνης του συμβούλου προς αποζημίωση του πελάτη εύλογα επηρεάζεται από την έκταση της προκληθείσας ζημίας. Η έννοια της ζημίας στο δίκαιο της αποζημίωσης λειτουργεί διπλή λειτουργία: αφενός μεν η ύπαρξή της αποτελεί προϋπόθεση της γένεσης της αξίωσης προς αποζημίωση αφετέρου και το αντικείμενο της ευθύνης αυτής καθώς αυτό που οφείλεται είναι η αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας.

Ο σύμβουλος θα ευθύνεται για κάθε ζημία που προκάλεσε είτε παραβιάζοντας τις υποχρεώσεις που ανέλαβε στα πλαίσια της συμβάσεως consulting, είτε τις γενικές συναλλακτικές υποχρεώσεις πρόνοιας και ασφάλειας, είτε τις υποχρεώσεις διαφώτισης και προστασίας του πελάτη κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων και θα υποχρεούται να αποκαταστήσει πλήρως τη ζημία αυτή θετική και αποθετική (διαφυγόντα κέρδη). Κρίσιμη για τον πελάτη θα είναι η θεμελίωση της υπάρξεως αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ του εκάστοτε νόμιμου λόγου ευθύνης και της επελθούσας ζημίας. Σε αντίθεση με τον ειδικότερο προσδιορισμό της έννοιας της ζημίας στις διατάξεις για την ευθύνη του παραγωγού αλλά και στη πρόταση οδηγίας «περί ευθύνης του φορέα παροχής υπηρεσιών», ο Ν 2251/94 δεν περιλαμβάνει αντίστοιχη διάταξη για την ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίας, επομένως η έννοια της ζημίας ως προϋπόθεσης αλλά και ως συνέπειας της σχετικής ευθύνης προσδιορίζεται με βάση το γενικό δίκαιο της αποζημίωσης κατά τα ανωτέρω. Επομένως ο σύμβουλος θα να ευθύνεται προς αποκατάσταση κάθε ζημίας που προκάλεσε αιτιωδώς στον πελάτη του αλλά και σε οποιονδήποτε τρίτο, υπαιτίως και παρανόμως κατά την παροχή υπηρεσιών του.

Περαιτέρω η έκταση της ευθύνης του συμβούλου προς αποζημίωση του πελάτη επηρεάζεται και από την τυχόν συμβολή του πελάτη στην πρόκληση ή την έκταση της ζημίας του. Σύμφωνα με τα άρθρα 300 ΑΚ και 8 παρ. 6 του Ν . 2251/1994, εάν ο πελάτης συνετέλεσε με τη δική του συμπεριφορά στην πρόκληση ή την έκταση της ζημίας του, το δικαστήριο έχει τη δυνατότητα να είτε να μην επιδικάσει καθόλου αποζημίωση στο ζημιωθέντα, είτε να μειώσει το ποσό της, είτε βέβαια και να κρίνει ότι παρά το συντρέχον πταίσμα του πελάτη, ο σύμβουλος πρέπει να φέρει πλήρη ευθύνη. Γίνεται μάλιστα δεκτό ότι το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που η συμβολή του ζημιωθέντος πελάτη στην επέλευση της ζημίας δεν στηρίζεται μόνο σε υπαίτιες αλλά και σε ανυπαίτιες πράξεις.¹³

Πράγματι συντρέχον πταίσμα του πελάτη μπορεί να υφίσταται ήδη πριν την παροχή της συμβουλής, λόγω χάρη δια της παραβίασης της παρεπόμενης υποχρεώσεως του να ενημερώνει καταλλήλως το σύμβουλο για τα κρίσιμα ζητήματα που αφορούν το συμβουλευτικό έργο. Εάν για παράδειγμα ο πελάτης δώσει ανακριβείς ή αναληθείς πληροφορίες στο σύμβουλο για την κατάσταση της επιχείρησής του και ο σύμβουλος παρέχει εσφαλμένη συμβουλή λόγω αυτής της

¹³ Σταθόπουλος Μιχ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1, 1993, σελ. 174-175.

ελλιπούς πληροφόρησης, ο πελάτης θα έχει συντελέσει ουσιωδώς στην πρόκληση της ζημίας του από την παροχή λανθασμένης συμβουλής. Συντρέχον πταίσμα του πελάτη μπορεί να εμφανιστεί και κατά την θέση σε εφαρμογή από τον τελευταίο της παρασχεθείσας συμβουλής. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, ο σύμβουλος κατά κανόνα δεν αναμειγνύεται στην εφαρμογή της διατυπωθείσας συμβουλής, το πότε και πως ακριβώς θα λάβει χώρα αυτή εναπόκειται στην διακριτική ευχέρεια του πελάτη. Εάν λόγω χάρη ο πελάτης δεν ακολούθησε την συμβουλή όπως αυτή ακριβώς προδιαγράφηκε από τον σύμβουλο αλλά ότι την παράλλαξε, εάν την εφήρμοσε σε χρονική στιγμή όπου αυτή πλέον δεν ήταν η ενδεδειγμένη λόγω μεταγενέστερης μεταβολής των εξωτερικών συνθηκών κλπ. ενδέχεται να συνετέλεσε ο ίδιος αιτιωδώς στην πρόκληση ή την επαύξηση της ζημίας του, με αποτέλεσμα εάν ευσταθήσει ο σχετικός ισχυρισμός του συμβούλου, να απαλλαγεί ο τελευταίος ή να περιοριστεί κατά πολύ η ευθύνη του.

I. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Η σύμβαση παροχής συμβουλών (σύμβαση consulting) εντάσσεται αναμφισβήτητα στις καλούμενες νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας¹⁴. Γεννήθηκε και συνεχώς αναπτύσσεται στον ευρύτερο χώρο της οικονομικής ζωής προς ικανοποίηση του αιτήματος για συνεχή βελτίωση και ανάπτυξη του εκάστοτε λήπτη των συμβουλευτικών υπηρεσιών, σε μια εποχή που η γνώση και η σωστή διαχείριση αυτής αποτελούν μείζονα εργαλεία προόδου σε όλους τους τομείς της οικονομικής και επαγγελματικής ζωής.

Οι συμβάσεις consulting εμφανίζουν μεν σημαντική ποικιλομορφία ως προς το περιεχόμενό τους καθώς αυτό υπαγορεύεται από τις ανάγκες και τους στόχους που επιδιώκουν να εξυπηρετήσουν κάθε φορά τα συμβαλλόμενα μέρη, ενόψει όμως της συχνότατης εμφάνισής τους στην πράξη και του κατά τα ουσιώδη σημεία ομοιόμορφου περιεχομένου τους, μπορούν να χαρακτηρισθούν ως «τυποποιημένες στις συναλλαγές». Η νομική φύση των συμβάσεων consulting πρέπει να κρίνεται κάθε φορά *in concreto* λαμβάνοντας υπόψη τα χαρακτηριστικά που οι ίδιοι οι συμβαλλόμενοι προσέδωσαν στη συμφωνία τους, ενώ ένας εκ των προτέρων γενικός χαρακτηρισμός των συμβάσεων αυτών δεν θα μπορούσε να οδηγήσει σε ασφαλείς και δίκαιες λύσεις στα γεννώμενα προβλήματα.

Ωστόσο δεν θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ανήκουν στις αρρυθμιστες ή ανώνυμες συμβάσεις, των οποίων τα ουσιώδη γνωρίσματα είναι τόσο ιδιόρρυθμα ώστε να μην μπορούν να υπαχθούν σε κανένα από τους ρυθμισμένους συμβατικούς τύπους. Από τα προεκτεθέντα κατέστη φανερό ότι είναι δυνατή η καταρχήν κατάταξη των συμβάσεων και η υπαγωγή τους σε δύο κατηγορίες ρυθμισμένων συμβάσεων του αστικού μας κώδικα αυτών της μισθώσεως έργου και της μισθώσεως υπηρεσιών (κατά κανόνα ανεξάρτητων), στις διατάξεις των οποίων αλλά και στις διατάξεις του γενικού ενοχικού δικαίου μπορούν να αναζητηθούν απαντήσεις στα ζητήματα που τυχόν άφησαν αρρυθμιστα οι συμβαλλόμενοι καθώς και ερείσματα για τον έλεγχο του περιεχομένου των συμβατικών ρυθμίσεων.

¹⁴ Για την εννοιολογική διάκριση μεταξύ των καλούμενων νέων μορφών συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, των «επώνυμων» ή των «ανώνυμων» συμβάσεων και των τυποποιημένων στις συναλλαγές συμβάσεων, βλ. Γεωργιάδη Απόστολο, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 4^η έκδοση, 2000, σελ. 6 επ.

ΙΑ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ:

- Βλαστός Στυλιανός Γ., Επίτομο Ατομικό Εργατικό Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2001.
- Γεωργακόπουλος Λ., Εγχειρίδιο εμπορικού δικαίου – Τεύχος 2 - Συμβάσεις Β. Υπηρεσιών, Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1999.
- Γεωργιάδης Απόστολος, Νέες μορφές συμβάσεων της σύγχρονης οικονομίας, 4^η έκδοση, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2000.
- Γεωργιάδης Απόστολος/Σταθόπουλος Μιχαήλ, Αστικός Κώδιξ, Τόμος Ι, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Σανταρόζα 1 – Αθήναι 1978.
- Γεωργιάδης Απόστολος/Σταθόπουλος Μιχαήλ, Αστικός Κώδιξ, Τόμος ΙΙ, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήναι 1979.
- Γεωργιάδης Απόστολος/Σταθόπουλος Μιχαήλ, Αστικός Κώδιξ, Τόμος ΙV, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π.Σάκκουλα, Αθήναι 1982.
- Γεωργιάδης Απόστολος, Ενοχικό Δικαιο – Γενικό Μέρος, Εκδόσεις Δίκαιο και Οικονομία, Π.Ν. Σάκουλας, Αθήνα 1999.
- Ερμ ΑΚ (Ερμηνεία Αστικού Κώδικος)
- Ζερδέλης Δημήτρης, Ατομικές Εργασιακές Σχέσεις, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1999.
- Καρακατσάνης – Γαρδίκας, Ατομικό εργατικό δίκαιο, 5^η έκδ., Αντ.Ν.Σάκκουλα Αθήνα – Κομοτηνή 1995.
- Κουμάντος Γεώργιος, Πνευματική Ιδιοκτησία, Εκδόσεις Αντ.Ν.Σάκκουλα, Αθήνα 1995.
- Λιακόπουλος Θανάσης, Βιομηχανική Ιδιοκτησία, Ι Γενικό Μέρος και ΙΙ Ειδικό Μέρος, Εκδοτικός Οίκος Αφοί Π. Σάκκουλα, Αθήνα 1995.
- Martinek M., Moderne Vertragstypen, Bd II, 1992.
- Παπαντώνη Μαρία Κ., Επενδυτικές Συμβουλές – Διαχείριση Χαρτοφυλακίου, Νομική Βιβλιοθήκη, Έκδοση 2000.
- Περάκης Ε., Γενικό Μέρος του εμπορικού δικαίου, 1999.

- Σταθόπουλος – Χιωτέλλης - Αυγουστιανάκης, Κοινοτικό Αστικό Δίκαιο Ι, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1995.
- Σταθόπουλος Μιχ. Γενικό Ενοχικό Δίκαιο Α1 και Α2, Εκδόσεις Αντ.Ν. Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1993.
- Ταλιαδούρος Σπύρος Αθ., Παραχώρηση Τεχνογνωσίας (know-how) στην Κοινοτική Έννομη Τάξη του Ανταγωνισμού, Μελέτες Εμπορικού και Ναυτικού Δικαίου, Έκδοση Αντ.Ν.Σάκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 1987.
- Φίλιος Παύλος, Ενοχικό Δίκαιο, Ειδικό Μέρος, Πρώτος Τόμος, Έκδοση Αντ.Ν.Σάκουλα – Αθήνα 1990.
- Ψυχομάνης Σπύρος Δ., Τραπεζικό Δίκαιο – Δίκαιο τραπεζικών συμβάσεων, δ' έκδοση, Εκδόσεις Σάκουλα, Θεσσαλονίκη 1999.

ΑΡΘΡΑ – ΜΕΛΕΤΕΣ:

- Αηδόνα Γεώργιο, Η αστική ευθύνη του δικηγόρου έναντι του εντολέα του, Συνήγορος, Έτος 3^ο, Τεύχος 15, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1999, σελ. 30 επ.
- Αρνοκούρος Γ., Ευθύνη του παρέχοντος νομικές υπηρεσίες, ΔΕΕ 5/2001 (σελ. 467)
- Γεωργιάδης Αστέριος, Η ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες, Αφιέρωμα στην Αλίκη Κιάντου – Παμπούκη, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 154-155.
- Γεωργουλέας Σπυρίδων, Η αστική ευθύνη του παρέχοντος υπηρεσίες κατά το άρθρο 8 Ν 2251/1994, την Πρόταση Οδηγίας COM [90] 482 τελικό - SYN 308-9.11.1990 και το Σχέδιο Οδηγίας CONSOM 20/ECO 86/6378/92, 12.5.1992).
- Γκούσκου Α., Η έκταση της υποχρέωσης Τράπεζας προς παροχή επενδυτικών συμβουλών, ΕΕμπΔ 1995, σελ. 137 επ.
- Γκούτος Χαρίλαος.Γ, Μίσθωσις Ανεξάρτητων Υπηρεσιών, Δ.Ε.Ν Τόμος 33, Τεύχος 804, σελ. 305 επ.
- Καράκωστας Ιωάννης Κ., Η αστική ευθύνη του ιατρού στο κοινοτικό δίκαιο, Αρμ. 1994, σελ.15 επ.
- Πολίτης Ευάγγελος, Οι επενδυτικές συμβουλές, ΔΕΕ 10/1988 σελ. 933.

- Σκουρής Βασίλειος –Φραγκάκης Νίκος, Συνδυασμένη ερμηνεία και εφαρμογή ελληνικού και κοινοτικού δικαίου για τις δημόσιες συμβάσεις υπηρεσιών, ΝοΒ 46, σελ.168 επ.
- Χατζημιχάλης, Ευθύνη από παροχή δικηγορικών υπηρεσιών, Συνήγορος, Έτος 3^ο, Τεύχος 15, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1999, σελ. 28 επ.
- Χριστοφορίδης Χριστόφορος Γ., Οι υποχρεώσεις προσπάθειας, Τιμ.Τ. Μιχαηλίδη – Νουάρου 1984, σελ 577 επ..

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ - ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ:

- Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, Έκδοση του Οργανισμού Hellenews με τη συνεργασία της Εφημερίδας Εξπρές, Έτος 38, Απρίλιος 2000.
- Γραφεία Μελετών – Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, Έκδοση του Ομίλου Καλοφωλιά με τη συνεργασία της Εφημερίδας Εξπρές, Έτος 39^ο, Μάρτιος 2001.
- Κατασκευές, Ειδική Έκδοση του Οργανισμού Hellenews με τη συνεργασία της Εφημερίδας Εξπρές, Έτος 39, Μάιος 2001
- Μεγάλα αναπτυξιακά έργα, Έκδοση του Οργανισμού Hellenews με τη συνεργασία της Εφημερίδας Εξπρές Ειδική Έκδοση, Δεκέμβριος 1996.
- Συμβουλευείν – Ενημερωτικό Δελτίο του Συνδέσμου Εταιρειών Συμβούλων Μανατζμεντ Ελλάδος, Τεύχος 10, Άνοιξη 2001.
- Σύμβουλοι Επιχειρήσεων, Η αντικειμενική τεχνογνωσία του επιχειρείν, ΧΡΗΜΑ, Σεπτέμβριος 2001.
- Τεχνικά Έργα, Έκδοση του Ομίλου Καλοφωλιά με τη συνεργασία της Εφημερίδας Εξπρές, Έτος 39^ο, Νοέμβριος 2001.